

Kalbos, pasakytos filomatų draugijos posėdžiuose

FILOMATŲ DRAUGIJOS STATUTO KLAUSIMU¹

(PROJEKTAS, PERSKAITYTAS FILOMATŲ POSĖDYJE 1817 10 07)

Gerbiamos Draugijos įsakymu analizuodamas svarbų projektą, kaip išlaikyti aukštesniosios klasės įtaką naujiems nariams, nusprendžiau, jog derėtų grįžti prie pirmųjų mūsų statuto principų ir kuo trumpiau išdėstyti jų turinį; tokiu būdu gali paaiškėti kai kurių nuostatų priėmimo priežastys ir gali būti nurodytas kelias, kaip toliau juos kurti; be to, atsižvelgiant į nuostatų dvasią, lengviau bus analizuoti kitus projektus, kad: arba, labai paprastai tariant, nebūtų praleisti esminiai dalykai, arba, perdėm įnikus į misticismą, nebūtų nukrypta nuo pagrindinio tikslo. Dėl laiko trūkumo apsiribojau analize kai kurių principų, kurie atitinka mano projektą.

1. Iš pradžių susibūrėme literatūriniais tikslais, o tikriausiai, mokslo tikslais; jų priemonė pasirinkta – teikti vienas kitam patarimus ir perspėjimus. Kad visa tai vyktų tvarkingai ir sklandžiai, įsteigėme Draugiją. Tad mūsų tikslas – mokytis, Draugijos tikslas – teikti vienas kitam patarimus ir perspėjimus. Tos detalės yra svarbesnės, nei gali atrodyti, nes jeigu Draugijos tikslas būtų [tiksliai mokslas], jai priklausyti galėtų kiekvienas; tačiau kada reikia skleisti žinias, pasirenkami tokie nariai, kurie tų žinių kiek nors turėtų. Todėl išvada dar tokia: kuo daugiau bus narių, tuo Draugijos tikslas bus vykdomas geriau.

2. Mokydamiesi nariai turi daryti pažangą. Juos apšviečia Draugija, tad jiniai yra laikoma mokanti, o kiekvienas narys – mokantysis. Kad Draugijos būvis išliktų tvirtas, pasirašėme įstatus. Ligi šiol kiekvienas veikė pagal norą, dabar visi veikia pagal pareigą. Įstatų turi būti laikomasi. Kokiomis priemonėmis šito siekti? Įdiegiant pagarbą įstatams ir bausmes už nusikaltimus. Dėl pirmo dalyko: pagarba įdiegiama, parodant gerą ir išganingą įstatų tikslą; tačiau ši priemonė ne visada yra pakankama. Niekas bloguoju nepalaikys, jei pateiksiu čia p. K. Filangieri² nuomonę. „Žvelgiant į kiekvienos tautos istoriją, – sako šis it[alų] teis[ininkas], – pastebėsime, jog visuomet buvo mėginama įdiegti pagarbą įstatymams, baudžiant nusižengus jiems smarkesnėmis priemonėmis; todėl Minos³ kas devyneri metai kalbėjosi su Jupiteriu, todėl Zeleukus⁴ ir Charondas⁵ iš dievų įstatymus perėmė, todėl Romoje įstatymų kūrimą lydėjo religinės apeigos.“ Tai buvo, – priduria Gravina⁶, – priežastis, dėl ko Romos liaudis taip šventai įstatymų laikėsi. Jeigu bendruomenėse, kur įstatymų laikymąsi garantuoja ir užtikrina ginkluota jėga, reikalingos dar ir religinės priemonės, tai kaip jų reikia draugijoje, valia grindžiamoje! Pasirinkome dorovę ir garbę, kurių galia nuo opinijos priklauso, tuo tarpu religija veikia kitaip.

Dėl antrojo dalyko. Bausmė pas mus gali būti tik viena, tai yra: amžina narių nemeilė.

¹ Filomatų draugiją A. Mickevičius su savo bičiuliais įsteigė 1817 10 01. Draugijos statutas buvo nuolat tobulinamas, jos veikla kreipiama ne tik į mokslo ir savišvietos barą, bet ir į platesnių politinių, visuomeninių reiškinių kontekstą. Draugijos posėdžiuose pateikiami pasiūlymai dėl skyrių steigimo, dėl „valdininkų“, tikrųjų narių ir narių korespondentų buvo vėliau nesyk diskutuojami, tikslinami. A. Mickevičius buvo vienas iš aktyviausiųjų narių, atrinktuose jo pasisakymuose ryškėja organizatoriaus talentas, pastangos burti ir aktyvinti slaptų Vilniaus studentų organizacijų veiklą.

² G. Filangieri (1752–1788) – italų teisininkas, kurio veikalas *Scienza della legislazione* (Įstatymdavystės mokslas) 1791 m. buvo išleistas lenkiškai.

³ Minos – legendinis Kretos karalius, kuriam leidžiant įstatymus patarinėjęs pats Dzeusas (Jupiteris).

⁴ Zeleukos – Antikos laikų (VII a. pr. Kr.) įstatymų kūrėjas.

⁵ Charondas – Antikos laikų įstatymų kūrėjas Katanijoje (Sicilija).

⁶ J. V. Gravina (1661–1718) – italų teisininkas, poetas ir kritikas.

3. Kad įstatų būtų laikomasi, privalo būti valdininkų, kurie yra vykdomoji valdžia, nes įstatymdavystė priklauso Draugijai. Valdininkai turi būti solidūs.

4. Nuolatinėms bei nenumatytoms reikmėms Draugija turi turėti tam tikrą kasą. Respublikos santvarka; visi privalo turėti valdžią, tačiau tą valdžią riboti turi Vyriausybė; negana to, ji privalo ją kreipti vienur ar kitur. Nariams nereikia visko žinoti; jie neturėtų veikti kartu. Kaip to pasiekti? Vienas yra būdas: išskirstyti Draugiją į skyrius.

*(KALBA, PASAKYTA FILOMATŲ DRAUGIJOS 1 SKYRIAUS PIRMAJAME
POSĖDYJE 1818 09 29)*

Garbieji mano kolegos ir broliai!

Po trumpos pertraukos vėlėi mūs laukia darbai, kuriems esame atsidavę ar iš pašaukimo, ar dėl savo potroškių. Vėlėi kiekvienas, elgdamasis pagal įstatų ir savo uolumo nuostatas, atvirą regi barą, kur gali surinkti brangiausią derlių, brangiausią, nes jis skatina mūsų protų ugdymą. Bendra pagalba, kuriai švenčiausiai prisiekėme, neabejotinai palengvina šio tikslo pasiekimo būdus. Tegu didžiuojasi didžiosios draugijos⁷, turtingos būdų, kurių mums stinga, ir turinčios tokių pirmaeilių genijų, jog kiekvienas nori jose būti, siekdamas ir šlovės, ir naudos, kurias užtikrina jau pats bendravimas su tais didžiavyriais. Tačiau kai tokių vyrų labai mažai, kai išdidumas ir savimeilė užkerta kelią artėti prie jų, kai netgi tie, kurie kitiems pagalbą trokšta teikti, sunkiai tatau atlikti gali, nes žinių rinkimo ir skleidimo metodai labai įvairūs yra, kada – sakau – dėl išvardytų priežasčių anoji pusė nieku gyvu negalėtų mums žadėti pagalbos, tai ar tame sunkiame jau mokslo kelyje, neradus patyrusių ir autoritetingų vedlių, reikia mums pasiduoti ir į klaidas nuklysti? Anaipol! Pagalvokime, ko mums labiausiai reikia? Pataisyti ir patikslinti mūsų teiginius, gausinti žinias, ugdyti mąstymą. Kurgi mums to derėtų ieškoti: ar tarp žmonių, kurie, sunkiai įkopę į tobulumo viršūnę, jau pamiršo tuos kelius, kuriais ėjo, ar tarp mūsų brolių, kurie drauge su mumis siekdami vieno tikslo, dažnai geresnį kelią netyčia suranda ir, dar nenutolę, mums ranką paduoti gali? Savišvietos eiga, be abejonės, yra tokia: kas dirba skubriai ir entuziastingai, nemato klaidų, kurias jo kolega, netgi mažiau buklus samprotaujant, gali pastebėti; tiesa, tokios įžvalgos žymiai lengviau prieinamos didžiai išsilavinusiems, tačiau mums jos ne tokios naudingos, mat daug išmanantis kritikas nuolat tobulindamasis įgyja tam tikrą pastovų gebėjimą spręsti, tam tikrą sprendimo būdą ir taktą, kuriam padedant išsyk pastebi, kas yra bloga, tačiau, kodėl tai yra bloga, su didžiuliu sunkumu paaiškinti mums tegali; ir atvirkščiai – tas, kuris dar tik mokosi mąstyti, visada pasirengęs išdėstyti prielaidas, kuriomis savo teiginį pagrindžia, todėl mokytis iš kolegų, iš mums lygių draugų arba iš tų, kurie nedaug mus žiniomis teprašokę, žymiai naudingesnis dalykas negu didžiųjų autoritetų mokslas. Dėl to prigimtines žinovas Jokūbas Rousseau (Ruso)⁸ puikiam dailininkui, jeigu jis kitus moko, liepia iš pradžių piešti negrabiąs figūras, kad mokinys turėtų viltį tapti panašiu į jį, nes kitaip, paregėjęs tobulą paveikslą ir vos pažinęs meno pradmenis, gali išsigąsti ir prarasti drąsą bei troškimą, šias svarbiausias veiklos spyruokles. Jeigu taip elgtis dera tobulinant skonį, ne kitoks turi būti kelias ir kaupiant reikalingas žinias. Atidžiau įsižiūrėkime į vieną ir tą patį dalyką: mūsų charakterių ir polinkių skirtybė kitokius apie jį sukels vaizdinius; šie vaizdiniai, kuriais pasidalinsime, pagausins kiekvieno iš mūsų suvokimą naujais atradimais – pats jų padaryti nebūtum galėjęs, iš čia akivaizdi nauda ir Draugijai kaip visumai, ir kiekvienam josios nariui.

⁷ Kalbama apie plačias mokslininkų, profesorių draugijas, kurios gali būti kiek atitrūkusios nuo jaunimo poreikių.

⁸ J. J. Rousseau (1712–1778) – prancūzų sentimentalizmo rašytojas, mąstytojas, skelbęs „grįžimo prie gamtos“ principus.

Tačiau nepakanka ugdyti skonį, kaupti žinias; reikia dar ir pačiam kiek galint rengtis naujiems atradimams. Kas gi gali tam teikti daugiau naudos, jei ne bendrai mūsų atliktas spręstino dalyko svarstymas? Tada juk kiekvienas girdi prieštaras, neperžengiančias jo suvokimo sferos, rengia atsakymus, kuriuos pagrįsti gali, pagaliau mato daugumos nuomonę ir iš to sužino, kuri pusė buvo teisi, o kuri susipainiojo savo samprotavimuose. Būtent šitaip gaiviname, stipriname mąstymo galią, keliame ją aukštyn, mokomės įgyti savąją nuomonę; ir atvirkščiai, įnikę tyrinėti kokį dalyką su žymiai pranašesniais už mus, užgožti sofizmą, prislėgti tūkstančių įrodymų, galbūt dažnai neteisingų, turime atsakyti savo nuomonės ir tampame vien svetimas mintis atkartojančiu aidu.

Šituo juk nesibaigia nauda, kurią mums Draugija užtikrina. Bičiulyste! aukas reikia sudėti dar ir ant tavo altoriaus. Taip, garbieji broliai! jeigu tik bendravimas su mūsų išrinktaisiais, polinkiais ir charakteriu artimais bičiuliais būtų vienintelis mūsų sąjungos siekis, jeigu mūs lauktų vien glaudžiausia bičiulystė, nuoširdumas, savitarpio pagalba – jau ir tada Draugija mums brangi turėtų būti. O koks vertingas prierašumas, kada malonių širdžiai jausmų tenkinimas atveria kelią dar ir proto tobulinimui? Tokius štai du tikslus tegu kiekvienas iš mūsų renkasi; teatmena, jog bet kokia draugija, jų savyje nesurišusi, būtinai suirti turi. Ne vienas pavyzdys moko: gerai surėdyti klubai įveikė gausias blogai organizuotas draugijas; bet kai tie pergalingieji klubai blogų siekė tikslų, neilgai savo pergale džiaugtis galėjo. Dar daugiau yra aktyviai veikiančių, bet blogai tvarkomų sambūrių; ir jų laukia neišvengiamas žlugimas. Mes – jeigu neklystame – tokių nesklandumų išvengėme. Draugija iškilo ant nepajudinamų principų, ir augti, ir plėtotis dėl savo esmės privalo. Mums belieka tik kelią puikiais darbais grįsti.

Niekam nepriminsiu pareigų, kadangi visų lygių nariai turi įstatus, kurių tegu ir laikosi. Niekada nebus per daug kartoti – nors tai smulkus atrodytų dalykas, bet vis dėlto sukeliantis didelių pasekmių – noriu kalbėti apie paslaptį. Kiekvienas iš mūsų nemėgsta bičiulių, kurie jo išpažinimus kitiems išduoda; kiekvienas iš mūsų tegu vengia tokių išpažinimų, nes yra savo paslapčių savininkas; bet iš kur gavo teisę svetimas atskleisti? Nei draugystė, nei kitokie saitai, nei aplinkybės šiuo atveju nėra argumentas. Tokio pobūdžio nusikaltimas padarys Draugijai žalą, jeigu šie nariai nebus išmesti iš mūsų būrio. O kad šito niekada nebūtume priversti regėti! Ir iš tiesų neregėsime, tegu tik kiekvienas dirba taip, kaip dirbo ir kaip dirbti privalo. Dėl mano asmens. Garbingu Vyriausybės potvarkiu vadovauju skyriui, turiu naują įpareigojimą ugdyti gebėjimus, kuriuos Valdyba manyje maloniai įžiūrėjo; turiu naują įpareigojimą stengtis, kad nebūčiau žemesnis už draugus, kurių pirmenybę pripažinti moku. Tad kaip uolus narys, stengdamasis nusipelnyti pagarbos ir stengdamasis nenusileisti jūsų uolumui ir gabumams, tikiuosi, garbūs kolegos ir broliai, jog būdamas skyriaus atstovu ir pateikdamas ataskaitas apie jūsų pasiekimus, būtent šituo reikšiu savo teises į garbę.

JANO ČEČIOTO, KAIP TIKROJO NARIO, PASVEIKINIMAS

(KALBA, PASAKYTA FILOMATŲ POSĖDYJE 1819 01 12)

Garbusis mūsų bičiuli ir broli!

Kolegos, kuriuos čia susibūrusius regi, šiandien tavo akivaizdoje stovi, kitokį būdą įgiję. Iš pradžių patyrę tavo gebėjimus, o dabar – uolumą, gerus potroškius, kilnią širdį ir dorybingą charakterį, pakelia tave į tikruosius Filomatų draugijos narius.

Šita draugija susikūrė turėdama gražiausią tikslą – teikti naudą šaliai, tėvynainiams ir patiems mums; pasirinko tam gražiausią kelią – savišvietos kelią. Tačiau derėtų pasvarstyti, ar, laikydamiesi vien tik šio kelio, sėkmingiau nuveiksime, ką esame užsimoję. Bėda ta, kad mūsų proto veiksmai kuo glaudžiausiai susiję su jutimų pasauliu. Didesniam būriui žmonių negalime tiesiogiai atskleisti mūsų minčių ir jausmų.

Vieni surado gražų būdą perteikti visa tai rašydami, o antrieji, negalėdami pasiekti minčių ir jausmų būtovės, sumanė bjaurų būdą rėsti užtvartas, kad tie jausmai ir tos mintys visai neiškiltų. Taip ant mūsų sielų ir ant mūsų širdžių buvo uždėtos grandinės. Kiekvienas, kuris dirba pavieniui, nors ir su karščiausiu noru, susidūręs visur tik su kliūtimis, o niekur neradęs pagalbos, persekiojamas žmonių, kuriems atsispirti nemato būdo, nuvargintas betikslio ir nenaudingo darbo ir, kai jam uždraudžia veikti, kada kliūtys nustelbia mąstymą, galų gale nustoja dirbės ir mąstės, praranda narsą ir tampa jau nebe žmogumi, nes nesugeba puoselėti prakilniausios žmogiškumo dalies.

Kad išvengtume to siaubingo likimo, suvienijome mūsų mažas jėgas, nusprendėme vienas kitą remti, šviesti, akinti ir dirbti išvien. Bet ir toji mūsų sąjunga, žymiai galingesnė nei kiekvienas iš mūsų atskirai, jeigu tikrai mokslo darbą stumtų, vargiai galėtų išlikti. Pažvelkime, iš ko jina dabar susideda? Iš žmonių, kurių didžiausia teigiamybė yra tykus darbas ir uolumas. Niekingi žmonės, kurie, nesugebėdami pakilti lig tauresnių jausmų ir aukštesnių užmojų, nusprendė viską, kas kilnu ir aukšta, engti ir sunaikinti. Suvokęs šias liūdnas mintis, filosofas užsiplieskia nenumaldoma neapykanta visai žmonių giminei; tačiau tas, kurs numaldo neapykantą, nenusivilia ir trokšta blogiems žmonėms gera daryti, yra, mano manymu, žymiai didesnis filosofas.

Tad Draugija, dirbdama vien protu ir atskirai nuo bendruomenės, varydama vien tik mokslo barą, susidurtų su daugybe kliūčių; o kas būtų, jeigu mes platesnius ir svarbesnius planus plėtotume, jeigu mes, – ne kaip tie laukiniai, kurie, norėdami medžio veislę pagerinti, vaisius cukrumi apibarsto, nes nežino, jog kartybės ar saldybės versmė glūdi kamiene ir kelme, – jeigu mes, sakau, gėrį gerais būdais norėtume kurti, pritraukti jaunimą, diegti jam norą dirbti, o malšinti egoizmą, atgaivinti tautiškumą, jeigu... tačiau negi viską gebėsiu išvardinti: tiek daug prieš mus stovi didžių darbų, kuriuos nuveikti reikia! Tada nepakaks talento, nepakaks net gerų norų; reikia apdairumo ir išminties, reikia veikti patikimais ir visad nuosekliais būdais, remtis patikimomis ir visad nuosekliomis nuostatomis, patikimais ir visad nuosekliais principais. Taip dirbti sugeba ne visi. Tad Draugija, žvelgiant plačiau, dalijasi į dvi dideles klases, o visi nariai turi dvejopą požiūrį: vieni privalo mūsų būtovę gražinti, kiti gražindami dar ir viduje ją tvarkyti, nuo negalavimų saugoti; vieni turi vis aukštyn ją stumti, kiti – aukštyn stumdami vis giliau į žemę jos pamatus tvirtinti; aniems reikia talento, šiems – talento, drąsos, patvaraus proto, o pirm visko – doros širdies. Kurie iš jų, klausiu, yra Draugijai brangesni? kurie turi daugiau ir svarbesnių pareigų? kuriuos galop pasirinkti yra sunkiau? Talentingą žmogų lengva atpažinti iš jo elgesio, pokalbių, raštų, tačiau dvasia, tačiau charakteris – kaip giliai tai paslėpta! Tos dirbtinės marionetės, žmonėmis vadinamos, glėbesčiuojasi bičiuliškai su mumis, šypsosi, verkia; tačiau po tuo teatru tūno egoizmas, gobšumas ar puikybė, kuri judina spyruokles, valdančias menką asmenį. Tad koks gi pasirinkimas, kartoju, ar talentingo žmogaus, ar talentingo, tačiau turinčio dar ir taurų charakterį, yra sunkesnis ir svarbesnis? Šis pasirinkimas iškėlė tave, Janai Čėčiotai, mūsų kolega ir broli!

Įstatai parodys, kokią vietą užimi Draugijoje, kokios tavo pareigos ir kaip turi jas vykdyti. Apsiribosiu tik išdėstęs tau, pasakyčiau, tikrojo nario katekizmą, tai yra tuos principus, kurių privalai savo veikloje atkakliai ir nuolatos laikytis.

Nelaimingos aplinkybės, kuriomis gyvena mūsų šalis, baisiai veikia ir veikia tėvynainius, juos pasmerkdamas niekšybei. Protas, anksčiau siekęs didžių dalykų, šiandien užgožtas ir prispaustas dalykinių interesų, keliaklupsčiauja prieš pelną ir klauso tik savimeilės. Atverk prieš ką nors didžią mintį, didį siekį, – norėdamas tame žmoguje aukštesnius jausmus pažadinti, pažadinsi tik abejingą šypsnį! Tos niekingos būtybės taip gerai apie save galvoja, jog tarp didžių dalykų ir savęs regi juokingą kontrastą; iš čia kyla, kaip sakė Homeras, jog dievai iškart kiekvienam vergui pusę jo sielos atima. Tad pirmasis tavo uždavinys – pakilti iš tosios viską menkinimo prarajos ir kitiems padėti iš ten kilti. Įteigti žmogui, jog jis sugeba nuveikti, nenoriu sakyti, didžius darbus, tačiau bent pagalvoti apie juos gali – ir tai jau yra didelis dalykas. Stenkis visada tą daryti; Draugiją lygink su didžiu ir šventu reikalu. Taip savo pavyzdžiu įteigsi nariams korespondentams pagarbą Draugijai ir norą uoliai dirbti jos gerovei. Vienas žodelytis, juoku

paverčias Draugijos tikslus ar jos formaliąsias taisykles, yra baisus smūgis. Visada to saugokis! Tegu korespondentai priklausymą mūsų sąjungai laiko ne pokštu, bet garbe savo.

Antras neginčytinas ir svarbus dalykas – rodyti pagarbą Draugijos valdininkų rimčiai; čia nėra vietos vaikiškai ambicijai, to reikalauja Draugijos egzistavimas ir tvarka. Patirtis parodė – kai tik į valdininkus nežiūrima rimtai, podraug rimtai nežiūrima ir į teisės aktus, pagal kuriuos valdininkai buvo paskirti. Todėl prieš nuverčiant karalius, visur iš pradžių buvo visiškai sugriauinama karališkoji valdžia. Kėsinimasis paveržti popiežiams pripažintą šventumą sukels maištą prieš pačią religiją.

Prie šių pastabų dar pridursiu, jog pagrindinė tavo pareiga bus pelnyti korespondentų draugystę ir pasitikėjimą. Kai tik Draugija pripažins ką nors savo nariu, privalai laikyti, jog jisai yra to vertas ir gerbti išrinkimą, nors pats ir kitaip manytum; mat kiekvienas, esantis kokioje nors draugijoje, dalį savo teisių bendruomenei atiduoti privalo. Tačiau visą laiką ir toliau atidžiai stebėk korespondentų būdą. Jeigu dėl kokios nors priežasties atrodytų netinkantys Draugijai, turėtum juos laikyti atitinkančius korespondento laipsnį, nes taip mano Draugija; bet tokiu atveju privalai visais būdais priešintis, kad toks korespondentas neprasiskverbtų į tikrųjų narių gretas. Vis dėlto, jei Draugija kitaip pasielgtų, iškart turi jį laikyti vertu laipsnio, kuris jam buvo suteiktas, nes daugumos sprendimas – tai Draugijos sprendimas, ir jis turi būti gerbtinas, o tavo nuomonė galėjo tave suklaidinti.

Kaip žemesniųjų laipsnių narių bičiulis turi jais visokeriopai pasitikėti ir su jais draugauti, tačiau nepaisant to, reikia vengti jaustis lygiu su jais Draugijos reikaluose. Būtent ši nelygi lygybė yra mūsų įstatų paslaptis ir sąjungos gyvavimo principas.

Lig tol kalbėjau kaip viršininkas tikrajam nariui. Jeigu šitoje vietoje, skirtoje svarstyti bendro gėrio klausimus, galiu kreiptis į tave kaip bičiulis į bičiulį, tai šitaip atgaivinu turbūt didžiai mums abiem malonų ir didžiai garbingą prisiminimą apie nesudrumstą draugystę, kuri nuo vaikystės metų nuolat mus siejo ir sieja iki dabar. „Tarp niekingų žmonių negali būti draugystės, – sako Rousseau, – jų ryšys yra tik laikinas; tai vilkai, kurie, suėdę stipresnį už save žvėrį, vėl išsiskirsto.“ Mes nebuvome lig šiol išsiskyrę ir niekada neišsiskirsime. Jautrios širdys iš prigimties sutelkia aplink save viską, ką turi mieliausio. Bičiuli! čia yra manieji bičiuliai! Tikiuosi, jog pelnysi jų prierašumą, nenuvilsį jų pasitikėjimo, būsi toks, kokiu prisako tau būti šventi taurių žmonių bičiulystės įstatai ir Draugijos nariams šventi jos įstatai.

Vertė ir komentarus parašė Algis Kalėda

ŽIVILĖ

Sakmė

ŽIVILĖ⁹

PASAKOJIMAS IŠ LIETUVOS ISTORIJS

(IŠTRAUKA IŠ SENOBINIŲ LENKŲ RANKRAŠČIŲ, KURIĄ REDAKCIJAI PATEIKĖ P. S. F. Z.)

Grėkonų ir romėnų istorijos rašytojai, tvirtindami mūsų dvasią, ganėtinau daug papasakojo apie dorybingąsias, mažne vyriškos širdies moteriškas; o ir mūsų Lietuvoje nestigo panašių pavyzdžių, jeig tik praeityje jų kas nors juos paregėti ir aukso plunksna aprašyti norėtų; vis dėlto, veizėdamas, jogei niekas apie tai nieku gyvu negalvoja, apsisprendžiau, kiek tik gebėsiu, išguldėti jums paprastai trumpą istorijėlę, iš senobinių knygų paimtą.

Apie 1400 Dievo metus Naugarduke, Slonime ir Lydoje viešpatavo didus ir galingas Kunigaikštis, vardu Karijotas. Jisai gi turėjo vienturtę dukrą, įstabiausią merginą; vadino ją Živilę, tai yra Diana, mat ir dailumu stebuklingu deivei tajai mažne prilygo, ir žmonės manė, kad prieš santuokos įžadus ji labai nusiteikusi buvo; nes kai Kunigaikščiai ir ponai galingi iš tolimų šalių piršlius siuntė, meldami ją tekėti, visiems nuolat atsisakinėjo, ir todėl žinia sklido, kad mergaitės stone iki gyvenimo pabaigos norinti likti. Betgi visai kitos buvo priežastys šio užsispyrimo. Kunigaikštytė Živilė jau kuris laikas slapčia pamilo lietuvį Parojų, riteriškos širdies vyrą, kurs už savo šaunius karo nuopelnus Kunigaikščiui Karijotui stipriai buvo patikęs ir kuriam visos valstybės valdymą pavesdavo išvykęs; tad todėl jam nesunku buvo su savo meiluže slaptus susiėjimus rengti; per juos viens kitam meilę išpažindavo ir viens kitą guosdavo.

Nutiko taip, jog netrukus iš karionės Kunigaikštis Karijotas sugrįžo ir smarkokai nuliūdo, paregėjęs, kaip didžiai persimainiusi jo mylima dukra. Tosios ašaros, tieji atodūsiai, tie pabalimai, nuogąstavimai ir nuolatinis drebulyt tėvo akivaizdoje jam padėjo viską, kas atsitiko, suprasti. „Dukterie manoji, – sušuko, – tai prie to pasileidimas ir nedora privedė tave, jog amžinai suteršei tėvo namus? Eik šalin iš mano akių! Ir

⁹ Adomas Mickevičius savo sakmę „Živilė“ perskaitė 1819 sausio 24 d. per filomatų susibūrimą; nors poetas debiutavo 1818 m. eilėraščių „Miesto žiema“, tačiau jo talentas buvo pripažintas tik palyginti siaurame bičiulių ratelyje. Tad po mėnesio (vasario 28 d.) *Vilniaus savaitraštyje* (*Tygodnik Wileński*) paskelbtas šis kūrinys akivaizdžiai parodė *Konrado Valenrodo* autoriaus interesų linkmę (Lietuvos istorijos aukštinimas) bei literatūrinius jo gebėjimus: poetas kūrinių stilizavo pagal senoviškas kronikas (pirm visko – pagal M. Strijkovskio *Lietuvos istoriją*), o kompoziciją rentė drąsių asmenybių bei aistrų ir aštrių dorovinių sandūrių pamatu.

Dera pažymėti tariamą *Živilės* anonimiškumą, literatūrinę mistifikaciją – A. Mickevičius savo pavarde publikacijos nepasirašė, o po tekstu įdėjo inicialus P. S. F. Ž., sugestijuodamas, jog „senobinį rankraštį“ atradęs žymus to meto senienų rinkėjas vilniškis F. S. Žukovskis. Romantizmo epochoje, kaip žinoma, mistifikacijos, senų metraščių, folkloro stilizacijos buvo dažnas literatūrinio gyvenimo faktas. Prieš keletą dešimtmečių škotas Dž. Makfersonas buvo skelbęs legendinio dainiaus *Osijano giesmes* (1765), o Vilniuje įvairius tariamus atradimus spausdindavo masonai iš Šubravų (Nenaudėlių) draugijos (pavyzdžiui, garsus istorikas M. Balinskis pasirašinėjo lietuviškais pseudonimais *Užtarytojas Mokytinis*, *Žygivibundas Mingaila iš Ariogalos* etc). *Živilę* spausdinti patarė A. Mickevičiaus profesorius, poetikos ir stilistikos dėstytojas L. Borovskis, kuriam imponavo stilizuotas sakmės (*skaz*) tipo pasakojimas (beje, panašų stilistinį variantą naudojo V. Krėvė *Dainavos šalies senų žmonių padavimuose*). Kūrinyje poetas pasinaudojo medžiaga iš savo tėviškės apylinkių: Živilė yra Naugarduko valdovo dukra, o Parojus – autoriaus herbą nešiojantis karžygys. Laikas irgi akcentuotas: kelis syk pabrėžiama, kad viskas vyko prieš pagonių dievo Perkūno šventę. Lietuvos istorijos tematiką autorius interpretuoja pagal romantikų idėjas: aukština valingas asmenybes, pabrėžia patriotinius jausmus, atsidavimą kilniems tikslams, užniaužus širdyje kartėlį dėl asmeniškų netekčių. Turbūt dėl šių privalumų *Živilę* į gavo istoriografinius veikalus įtraukė S. Daukantas, beje, irgi patikėjęs, kad tai ištrauka iš senovinių raštų.

Itin populiarī ši sakmė buvo XIX a. pab.–XX a. pradžioje tarp lietuvių šviesuolių: kūrinys buvo daugkart verstas, dedamas į mokyklų vadovėlius, inscenizuojamas. Adekvaciai išversti *Živilę* ganėtinau keblu, mat A. Mickevičius naudoja daug leksikos archaizmų ir barbarizmų, kaitalioja sintaksės dėmenis, stilizuoja pasakojimą pagal metraščių kalbą, tačiau daro tai nenuosekliai. Bandydamas perteikti sakmės nuotaką ir pasakotojo emocijas, siekiau surasti kuo tikslesnius semantinius atitikmenis, gal retsykais ir pažeisdamas įprastas kalbos normas.

tu, ir tas, kuris tave į nedorybes įstūmė, žiauria mirtimi mirsite.“ Ir apskelbė šaukliai po miestą: jeigu kas nurodys Kunigaikštystės Živilės sugulovą ar žinią apie jį kokią duos, dosniai apdovanotas bus tasai. Tačiau triūbų aidas vėjais nuėjo, mat neatsirado nė vieno, kuris apie tąsias meiles slaptas būtų žinojęs arba žinodamas Karijotui būtų pranešęs. Tarnai ir valdiniai Kunigaikštystę Živilę ypačiai mylėjo, o ant riterio Parojaus, kuris nemačiomis dėl savo nelaimių verkė, o dvare linksmą veidą nutaisyti mokėjo, visai joks įtarimas nepuolė.

Tada Karijotas, regėdamas, kad visi jo klausinėjimai ir sekimai negelbsti, o grynu nieku virsta, savo dukterį griežtai prispyrė, didelėmis bausmėmis grasindamas, tačiau ji kantriai ir ištvermingai laikėsi. „Tėve mano, – bylo, – žinau, kad labai kalta esmi, bausk mane, štai aš prieš tave, žinau, jog neverta esmi pasigailėjimo tavojo; bet juk kitos nekaltos sielos su savimi pražudyti negaliu, kad dar sunkiau dievų neįžeisčiau.“ Tada Kunigaikštis savo griežtumą šiek tiek sušvelnino, ėmė meilesniais žodžiais kalbėti ir, piktumą šilkinė šneka pridengęs, jai gražiai nuodėmę atleisti žadėjo, jei kaip nors sužinotų, kas gi buvo tas nenaudėlis.

Živilė tylėjo, tik ašaromis ir kūkčiojimu atsakinėjo. Tada Kunigaikštis, didelio rūščio pagautas, įsakė savo vienturtę dukrą retežiais surakinti ir į rūšį, sargybinių saugomą, įmesti; iš ten netrukus turėjo būti išvesta myriop.

Kokia plunksna galėtų aprašyti aimanas ir sunkius sielvartavimus beigi verksmus, kurie po to visame mieste aidėjo? Nes Kunigaikštystę Živilę žmonės aukštino nelyg kokią dorybės dievaitę ir nelyg mieliausią motiną mylėjo, kadangi ji varguolius mielai rėmė bei rūstų Kunigaikščio būdą, prieš valdinius atgręžtą, švelnino.

Tai irėjo žmonės būriais dideliausiais į pono dvarą, gaudžiai verkdami ir nelaimingajai Kunigaikštytei malonės melddami; betgi nieko išprašyti nebuvo galima.

Anais laikais prie sienų karai vyko tarpu rusų Kniazijų ir Lietuvos. Ivanas, sušaukęs visokios kariuomenės galybę, miestus apgulė, ugnimi ir kalaviju teriojo, ir pakol žinia apie tai pasklido, daugybę žmonių išžudė ir nekalto kraujo praliejė; paskum greitai atžygiavęs, netoliese miesto stovyklą įkūrė.

Buvo tai Perkūno švenčių išvakarėse; rytojaus dieną turėjo Kunigaikštystę Živilę mirtimi nubausti.

Karijotas gi pasiuntė Parojų su rinktinių riterių būriu, idant priešui eibių visokių pridarytų, o paskum prie mūrų gynybą tinkamą įrengtų. Tasai, nors su žymiai galingesniais ir žiauresniais užpuolikais grūmėsi, narsos vis dėlto nepametė ir priešus, netvarkingai žygiuojančius, su tokia galia ir didžiu smarkumu puolė, jog baisiai juos sutriuškinęs į pinkles įvarė, ir būtų atėjęs tądien galutinis rusinų žlugimas, tačiau atslinkusi naktis užbaigti darbą sukliudė.

Parojus nedelsdamas su savo kariais priešus apsupo, o pats į miestą su žinia džiugia skubėjo. Didžią šventę miestas šventė. Karijotas su nemažu kilmingų vyrų pulku priešais Parojų išėjo, jį visai gerbdamas ir savo apgynėju vadindamas, į pilį drauge su savim pokylin pakvietė, o kai vienu du pasiliko, Parojus visu stotu puolė prie Kunigaikščio kojų, garsiais žodžiais ištikimybę ir atsidavimą išpažindamas: „Kunigaikšti ir pone mano, tau gi aš galybę priešų tavo pergalėjau, o dievams leidus, visus juos lig galvos vienos iškirsiu, o už tatai noriu turėti dovaną pelnytą, kad tujen savo vienturtės dukros nežudytum, o man ją maloniai į žmonas atiduotum, už gerumą šį tavąjį krauju ir turtais, kiek aš jų turiu, tarnauti nepaliausiu.“ Kunigaikštis vietoje gerumo pyktį parodė ir tokiais žodžiais tarė: „Parojau, džiugesiu ir liūdesiu mane pripildei; džiaugiuosi, girdėdamas apie tokius dorus tavo nuopelnus, o tu už juos juk reikalauji to, kas virš mano galių yra. Žinai, kad mūsų šventi ir didūs protėviai, Lietuvos Kunigaikščiai, savo dukrų už pavaldinių neleisdavo; blogai tam, kurs, kraujo savojo nesaugodamas, lengvai jį švaisto, lygiai taip ir tajam, kuris savo sėkme perdėm į didelę puikybę keliai ir aukščiau nei jam pridera pasiekti nori.

Deja, taip pasileisdama mano tikroji dukra Kunigaikščio namų garbę iš tiesų suteršė... Nenoriu tikėti, kad tai tu buvai jos vedlys tokion nešlovėn. Bet juk iš kur gi tokia smarki tavo meilė šiai pasileidėlei

rastųsi? Nesuprantu. Bet juk ir nuo tokių plikų įtarinėjimų apsiginti privalai; aš tuo tarpu pažiūrėsiu, ką su tuom veikti."

Po tokios bylos abudu išsiskyrė tartum ir maloniai; abudu pyktį viduje savo užgniaužė ir paslėpė. Valdovo nedėkingumo ligi gyvo kaulo Parojus įžeistas, nelyg perkūno trenktas, nujautė, jogei virš jo grėsmė pakibo; todėl kerštu, giliai širdyje paslėptu, užvirė. Kunigaikštis apie Parojų galvojo dar taip: kad tas, pasinaudojęs Kunigaikštystės palaidumu ir pasirėmęs riterio laime, valdovo sostą užvaldyti benorįs. Todėl svarstė, kaip jam gyvybę atimti, o dabar to padaryti nedrįsęs, mat būtų sujudę miesto žmonės, kurie Parojų savo gynėju skelbė; be to, Parojaus ranka buvo dar reikalinga priešams lig galo išmušti.

Buvo tai naktį prieš Perkūno šventes; rytojaus dieną turėjo Kunigaikštystę Živilę mirtimi nubausti.

Tuosyk Ivanas, nugalėtas ir tvirtai prispaustas, tik laukė, kol paskutinioji jam ateis ir, viltis visas pametęs, aimanavo, nežinodamas, ko jam griebtis. Ir tuokart stovyklos sargybiniai įbėgo, sakydami, kad kažkokis vyras juodais šarvais atėjo ir nori kunigaikščio išklaustas būti. Liepta įjį įleisti. Atėjo ir tarė: „Kunigaikšti Ivanai, esmi tas Parojus, kuris tavo žmones dukart sumušė ir tave iš visų šonų apsupęs laiko, o štai ateinu į tavas rankas miestą su jo Kunigaikščiu ir visu turtu, ir jo kariuomene atiduoti. Turi tik vieną man paslaugą padaryti – prisiekti, jogei žmonių ugnimi ir kalaviju negalabysi ir kad tąją Kunigaikštystę, mieste kalinamą, pilnai apsaugosi ir man į žmonas atiduosi."

Jau brėško Perkūno švenčių diena, diena, kai turėjo Kunigaikštystę Živilę mirtimi nubausti.

Ūmai dideliausias triukšmas ir sąmyšis visam mieste pasklido. Tie piliečiai, kurie smarkesni buvo ir nuo to netikėto užpuolimo gynėsi, gyvybės neteko, kitus baimė sugniuzdė taip, kad turėjo prieš malonei pasiduoti.

Parojus išlaužia kalėjimą ir randa (baisu apsaityti) savo mieląją, išblyškusią, vos gyvą ant menko pakloto numestą belangėje. Parojų išvydusi sąmonės neteko.

Tai išnešė ją į gatvę, kad kaip nors atgaivintų ir dvasią jos prišauktų. Gelbėjo, o ji nieko nejuto; tai regėdami subėgo žmonės, ir kilo didis šauksmas beigi riksmas; vis tiek nieko nejuto. Galop gražiasias akis atvėrusi, baisiai stebėjosi, regėdama aplink žmonių minią ir ginkluotus priešo vyrus. Tuosyk Parojus priklaupęs tarė: „Pamesk į šalį baimes savo, mieloji, tai kariauninkai Ivano, mūsų skriaudų keršytojo, o globa jojo mūs neapleis." Tai išgirdusi Živilė vos ir vėl nenuualpo, tačiau paskum iš Parojaus kalaviją prisegtą ūmai išplėšusi, taip smarkiai ašmenis į krūtinę jo suvarė, jog kiaurai pervėrė. „Išdavike, – šaukdama, – tokia maža tau tėvynė buvo, jog ją už trupinėlį šito mano dailumo pardavei? Bešlovi žmogau, taip atsimokėjai už mano ištikimą meilę? Ogi ir jūs, piliečiai, ko stovite, tartum ne jums būtų kalbama, ar neatgręšite į tuos antai plėšikus rūsčio ir keršto savojo?" Tai sakydama, kalaviju priešams, arčiau stovintiems, smogė; tada visi žmonės, it liepsnos staigios nutvilkyti, griebė kas tik ką galėjo ir su ginklais visokiais beigi kalavijais nieko nesitikėjusius rusinus puolė. Išgalabijo jų didžiausią galybę, namuose ir gatvėse, o likusius gyvus į nelaisvę ėmė. Živilė, atbėgusi prie Karijoto, kur jis ką tik išleistas stovėjo, „Tėve mano" sušuko ir krito be dvasios...

Palaidojo ją prie Mindaugo kalno, ten pilkapį supylė ir medžių atminimui pasodino. Seneliai, dėkodami visagaliui Viešpačiui Dievui, kad jų nešlovei ir patyčioms prieš neatidavė, vaikaičiams savo Živilės vardą kartoja.

Vertė ir komentarus parašė Algis Kalėda

Adomo Mickevičiaus laišakai

JANUI ČEČIOTUI¹⁰

Vilnius, maždaug 1817 metų birželio 25 / liepos 7¹¹

Mielas bičiuli!

Nebūdamas mano padėtyje sunkiai bejsivaizduosi, kaip apsidžiaugiau, gavęs tavo laišką. Kokią palaimą pajutau matydamas, jog bent jau esama jautrios sielos, gailaujančios dėl mano nelaimės! Nubaudė mane dangus, kad taip ilgai slėpiau savo širdies būklę, kuri, palyginus su dabartine, buvo laimė ir ramybė. Kaip nūnai be galo trokštu papasakoti apie savo rūpesčius! Bet kas gi manęs klausys? Tavęs nėra; tad neturiu jokio draugo. Tie, kurie pasiliko, man svetimi; klausytųsi manęs abejingi, su šypsena, o gal ir su panieka. Tad kaip kenčiu priverstas tylėti! Tavo nenuginčijamos ir išties įžvalgios pastabos suteikė man mažumą atlėgio ir, jei galėčiau pasakyti, ramybės. Priėmiau jas kaip tavo draugystės ir rūpestingumo įrodymą, ir nors kai kurios iš jų yra pernelyg rūšios ir neteisingos, žinau, jog rašei tai, ką tau diktavo protas esant laisvai ir niekuo neužimtai sąmonei. O aš?! Kaip skiriasi rašantysis nuo skaitytojo! Vis dėlto norėčiau jį atsakyti; tačiau mano mintys taip sumišusios, jog nežinau, ar iš šio neaiškaus laiško ką nors besuprasi. Vis dėlto stengiuosi tiksliai aprašyti visa, kas nutiko tau išvažiavus.

Nors pokalbis išsiskiriant su tavimi mane sutrikdė, vis dėlto buvau gan ramus. Borovskio¹² egzaminas, kurį turėjau laikyti rytojaus dieną, neleido man daug galvoti. Visą dieną stengiausi parašyti kompoziciją, tačiau tesugebėjau perrašyti ankstesniąją. Kitą dieną ėmė skaudėti galvą ir nuo tolesnių egzaminų buvau atleistas. Atidavęs profesoriui darbus panorėjau nueiti pas Anelę, su kuria jau seniai buvau nesimatęs – o anksčiau pas ją lankydavausi kasdien. Tačiau motiną radau miegančią, o jinau su savo kambarine buvo išėjusi į gretimą namą pas drauges. Tad turėjau eiti sau nepasimatęs. Kūriau įvairius planus, ką turėčiau jai pasakyti, ir kitą rytą apsiginklavęs narsa, su begaliniu nerimu nuėjau. Atėjęs radau ją nudžiugusią.

Bičiuli! Kaip siaubingai tasai džiaugsmas mane išgąsdino: reikėjo jį sunaikinti! Kad žinotum, kaip jinau anksčiau mokėdavo gražiomis spalvomis piešti mudviejų būsimą laimę! Drebėdavau prisiminęs, kad iš tų saldžių svajonių teks pabusti. Todėl nusprendžiau nekeisti savo sumanymo ir, kai tik Anelės motina su jaunesniąja dukterėčia dukterį dėl galvos skausmo palikusi namie išvažiavo pasivažinėti, ėmiau viską dėstyti.

Maldavau, kad ji arba pamirštų mane, arba toliau liktų ištikima ir savo užsispyrimu neverstų manęs visko netikrumu paversti. Baisiai įsižeidė už tą žodį – „netikrumas“. Ėmiau verkti, bučiuoti jai rankas, įtikinėti, kad man šitai kainuoja daugiau nei jai pačiai, kad esu pasirengęs paaukoti viską, tačiau neaukosiu lengvabūdiškumui jos pačios likimo ir laimės. Atsakė, jog manęs nesupranta; irgi verkdamas ėmė kalbėti, jog jeigu ją tiek mylėčiau, kiek esu mylimas, tai nesakyčiau, jog šitai jai gali būti nelaimė. Vėl pridūriau, kad vėliau ji gali to gailėtis. Atsakė, jog neturi kuo įveikti mano neištikimybės. Pridūrė sutiksianti su viskuo, tačiau nežinanti, ar mylėdamas galėčiau ją palikti ilgesnei nei ištisų metų nesimatymo kančiai. Dar kalbėjo, jog eitų su manimi metusi viską, jeigu to reikėtų arba jei tik aš to norėčiau. Galiausiai mažumą įsitikino, jog aš kalbėjau išmintingiau; prisiekė, jog kantriai kės išsiskyrimą,

¹⁰ Janas Čečiota (Czeczot, 1796–1847) – filomatas, literatas, bene artimiausias A. Mickevičiaus bičiulis, mokyklos draugas, atvykęs kartu su juo studijuoti į Vilnių; dėl lėšų stokos studijų nebaigė; kūrė balades, giesmes, rinko folklorą; parašė *Giesmes apie senovės lietuvių iki 1434 metų* (*Śpiewki o dawnych Litwinach do roku 1434*, išl. 1994).

¹¹ A. Mickevičius laiškus datavo pagal senąjį, Julijaus, kalendorių; čia pateikiama taip pat naujojo, Grigaliaus, kalendoriaus data.

¹² Leonas Borovskis (Borowski, 1784–1846), Vilniaus universiteto profesorius, filologas, stilistikos ir retorikos specialistas, A. Mickevičiaus dėstytojas, vienas iš pirmųjų aukštai įvertinęs jo talentą.

jog niekuomet nesuabejojusi mano ištikimybė, tikrai bijojusi išsiskyrimo. Tad nusprendėme apie tai pranešti motinai, kad ir ką ji apie tai manytų.

Ilgai abu verkėme; išėjau aštuntą vakaro jausdamasis siaubingai. Ištisą naktį nė nepagalvojau apie miegą; kitą dieną varstė galvą kaip niekuomet anksčiau. Vėliau dvi dienas mačiausi su Anele prie daugelio žmonių. Rytoj vėl einu. Ieškome progos pasikalbėti su motina.

Bičiuli! dabar pajutau, kad tavęs nėra; sėdžiu kambaryje arba klajoju sau vienas po sodus. Kiekvienąkart pažvelgęs į Kardinoliją¹³, atsidūstu. Jei pasirodžiau tau galbūt nuobodus ir nesuprantamas – atleisk, nes būtent šiandien geriau parašyti negaliu. Kas toliau nutiks – rašysiu tau. Rašyk man, suteik man šį džiaugsmą, jei gali. Iki sekmadienio būsiu Vilniuje, po to važiuoju į Naugarduką. Nežinau, kuo pasibaigs manoji nelaimė. Norėčiau rašyti daugiau, tačiau kaip tave vežėjas, taip mane Eleuteris Haciskis¹⁴ tempia pasivažinėti. Būk sveikas, ramus ir laimingas!

Kitame savo laiške nieko nerašyk su ironija ir nekoneveik mano Anelės. Ak! jeigu ją pažinotum, niekuomet nebūtum to parašęs. Tačiau geriau išėjo, kad jos nematei, ir linkiu tau, kad visuomet būtum abejingas, kada kalbama apie gražuoles. Pamatyti ją? Nieko neturėsi iš to, kad patenkinsi smalsumą – o ramybę gali prarasti. Nemanyk, kad būdamas lėtesnio temperamento ir turėdamas daugiau išminties, nepriklausai nuo meilės. Anksčiau ar vėliau patirsi, kas jinai yra; atleisk, kad aš tave įspėju, pats savęs perspėti negalėdamas. Tačiau šitai kalbu iš tiesų, kadangi pats patyriau. Šiuo kartu turiu baigti rašyti, nors norėčiau tuo mėgautis kuo ilgiau.

Laukiu tavo atsakymo.

Adomas Napoleonas¹⁵

Vertė Leonardas Vilkas, komentarus parašė Algis Kalėda

JANUI ČEČIOTUI

Milašėvas, 1819 metų rugpjūčio 2/14

Mielas bičiuli Janai!

Pasakysiu atvirai: jeigu ne tavo piktos ir gailesingos elegijos, laiško nuo manęs iki šiol nebūtum gavęs, kadangi, pirma, į tave reikalo neturėjau, antra, užpilti lapą draugystės pareiškimais man, o tikriausiai ir tau, yra nuobodus dalykas, trečia (kad būtų pilnas silogizmas) parašyti poetiškai šmaikščiai, kad ir save, ir tave pralinksminčiau, ne visuomet pavyksta; tad nieko ir nerašiau. Be to, iki šiol namuose neišsėdėjau nė dienos. Iš pradžių kiek pailsėjau, o vėliau išvažiavau, ir važinėju kasdien į kitas vietas linksmindamasis, o kartais netgi zaniškai¹⁶ mylėdamasis. Dabar netgi rašau svetimuose namuose, ant svetimo stalo, Milaševe. *Nota bene*, po kambarį, kuriame rašau, vaikšto apie penkiolika žmonių; aš pats čia atvažiavau į vardines ir vos nedainuoju *Januarius*¹⁷.

Norėjau laišku netgi improvizuoti, tačiau kadangi laišku, kadangi tu nesi tokios pat nuotaikos, geriau proza: „Vis dėlto geriau, kai kas žeme vaikšto“, pasakė Krasickis¹⁸, o pijorų gramatikoje rašoma: „Kas žeme vaikšto, nėra kur nukristų.“ Taigi, aš vaikštau žeme, o poetinius išpuolius laikau kitam laikui, juo

¹³ Vilniuje, Didžiojoje g. priešais šv. Jonų bažnyčią esantis namas, kažkada priklausęs kardinolui Jurgiui Radvilai; ten dirbo J. Čėčiotas.

¹⁴ Eleuteris Haciskis – A. Mickevičiaus pažįstamas iš Naugarduko apskrities.

¹⁵ A. Mickevičius neretai jaunystėje pasirašinėjo Napoleono vardu; šio imperatoriaus kultui jis liko ištikimas visą gyvenimą.

¹⁶ Pagal Tomo Zano „spindulių etiką“ („etyka promienista“) meilė turinti būti dvasinė, nesiekianti tenkinti kūno geidulių.

¹⁷ Aliuzija į giesmę, dainuotą filomatų susibūrimuose.

¹⁸ Ignacas Krasickis (Krasicki 1735–1801) – žymus lenkų Švietimo epochos rašytojas, poetas, prozininkas; citata iš jo herojiškos komiškos poemos „Peliada“ („Myszeis“, 1776).

labiau kad dabar dirbu su rimtesne poezija. – „Tikriausiai su *Demostenu*“¹⁹, – pasakysi. – Anaipol. – „Tai su *Bulve*?“²⁰ – Neatspėjai. – „Tai su kuo gi?“ – Ogi su sonetėliais, dainelėmis ir trioletėliais, ir dar su įvairiais -ėliais, o už visa tai gaunu geresnį užmokestį negu tu iš savo Antosės.

Bet užtat laiką velniai greitai gena; šiomis dienomis dar kartą užvažiuosiu į Ščorsus ir tenai porą savačių atsiskyręs padirbėsiu. Dar pamiršau pasakyti, kodėl pirmąjį laišką siunčiau Jeronimui²¹; štai tau vėl silogizmas: *Primo*, norėjau sužinoti apie sprendimą dėl vietos, kad pagal tai galėčiau suplanuoti išvažiavimą ir kitus reikalus; antra, Naugarduke pasklido žinia, jog tuojau būsianti įsteigta gimnazija – norėjau tuo įsitikinti; pagaliau dėl skubaus Draugijos²² reikalo dažnai tenka su juo tartis.

Juk nepykstu ant tavęs, kad mane neįautrumu įtarei, kadangi gerai tave pažįstu – ir tu manęs neįtarinėtum, jeigu taip pat pažinotum. Ligi šiol buvau toks nelaimingas dėl to, kad iš tavęs, o vėliau ir iš kirų patyriau nuoširdžią draugystę, o savo ruožtu neturėjau progos jiems tuo atsilyginti, o ypač dėl to, kad man mieliausi žmonės ne tik suabejoja draugu, bet netgi kandžiai prikašioja jam dėl to, dėl ko kaltas yra likimas. Prisipažįstu tau atvirai, jog šios mintys mane kiek nuliūdino. Jeigu šitaip bus toliau, tapsiu ištis nelaimingas. Bet iš tavęs šito nesitikiu. Tačiau tai, ką rašei apie mano elgesį tavo atžvilgiu, kas liečia draugiją, mane užgavo, o tiksliau – sugraudino iki širdies gelmių. Veltui besiteisinčiau, nes iki šiol mano pasiteisinimų nepripažindavai. Gal tik V[iešpats] Dievas težino, kas čia teisesnis; tačiau apie tai verčiau patylėti. Laukiu tavo laiško.

Pasitaisykime abu.

Adomas Napoleonas

Man šitai berašant, čia varto ikonografiją [albumus] ir žiūri į Draugystės paveikslą su įvairiais užrašais; be kita ko, ten yra ir draugystė su potekste, kuri vaizduojama kaip žmogus, laikantis kregždės lizdą: „Tol draugai, kol neišsiritu.“ Ar tu nelaikai manęs tokiu draugu?

Mintis ta inkvizicijos žarijom mane žeidžia²³.

A. N. *Vivlas*²⁴

Perduok Malevskiui laišką, kurį čia pridedu.

Vertė Leonardas Vilkas, komentarus parašė Algis Kalėda

¹⁹ „Demostenas“ – jaunystėje rašyta, nebaigta A. Mickevičiaus drama (neiškilo).

²⁰ „Bulvė“ („Kartofla“) – A. Mickevičiaus herojiška komiška poema, rašyta jaunystėje (išliko fragmentai).

²¹ Pranciškus Jeronimas Malevskis (Franciszek Hieronim Malewski, 1800–1870) – A. Mickevičiaus studijų draugas, vienas iš Filomatų draugijos steigėjų, Vilniaus universiteto rektoriaus Simono Malevskio sūnus. (Dar vadinamas Jaroszu, t. y. Jeronimuku – „Vegetaru“.)

²² Turima galvoje slapta Filomatų draugija, kurią A. Mickevičius su penkiais savo bičiuliais įsteigė 1817 10 01.

²³ Citata iš proginių A. Mickevičiaus eilėraščių, vadinamųjų „Jambų“, kuriuos jis skaitė per Čechoto vardadienį 1819 06 24.

²⁴ „Vivlas“ – taip save juokaudami vadindavo filomatai. Žodžio kilmė neaiški.

Kaunas, 1819 metų spalio 9/21

Mielas Juzefai!

Juk į mūsų kraštus atvykai, jeigu jie yra mūsų. Kad ir kaip ten būtų, galėsime bent jau raštu kalbėtis. Šitaip ilgai neturėjęs su tavimi jokių ryšių, daug turiu parašyti; tačiau ne visuomet galėjau ir galiu rašyti. Atostogų laikas prabėgo maloniuose, paprastuose pobūviuose; klajonės, aukštesnės ir žemesnės valdžios pavesti darbai, *item*²⁶ truputis tinginystės; dėl visų šių priežasčių tau nerašiau.

Dabar vėl – tačiau prieš „dabar“ papasakosiu kai ką apie tai, kas buvo per atostogas, *nota bene*²⁷ tik literatūros atžvilgiu. Taigi, nežiūrint įvairių nepatogumų, dažnų svečių namuose ir trumpo buvimo (5 dienas) kaime, be šio ir to, būdamas Ščorsuose beveik savaitę, kai ką nuveikiau, būtent – sukurpiau dvi odes, kas, pridėjus vieną per atostogas parašytą Vilniuje, sudaro tris. Perskaičiau daugybę dalykų, o iš svarbesnių – Petrycio²⁸ Horacijaus vertimus, daug Kochovskio²⁹, Kochanovskio³⁰, Tvardovskio³¹ etc. sekimų, peržiūrėjau puikų Londono leidimą su Baxterio (Baksterio), Bentlejaus³² etc. pastabomis, Vilniuje dar Vandenburgo³³ išleistą. Iš viso to gimė kai kurios pastabos dėl tolesnio darbo, kurias vėliau atsiųsiu; bet pirma pranešk man, kiek pasistūmėjai, nors didelės pažangos nesitikiu.

Demostenas pasislinko nedaug, bet dabar lenda į galvą, nors ir sunkiai. Tragiško entuziazmo stoka dažnai sulaiko nuo rašymo, nors ir rašytųsi. Užbaigiau ir perrašiau antrąjį veiksma su daug pakeitimų ir papildymų, kas man daug kainavo; trečiasis veiksmas beveik užbaigtas, ketvirtajam veiksmui dar daug trūksta, nors šen bei ten padariau įvairių nuotrupų įterpimui. Tačiau daug mąstau apie tai. Jei mano ligšioliniai eilėraščiai ir turėjo kokių privalumų, tai didžiąja dalimi dėl kalbos, arba išleidimo, prie kurio kruopščiai dirbau ir šiek tiek įgudau. Tragedija šių papuošalų neleidžia – bent jau sunku nustatyti, kiek leidžia. Bijau, kad nebūčiau pernelyg proziškas, todėl dažnai dvejoju, svyruoju. Seniai norėjau tau perskaityti pirmąjį veiksma; dabar kada nors atsiųsiu, kad padarytum pastabų dėl stiliaus ir minties, kuriomis remčiausi tolesniame darbe. Tiek apie Demosteną.

Dabar... baisiai sunku man rašyti tą nelaimingą „dabar“... visos viltys ir susitarimai baigėsi. Patikėk manimi, Juzefai, kad daug daugiau nei dėl užgautos savimeilės kentėjau dėl to, kad tau niekuo negaliu padėti, kad Draugijai nedaug tegaliu nuveikti, kad mano saldžios svajonės nepasiteisino; nusprendžiau apie nieką nesvajoti. Kai kurias Kauno aplinkybes tau turėjo aprašyti draugai; jie mane guodžia ir išlaiko, jų dėka gyvenu. Tos rašymui paskirtos akimirkos yra visas mano džiaugsmas ir palaima, laiškai, kuriuos iš jūsų gaunu – visa mano laimė! Beveik visuomet sėdžiu, neturiu pažįstamų, nes pažintys čia nereikalingos, net pasivažinėjimams, kuriuos taip mėgstu, dievaži, neturiu laiko. Numirčiau iš nuobodulio per mėnesį, jeigu ne jūs ir gausybė darbo.

Vienintelis atlygis už darbą mokykloje yra nauda ir mokinių meilė; viena sąlygoja kita. Nusprendžiau vesti pamokas kiek galima geriau, tad rašymo neišmatuojama daugybė. Tačiau iki Kalėdų užbaigsiu

²⁵ Juzefas Ježovskis (Jeżowski, 1793–1855) – Vilniaus universiteto studentas, vienas iš Filomatų draugijos steigėjų.

²⁶ „Taip pat“ (lot.).

²⁷ „Išidėmėk“ (lot.).

²⁸ Lenkų rašytojo, filosofo Sebastiano Petrycio (Petrycy, 1554–1626) kūrinys-sekimas: „Horatius Flaccus, vargstantis Maskvos kalėjime...“ („Horatius Flaccus w trudach więzienia moskiewskiego...“, 1609).

²⁹ Vespazijanas Kochovskis (Kochowski, 1633–1700) – lenkų poetas ir istorikas, rašęs lenkiškai ir lotyniškai.

³⁰ Jonas Kochanovskis (Kochanowski, 1530–1584) – įžymiausias lenkų Renesanso poetas, laikomas apskritai didžiausiu to meto slavų literatūrų kūrėju.

³¹ Turbūt turimas galvoje lenkų rašytojas Samuelis Tvardovskis (Twardowski, (?)1600–1661), vertęs Horacijaus ir Sarbievijaus kūrinius.

³² W. Baxter, R. Bentley – Horacijaus leidėjai ir komentatoriai.

³³ T. y. Ch. Vanderbourgo 1812 m. Paryžiuje išleistas Horacijaus poezijos tomas.

seksterną ir atsikvėpsiu. Atsiųsk man, bent paskolink, kokią nors lotynų literatūros istoriją. Ar neturi Bentkovskio³⁴? Talentų nėra: 3-je ir 4-je [klasėje] kai kas matyti, bet ir tai verčia krimstis, kad ilgai laukti. Paskatinti skaityti jau padarė didelę pažangą.

Visos šių metų pajamos 197 rubliai. Šimtą paėmiau prieš išvažiuodamas – visus praleidau; per pirmąsias dešimt dienų Kaune išleidau 12; dabar kiek geriau. Dėl stalo sulygau, turiu vilties netgi apsirengti; kitais metais turi būti šimtas su viršum rublių išleisti, o penkiasdešimt! pasidėti, neskaitant įvairių išlaidų, apsirengimo ir pragyvenimo. Ir iš kitur dar tikiuosi pajamelių. Bet metus laukti! Jokios pagalbos namams, broliams – o jiems labai reikia. Pagaliau, šiemet negalėsiu skolų apmokėti, kas irgi mane smarkiai slegia. Pranešk išsamiai: kaip atvažiavai? Kaip įsikūrei? Kaip bus toliau – išsamiai. Ar mums bus kada geriau?

Šiemet nusprendžiau baigti tik *Demosteną*, ir bus gerai, jeigu užbaigsiu *Bulvę*. Daugiau nieko, išskyrus kokius nors trumpus rašinėlius. Turėjau greitai pateikti literatūros planą 3 klasei; jau padarytas, bet toliau nagrinėjant viskas susimaišė: kitos mintys, kiti sumanymai. Šie metai praeis rašant pavienius seksternus, o kitais pagalvosiu apie sistemą. Kiek šis dalykas dėstant jį akademiškai yra paprastas ir sistemingas, tiek visų sunkiausias mokykliniškai. Dažnai įžangos, kurias reikia išdėstyti žemesnėse klasėse, būna sunkesnės už pačią teoriją. Dažnai smulkmenos 3-je ir 4-je klasėje būna paremtos didesnių dalykų pažinimu. Didžiausias chaosas – kur reikia išdėstyti apie stilių, kur apie figūras, kur apie prasmę, kur apie kitas prozos rūšis, kad viena sektų iš kito, kad po lengvesnių eitų sunkesni. Kuo daugiau kas įsigilins, tuo daugiau kankynės, *omnia vincit labor improbus*³⁵ Gal ir bus kada *victoria*³⁶. Laimėsiu tai, jog detalės įstrigs visam laikui, kad apimsiu visumą, kad vėlesnių metų darbą be galo palengvinsiu.

Būk sveikas! Rašyk kuo greičiau!

AD. MICK.

Vertė Leonardas Vilkas, komentarus parašė Algis Kalėda

JANUI ČEČIOTUI

Kaunas, 1819 metų spalio 25 / lapkričio 6

*Janą iš Myšų*³⁷ sveikina A[domas] iš Naugarduko.

Iki šiol negalėjau atskirai tau rašyti dėl daugybės darbų, apie kuriuos perskaitysi *omnibus*³⁸ rašytame laiške. Bet jaučiau poreikį rašyti. Mane labai nudžiugino, kad įgyji polinkio filosofiniams disputams, o tiksliau – filosofiniam mąstymui, nors polinkį tam turėjai visuomet.

Pokalbis su Dionizu³⁹ manęs anaip tol nenustebino, jau seniai viską žinojau. Vadovybė apie tai galvojo (*tibi soli*⁴⁰); žmonės yra žmonės. Matai, kas yra žmonės. Ką tu jam įrodei savo patetiškais ekshortais (įtikinėjimais), kuriuos dažnai netgi gerai sugebi pavartoti? Sugebėjo išsisukinėti ir nieko tau nepasakė.

³⁴ Lenkų literatūros istoriko Felikso Bentkovskio (Bentkowski, 1781–1852) veikalas *Lenkų literatūros istorija...* (*Historia literatury polskiej...*, 1814), kuriuo A. Mickevičius naudojosi dirbdamas Kaune.

³⁵ „Viską nugalės uolus darbas“ (lot.) – citata iš Vergilijaus *Georgikų*.

³⁶ „Pergalė“ (lot.).

³⁷ Vaikystę J. Čėčiotas praleido palivarke Myšy.

³⁸ „Visiems“ (lot.) t. y. – visiems bičiuliams.

³⁹ Dionizas Chlevinskis (Chlewiński) – filomatas. Šv. Jonų bažnyčios vikaras.

⁴⁰ „Tau vienam“ (lot.).

Galėjo kenkti mums nenorėdamas, mažų mažiausiai būtų sukurstęs Draugijoje intrigas ir būtų nežinia, ką daryti, jeigu būtume neapsižiūrėję. Tu manai (ir aš maniau), kad kiekvienam pakanka išlukštenti tiesą (bent jau geriems žmonėms), o gerai ir atvirai išlukštenta tiesa duos rezultatų. Tačiau tie geri žmonės būna skirtingų laipsnių. Aš šiuo atžvilgiu turiu daugiau patirties už tave.

Vien dėl šito turi rimtai apsvarstyti Draugijos konstituciją ir pažiūrėti, kaip reikia elgtis. Dionizo Draugija prasidėjo dar jam būnant korespondentu. Vadovybė apie tai žinojo, pakėlė jį į tikruosius narius ir ėjo su juo atvirumo keliu, laukdama jo pasitariant dėl savo planų; tačiau viskas ėjo po senovei ir Dionizas toliau sau organizavo. Konfliktas su žmonėmis, priimtais per jį ir drauge esančiais Klube, kurstė didžiulę nesantaiką ir vos nesugadino mūsų klubinės sistemos. Gerai apgalvok šitai. Argi neturėjome žinoti, kas yra jo narys, kai jis mūsiškius žinojo, kada to būtinai reikėjo? Argi galėjome sužinoti kitaip nei paslapčia? Argi galėjome veikti kitaip nei paslapčia? Ir dabar tai turi būti paslaptis. Dionizas kaltas todėl, kad yra neatviras; jis neturi teisės slėpti. Vadovybė, pasukusi visuotinių interesų kryptimi, dažnai turi teisę slėpti – ir tai būtina – nuo atskirų asmenų tai, kas rūpi tik visiems; tačiau Vadovybė iš anksto įspėja kalbėsianti ne viską ir klausinėjimų nepakęsianti. Narys Draugijos atžvilgiu paslapčių turėtų neturėti. Ir čia turi įsitikinti, jog Vadovybė privalo būti tvirta, nes ji viena tegali veikti iš šalies; kur daug atsargumo ir apgalvojimo, ten būtina daug santarvės. Aišku, jog vos tik Vadovybė susilpnės, Draugijai galės vadovauti kas tik panorės.

Visa tai rašau, kadangi žinau, jog kartais galvoji kitaip nei reikėtų. Man regis, žinai mūsų charakterius ir neturi abejoti, jog ambicijai mūsų širdyse niekuomet nebuvo vietos, jog tai, ką darome, darome visų labui. Nėra nieko geistinesnio už visišką lygybę (nors tarp mūsų yra visokeriopa lygybė) – ir netgi tokią lygybę, kur ką žino vienas, tą žino kitas, – ir šitaip turi būti. – Visuomet tariama, jog dauguma yra geri, todėl šalyje galima drąsiai viską atskleisti. Jei atsirastų blogų, tai gerieji juos sudrausią. Tačiau ir labiausiai respublikoniškoje šalyje kabinetai turi laisvę slėpti savo veiksmus; o ką bekalbėti apie Draugiją! Ką bepadėtų, jeigu visi būtų geri, o blogas tikrai vienas? Jeigu tas vienas blogasis viską žinotų – nebėra išsigelbėjimo; dauguma nesigintų – o dar mūsų šalyje! Kuo vyriausybė despotiškesnė, tuo visos slaptos Draugijos turi būti slaptesnės. Anglijoje klubai drąsiai kalba, jų organizacija respublikoniška; kas nori gali išduoti jų paslaptį – jie to nebijo. Mano Janai, galvok apie tai!

Dėl to, ką rašai apie draugystę, iš mano pusės reikėtų išsamaus paaiškinimo. Norėjau aprašyti savo ir netgi tavo charakterį, o po to klausti tavo nuomonės apie tokį aprašymą. Bet tam reikia ilgesnio apmąstymo.

Nutraukiau laišką eidamas pietauti; baigsiu grįžęs iš mokyklos.

Tad išsamius traktatus tau atidedu vėlesniam laikui; dabar tik pasakysiu, jog būdamas kuo doriausias ir nuoširdžiausias, ką tavyje pastebiu, dažnai esi linkęs kurti moralinius sofizmus, kaip kiti kuria filosofinius; pasakysiu aiškiau: dažnai kabiniesi prie mažmožių, kurie tavo akimis žiūrint turi didžiulę vertę. Niekuomet nemačiau tavyje jokios puikybės – o dažnai negali iškęsti kokio nors menkiausio pažeminimo, kurį tik pats pažeminimu laikai. Esi nuoširdus ir – pasakysiu atvirai – nuoširdžiausias iš visų, kuriuos pažinojau; bet dažnai teiki didžiulę reikšmę nuoširdumui, pagrįstam mažmožiais ir laikai nenuoširdžiais tuos, kurie nenori tau sakyti dalyko, kurį patikėti tau būtų visiškai nereikalinga, o kitiems galėtų tapti žalinga.

Aš, mano Janai, nuoširdumą grindžiu tuo, kad negalima nuo bičiulio nuslėpti nieko, kas nuslėpta jam galėtų kenkti arba atskleista – padėti. Nors mes ir į aukso amžių persikeltume – ir tenai kartais reikėdavo kai ką nuslėpti netgi nuo draugystės akių; o ką bekalbėti apie mūsų amžių, kai kiekvienas turi šitiek kitų įsipareigojimų, kurie dažnai ne nuo jo priklauso ir yra taip pat brangūs, kaip ir draugystė? Bičiulis bičiuliui privalo paaukoti visa, kas yra jo; bet negali atiduoti nieko svetimo. Jei kas nors yra paskirtas laive vairininku, argi gali ką nors dėl draugystės pasisodinti prie vairo drauge, nors ir manytų jį esant

tinkamu? – bet ar kiti jį mano tokiu esant? Jis turi teisę patikėti jam savo gyvybę, bet argi gali patikėti laivą? Argi jis yra tikras, kad draugystė jo neapakina, kad galbūt mato savo bičiulį tokį, kokio iš tiesų nesama? Gražų šiką išsaugojo istorija. P. Scipionas, išmintingiausias ir doriausias iš romėnų, kai jo brolį norėjo išrinkti konsulu, stojosi su ašaromis, prašydamas, kad jo nerinktų, kadangi R[es] P[ublica] iš jo neturės didžio kario, kokio tuomet reikėjo. Betgi Scipionas buvo išrinktas. Karas klostėsi nesėkmingai. Senatas nusprendė jį pašalinti; tuomet P. Scipionas, buvęs konsulas, stojo brolio kariuomenėn paprastu kareiviu, kad galėtų jam padėti patarimais. Šitai yra draugystė.

Tačiau – pasakysi – būtent todėl draugystė ir sunki, kad jai reikia žmonių su vienodais norais, vienodomis nuomonėmis, vienodais talentais, kad ką vienas galvoja, galėtų kitam atskleisti, ką vienas daro, galėtų padaryti kitas, ko nori vienas, norėtų kitas; žodžiu, kaip apie savo bičiulį sako Karpinskis,

*Du žmonės buvo vienu žmogumi.*⁴¹

Ar esama tokių žmonių? – Ne. Jeigu nori turėti tokį draugą, tai nebus nei Adomas, nei Juzefas – reikėtų antro Jano Čėčio. Bet argi tai bus draugystė? Ir kam reikia tokios draugystės? Kokią paslaptį patikėti, kai abu vienodai jaučia? Kokio patarimo ieškoti, kai abu viena galvoja? Patikėk manim, jeigu ir atsirastų pasaulyje du žmonės, charakteriu visiškai vienas į kitą panašūs, jie neužmegztų tarpusavyje jokių draugiškų ryšių, kaip du panašutėliai veidai galbūt neįsimylėtų vienas kito.

Priešingai – rodos, ir gamta draugystę sąmoningai sukūrė tam, kad, jungdama priešingus charakterius, taikytų juos ir ugdytų. Juk ir gamtoje įprasta, jog dažniausiai jungiasi priešingos jėgos, o panašios stumia viena kitą.

Dorybingasis Pom[ponijus] Atikas gyveno draugystėje su Sila ir su Marijumi, kurį Sila persekiojo, su Cezariu ir Brutu, jo žudiku, su Ciceronu ir Antonijumi, kuris Ciceroną pražudė – Atikas buvo jų visų nuoširdus bičiulis: dėl Marijaus vos gyvybės neprarado, Antonijui bėgančiam padėjo ir už tai kentė girdėdamas kandžias Cicerono užuominas, ištremtam Ciceronui beveik pusę savo turto atidavė ir po jo mirties niekada prie ankstesnio linksmumo negrįžo. Tiesa, tokia draugystė ir man ne itin patinka, ir Atikas, matyt, buvo geresnis žmogus nei romėnas – betgi tokių priešingų charakterių nuoširdi draugystė!

Nepykstu ant tavęs, kad nelaikai manęs tokiu draugu, kokio norėtum; tai būdinga tavo charakteriui; gal iš dalies ir nuo manęs tai priklauso, bet daugiau nuo tavęs, ir esu tikras, kad tokio, kokio nori, niekada negali turėti. Ne tavo tai kaltė. Vienu atžvilgiu aš jaučiu visiškai panašiai. Pažinojau keletą moterų, vertų visokeriopos pagarbos, pažinojau vieną, už kurią labiau man nepatinka nė viena gyvenime – o vis dėlto dar ne visus privalumus joje radau, kokį norėjau; mat turiu kažkokį keistą, jei ne keistuolišką, meilužės idealą ir nieko nerandu į tą idealą panašaus.

Dėl draugystės – prisiekiu jos šventu vardu ir viskuo, kas man buvo ir yra brangiausia, kad tave laikau tokiu draugu, kokį tik galima turėti; didesnio draugo turėti nei noriu, nei galiu, anei ką nors taip pat remti ir mylėti kaip tave.

Tu, man regis, lengviau pasirinktum meilužę, sunkiau draugą. Betgi tas, kas turėtų ir meilužę, ir draugą, kokių trokšta, būtų danguje, o mes esame žemėje. Ne vienas turėjo Laurą⁴², ne vienas Piladą⁴³, bet kas gi turėjo juos kartu? Regis, reikėtų sukurti atskirą lytį draugams, kaip kad yra meilėje, tuomet būtų galima rasti tris žmones: meilužį, meilužę ir draugą – bet vis kitos lyties. Gal tokios santuokos būna danguje. Tačiau nemanau, kad manyje radai geriausią [draugą], kokį gali turėti; priešingai, gal ir aš kai kur nesu tau toks draugas, koks turėčiau būti, dėl savo kaltės, ir nors nebūsiu ir negaliu būti idealas,

⁴¹ Citata iš lenkų sentimentalizmo poeto Francišeko Karpinskio (Karpiński, 1742–1825) eilėraščio „Bičiuliui“ („Do przyjaciela“).

⁴² Iš Petrarkos kūrybos atėjęs Lauros vardas ilgainiui tapo apskritai mylimosios sinonimu.

⁴³ Graikų mituose – ištikimas Orestėjo, Agamemnono sūnaus, bičiulis.

galiu prie jo priartėti. Todėl ką manyje pastebi mažiau atitinkančio tavo jautimą, kas trukdo didesnei mūsų draugystei – apie tai nedelsdamas man pranešk. Čia, man regis, esame labiausiai vienas į kitą panašūs: už teisybę nepykstame. Ką tik iki šiol matei manyje, bet nesakei – viską atskleisk: „štai čia man nepatinki! Štai čia pasielgei nedraugiškai! Šitai turėjai man pranešti!“ Aš pasitaisysiu arba teisinsiuos – o savo ruožtu sakysiu, ką apie tave galvoju.

Visa, kas tik yra šiame laiške, sudeginęs laišką išlaikys paslapyje ir niekam neišpasakosi.

Tavo kritika dėl odės mane visiškai įtikina ir parodo, kad mūsų skoniai, kaip ir širdys, nėra itin skirtingi. Žodis „išskaptavo“ per klaidą vietoj „išmetė“. Galvojau apie tuos du žodžius, katras geresnis, ir anas pasilikio; tiesą sakant, su viskuo sutinku, išskyrus „kūną“.

Mano „interesas“ dėl tų pastabų? – labai natūralus. Galvojau išversti kai kurias odes ir netgi daugiau. Be to, norėjau išmėginti, kaip atrodys kitiems, ir gauti pastabų dėl vertimo. O kadangi nesinorėjo viso to ilgai aprašinėti, pasakiau: „esu tuo suinteresuotas“, užtat dabar turiu ilgiau rašyti.

Dėl vertimo taisyklių ir pamokėlių, tai nei aš galiu jų daug duoti, nei tau jų iš manęs reikia. Prieštarauju tikrai vienai nuomonei. Nori, kad vertėjas kiek galima labiau priartėtų, netgi žodžiais, prie originalo; tai netiesa. Dažnai poetiškas originalo posakis pažodžiui verčiamas lenkiškai tampa proziškas, arba: lotynų kalba keistai naujas lenkiškai bus nuvalkiotas. Gera sako Delilas⁴⁴: „Vertėjas pasiskolina grožio; turi atiduoti jo tą patį kiekį, tik visai kita moneta.“ Aš tai cituoju ne savo vertimą gindamas, kadangi žinau visą jo silpnumą, o todėl, kad Delilo mintis, regis, yra teisinga.

Būtų liūdna, jei kas kitas praneštų, jog meti liutnią; aš žinau, kad šito nei padarysi, nei padaryti gali.

*At tibi tam puero coelestia sacra placebant
Inque suum furtim Musa trahebat opus.
Saepe pater dixit: „Studium quid inutile tentas?
Maeonides nullas ipse reliquit opes.”
Motus eras dictis, totoque Helicone relictis,
Scribere conatus verba soluta modis.
Sponte sua carmen numeros veniebat ad aptos
Et quod tentabis dicere, carmen erit.*

OV[IDIUS]. TRIS[TIA]

[„Tau jau vaikystėje patiko dangaus dovanos, ir Mūza vogčiomis traukė tave prie savo darbo. Tėvas dažnai sakydavo: „Kam veržiesi prie darbo, kuris neduoda naudos? Meonietis (Homeras) nepaliko jokio turto!“ Paveiktas tų žodžių, pametęs Helikoną, bandei rašyti žodžiais, nesurištais į pėdas. Eilės nejučiomis dėjos į reikiamus metrus, ir tai, ką norėsi pasakyti, taps daina“].

Kada ne kada Bekešas, Svitezis, anakreontikai [studijuojant] statutus⁴⁵, nepakenks – priešingai, pasaldins darbą. Pagaliau nuodėmė būtų apleisti gamtos duotą talentą; reikia jį kiek galint lavinti – o galgi užsiropš ant uolos gražiosios Kaliopės!⁴⁶

Labai džiaugiuosi, kad vaikai į lotynų. Imkis jos kiek galėdamas; žinok, kad ir teisininkams ji reikalinga. Turime lotynų kalbos propagavimo planą klasikų leidimais; čia dirba Juzefas, o iš dalies ir aš; galėtum mums padėti – o galgi kada nors skaitysiu: *Institutiones et pandeta etc. ex recensione Joannis Czczot, iurisconsulti celeberrimi; accessit disputatio* (kipšas tenai žino apie ką), *editio 5-ta auctior et emendatior, ex editione Novogrodecensi, Londini 18...* [Istatymai ir ištraukos iš teisyne, parengtos J.

⁴⁴ J. Delille (1738–1813) – prancūzų poetas, mokslininkas, Vergilijaus *Georgikų* vertėjas ir komentatorius.

⁴⁵ J. Čečiotas studijavo teisę.

⁴⁶ J. Kochanovskio eilėraščio parafrazė.

Čečioto, žymaus teisininko; pridėtas veikalas Penktas papildytas ir pataisytas leidimas iš Naugarduko leidimo. Londonas 18...]; o be to, dar dovanoji mūsų bibliotekai veikalus eilėmis ir proza mažiausiai (kiek seikėju pagal skrynią) penkių tomų in 4-to.

Pagaliau juokimės, bet ir stenkimės, kad mums aname pasaulyje Viešpats nepasakytų: „Daviau tau ir auksinį talentą, o juk jį žemėn užkasei?“⁴⁷ Tiesa, blogai bus ir tuomet, kai pasakys: „Kam kasi, kur nieko nėra?“ Tačiau Dievo valia; bent jau mes vienas apie kitą to nepasakysim.

Apsiausto neturiu kaip pasiųsti, bet netrukus rasiu progą; seniai taikausi. Parašyk man – eilėmis ir proza. Negreitai kitą tokį ilgą laišką beparašysiu, nes, dievaži, laiko nė kiek.

Vertė Leonardas Vilkas, komentarus parašė Algis Kalėda

FILOMATAMS

Kaunas, 1820 metų sausio 27 / vasario 8
Antradienį, regis, 26

Adomas – Broliams Filomatams sveikatos ir sėkmės.

Ketinau ir planavau dažniau rašyti jums apaštališkus laiškus, bet nerašiau – dėl ko? Viena, bet svarbi priežastis – nebėra ką rašyti. Teisybė, kad viskas, kas liečia kurį nors iš jūsų, man yra įdomu ir trokštama, taip tikriausiai ir jums būtų malonu kartas nuo karto sužinoti apie mano gyvenimą, darbus, pramogas. Bet tas gyvenimas, darbai, pramogos yra tie patys ir, matyt, bus tie patys. Taigi, susiieškokit, jei galit, kurį nors mano laišką, rašytą tuojau atvykus rugsėjį į Kauną. Kiek kartų panorėsit sužinoti apie mane, tiek kartų galit perskaityt tą laišką, ir dar laimėsit, jog kartą išmokę skaityti, nebūsit pasmerkti šifruoti mano neįskaitomų keverzonių. Tik kiekvienąkart skaitydami pridėkit kokią dešimtį!!! etc. ir kitą dešimtį: ak! ek! etc., kuriuos aš laiškuose dažnai per užmaršumą praleidžiu.

Bet koks aš čia būnu nuobodžiaujantis, piktas – žodžiu, nelaimingas, šito jūs niekuomet Vilniuje sėdėdami nesuprasite. Janas I ir Anupras, kurie iš visų jūsų, vilniečių, už Masės⁴⁸ stalo gyvena nuobodžiausiai, su manimi lygintis negali, kadangi išėjus iš Masės jiems daugiau niekas sprando neslegia; susitinka su jumis, pasišnekučiuoja, uždainuoja, nors tai tetruktų tik valandą. Aš, dievaži, atiduočiau už tą valandą visus antradienių ir ketvirtadienių popiečius. Įsivaizduokit: nuo savo atvažiavimo į Kauną iš nieko neišgirdau: „Adomai!“ – niekas man nenusišypsojo, nieko su jausmu neapglėbiau*.

Pareinu iš mokyklos beveik visuomet susikrimtęs arba dėl mokinių neklusnumo, arba – dažniau – bukumo. Tuščias darbas! Krintu į lovą ir guliu porą valandų nieko negalvodamas, tik piktindamasis ir rūgdamas. O rūgimai ir pykčiai kartais būna tokie didžiuliai, kad norint išprotėti arba pasikarti pakaktų pridėti dar dvi uncijas.

Rašydamas šitai, iš tiesų sugadinau sau nuotaiką. Kas gi bus ateinančiais metais? Dbrm! *meminisse animus borret*⁴⁹, tai yra: šiurpas krečia. Bet jau žinau: turbūt išmoksiu gerti ir po kiekvienos popietinės pamokos (mano seksternai bus gatavi) pasigersiu ir gulsiu miegoti. Aš nejuokauju, nors jūs gal ir

⁴⁷ Žr. Evangeliją pagal Matą (Mt 25, 24–27).

⁴⁸ Masė – Radvilų masė („Masa Radziwiłłowska“) – taip buvo vadinama Dominyko Radvilos turto likvidacijos valdyba, kurioje dirbo ir studentai.

* Nieko su jausmu neapglėbiau! Jau pasirašė – norėjau pakeisti; vietoj „nieko“ parašykit „nė vieno“, tik nedarykit jokių komentarų; – apglėbiau – supr., paspaudžiau ranką.

⁴⁹ „Protas šiurpsta prisiminus“ (lot.) – citata iš Vergilijaus *Eneidos*.

juoksitės. Bet ir mane kartus juokas suėmė. Matau, kaip Pranciškus ims šaukti: „Kliedi pats nežino ką“; o Raitelis⁵⁰: „Fui! vynas, nieko gero – girtuoklystė į bloga veda“, o Platusis nustebs, o Janas rašo eiles su įtikinėjimais, o Ežys tyliai išėjo, paėmė iš bibliotekos Plutarchą, Montenį, Senekos *De consolatione*, *De magnitudine animi*⁵¹ etc. etc. ir siunčia man paguodai. Neskaičiau tų kvailių, bet jie liepia (girdžiu) bėdą nugalėti. Kartoju – kvailiai; mokė plaukti stovėdami ant kranto, keliskart įlindo į nedidelę kūdrą ir patenkinti, kad išplaukė, jau rašo teorijas. Trečiąkart kvailiai; jeigu juos kas į ežerą, pavyzdžiui, dvejiems metams į Kauną įmestų, plaukietų galbūt ilgiau už mane (abejoju), bet galiausiai ir kvailys, ir filosofas turi nuskęsti. Geriausia nejausti; bet negalima.

Baigiu laišką, esu piktas ir juokiuosi pats iš savęs. Būkit sveiki! Rašykit!

ADOMAS

Į paštą einu ketvirtadienį, 28⁵².

Vertė Leonardas Vilkas, komentarus parašė Algis Kalėda

JANUI ČEČIOTUI IR TOMUI ZANUI

Kaunas, 1820 metų gegužės 10/22

Janui Adomas s[veikatos] ir s[ėkmės].

Smarkiai tau prasikaltau, mielas Janai! Ruošiausi ilgai, vos šiandien susiruošiau galutinai, ir tai ne geriausiu laiku, kadangi dabar muša ketvirtį vienuoliktos, o iki antros turiu pusę lapo seksterno pamokai parašyti! Tiesa, prieš tai turėjau laisvo laiko, tačiau kaip Adomas ir, rodos, kaip Janas, tik ne kaip vivlasas, atidėlioju viską iki galo ir iki šios dienos nepadariau. Tiesa, po ranka turiu nemažą pasiteisinimų. Beveik savaitę kenčiau didžiulį danties skausmą; kelios bemiegės naktys ir nepakenčiamos dienos privertė mane ryžtis siaubingai tos bjaurasties išrovimo operacijai. Net šiurpulys nukrečia, kai prisimenu tą laužymą ir girgždesį, ir dvicolės šaknies traukimą, ir kraujo tekėjimą ir t. t. Tai vyko šeštadienį, sekmadienis buvo šventa diena.

Sveikas atsikėliau iš įpratimo (jau dvi savaitės) ketvirtą ir ant Mauricijaus Prozoro⁵³, kuris buvo Kaune, arklio patraukiau į išgirtąjį slėnį už kelių varstų nuo miesto. Sunku ką nors palaimingesnio įsivaizduoti, o neįmanoma pamatyti, bent jau Lietuvoje:

Didžiuliai kalnai vingiais besitęsiantys beveik pusę mylios, viduryje žalias slėnis, įvairiai išsilankstęs, bet visuomet lygus, sykį siauras, kitą sykį platesnis, pilnas gėlių, perskirtas mažo upeliuko. Saulė buvo tiesiog priešais mane, bet kalnai metė šešėlį ir keliaujant dauba tai viena, tai kita pusė nuo spindulių maloniai žaliavo, o vidurys visą laiką buvo šešėlyje. Dar pridėk, jog tuos kalnus milžiniškais guotais dengia gražiausias miškas. Medžiai keliasdešimtmečiai, arba, dėl apvalumo sakant, šimtamečiai, tankiai susipynę, šermukšniai, baltos ievos, tamsūs kėniai, beržai ilgomis kasomis, kolonomis ir ardais kylantys – palaimingiausias vaizdas – o rytas – paukštelių čiulbesiai – vandens čiurlenimas – pridėsiu dar kai ką malonesnio: ogi lietuvaitės su pintinėlėmis slėniu Kaunan į turgų einančios, dažniausiai pavieniui.

⁵⁰ Michalas Rukevičius, tarnavęs Napoleono armijos kavalerijoje.

⁵¹ Senekos veikalai *Apie guodimą*, *Apie didžiadvasiškumą*.

⁵² Laiško autoriaus klaida; ketvirtadienis buvo sausio 28-oji.

⁵³ Mauricijus Prozoras (Prozor, 1801–mirties data nežinoma) – Romainių dvaro (prie Kauno) savininkas, 1831 m. sukilimo dalyvis; geras A. Mickevičiaus pažįstamas.

Barsčiau jas trioletais, nužiūrėčiau; nelaimei ar laimei, maža buvo žmonių veidų. Neramus arklys ir profesoriškas solidumas! Išskyla truko tris valandas.

Mielasis Janai, jeigu sugalvotumėt atvažiuoti per Žolinę! Visas mano priėmimas būtų tikrai apglėbti jus ir parodyti tą slėnį. Bet ir tuo būtumėt patenkinti. Kelionė pėsčiomis mažai įtikėtina; jeigu galima būtų kaip nors susiruošti, *nota bene*, visiems arba daugeliui, vežimais, greičiau jus pamatyčiau ir jums lengviau būtų. Kas dėl manęs – nusprendžiau nevažiuoti į Žolinę, nes traktatą vos prieš kelias dienas paėmiau į rankas ir taip greitai jo užbaigti nesugebėsiu. O tuščiai valkiotis nedera ir finansai neleidžia – (žr. pabaigoje pastraipą apie finansus). Iš šių aprašymų lengvai padarysi išvadą, jog dabar esu kiek linksmesnis; kažkaip lengviau man darbai eina, bet darbai visuomet nuobodūs: seksternų rašymas. Turiu vieną gatavą baladę – *Išsiskyrimą*⁵⁴.

Dar vienas pranešimas, nors ir ne visiškai literatūriškas. Prieš dvi dienas susipažinau su panele V.; jai apie aštuoniolika metų, nors atrodo, jog mažiau; nebjauri, sumani, kalba prancūziškai ir vokiškai – groja ir dainuoja neypatingai – ir kraičio 20 tūkstančių. Jau perša man iš rimtųjų; gavau laiškutį iš pažįstamo piliečio [dvarininko], kad važiuočiau su jo rekomendacija pas poną teisėją, tasai mane supažindinsias su ponia N., teta, o toji turinti įtaką poniai panelės V. motinai. Nagi įsivaizduok tokį Adomą, besiruošiantį formalioms piršlyboms, važinėjantį po bajoriją – *mille diables!*, arba paprastai tariant: šimts velnių! – O baladės, o sienos ir užsieniai, o Filomatija, o klubai? Tai slenksčiai, per kuriuos sunku peršokti. Nieko į piršimus neatsakiau – susitikinėjau su panele V., ir kalbu sau sieloje: Neleisk mūsų gundyti ir gelbėk mus nuo to, nors ir nepikto, amen.

Tau priklausantys rubliai seniai paruošti. Jeigu turiu iškart siųsti, gausi juos greitai; jei nebūtinai reikalingi, dalį paimsiu vasarinėms kelnėms, batams etc. nusipirkti, o atidėsiu iš ateinančio mėnesio. Be tų dvidešimt vieno rublio ir keturių Ježovskio, kitam mėnesiui turiu tik aštuonetą, už kuriuos: kelnės, įsiuvai, skrybėlė, kelias. Bet užtat ateinančių metų alga laisva; tad reikia pripažinti, kad finansus sutvarkiau neblogai. Olesiu⁵⁵ gelumbės kelnėms paėmiau; turėjau šiandien pasiųsti per buvusį prefektą Lavrinovičių⁵⁶, bet tasai nepasirodė.

A. M.

Panelė V. iš pirmo žvilgsnio turi 78–79 ° [erometro skalėje]; įvairios mano pastabos ir prisiminimai numuša iki 45 °.

Tomui s[veikatos], s[ėkmės] ir spindulingas pabučiavimas.

Turi tenkintis nedideliu priedu, nes neturiu noro rašyti ir laiko atskiriems laiškam. Girdėjau apie didžiulius baldakimus ir didžiulius veikimus, ir kvilai uždainuotą: Ei, džiaugsme... etc. Betgi tu pats neaprašei man viso posėdžio, ar veikia spindulingo povaikščio, neatsiuntei „Maldos“, žodžių, tyli. Ar tu sumedėjęs, ar labai spinduliuojantis? II Skyriuje irgi nieko nei dovanoto, nei atiduoto negirdėti. Gėdinkis, pone Tomai! išlįsk gi iš to tinginio kiauto; be to, tegul bent kartą per metus trikampė makaulė Parnase žybteli! – Aš mėtausi, kaip galiu, o kadangi niekas nepavyksta, griebiuosi vis naujų žanrų. Įlindau į balades; tu turėjai man padėti, bet, regis, paliksi įklampusį purvyną ir pabėgsi.

Girdėjau, kad atidarėte kursą⁵⁷. Ak, kodėl gi manęs tenai nėra?! Sėdžiu čionai prie vokiečių kalbos ir žiauriai kankinu Šadę, be to, laiką leidžiu geriau negu žiemą, nes žiema buvo tikrai būtasis atliktinis ir būsimasis neatliktinis laikas; abu liūdni, o dabar yra ir esamasis laikas. Dovanok, kad vartoju gramatinius

⁵⁴ Baladė neišliko.

⁵⁵ Aleksandrui, poeto broliui.

⁵⁶ Simonas Lavrinovičius (Lawrynowicz) – buvęs Kauno mokyklos direktorius.

⁵⁷ T. y. paskaitas jaunesniems filomatams.

posakius, kadangi gramatika guli man prieš akis. Žiemą tarp keturių mūro sienų tikrai galvojau ir liūdėjau; dabar į pasaulį žiūrint vargai mažumą užsimiršta.

Prašau didžiai kilmingajam ponui Ignacui Zanui⁵⁸ nuo manęs kuo žemiausiai nusilenkti ir paklausti, kodėl nesiteikia pagarbinti manęs keliais žodeliais, atmindamas mūsų seną susigyvenimą bei draugystę. (Tarp mūsų kalbant, girdėjau, jog rado labai brangų deimantą.)⁵⁹

Vertė Leonardas Vilkas, komentarus parašė Algis Kalėda

JUZEFIG JEŽOVSKIUI IR ANUPRUI PETRAŠKEVIČIUI

Naugardukas, 1820 metų rugpjūčio 27 / rugsėjo 8

Ežiui ir Nuprui.

Pykit ar nepykit: už pusės valandos išvažiuoju pas Vereščakas⁶⁰, o, antra, iš jų į Ščorsus; laiko striuka, rašau abiem iškart.

Važinėjimas, medžiojimas, žiūrėjimas į gražuoles, klausymasis, grojimas, veikimas, netgi kalbėjimasis apie □⁶¹ su tetervinais, kalkuliavimas, leipimas juokais, visą naktį revoliucinės dainos gausiame būryje – kartais slogučiai, nuliūdimas (gavus Ežio laišką) – štai trumpas atostogų vaizdas. – Vivlasams netinginiauju. – Vilniuje būsiu po pirmos.

AD. MICKEVIČIUS

Vertė Leonardas Vilkas, komentarus parašė Algis Kalėda

VILNIAUS UNIVERSITETO VADOVYBEI

Kaunas, 1820 metų rugsėjo 19 / spalio 1

Vilniaus Imperatoriškojo Universiteto Vadovybei.

Atvykęs į Kauną, vos spėjau pradėti eiti mokytojo pareigas, kai rugsėjo 16 dieną mane pasiekė Universiteto Direkcijos ir Vyriausybės įsakymai Nr. 370 ir 3747. Apkaltintas kaip nusikaltėlis, kaip toksai pasmerktas, nubaustas mano menkos algos sulaikymu, skubu Universiteto Vyriausybei išaiškinti pažeidimus, kurie patys savaime, o dar labiau dėl jų pateikimo kiekvieną, kuris dėl jų nesijaučia kaltas, turi skaudžiai žėisti.

Pagal mokyklos tvarką į Kauną būčiau atvykęs rugsėjo pirmą dieną, jeigu manęs kelyje nebūtų sulaikiusi silpna sveikata. Turėjau kelias dienas prabūti Vilniuje, kad gaučiau gydytojų pagalbą, apie ką pranešiau P. Vilniaus gubernijos mokyklų direktoriui ir P. Vilniaus Universiteto Rektoriui. Tačiau numatydamas, kad mano silpnumas gali būti palaikytas neva liga, tai yra apsimestine liga, rūpinausi

⁵⁸ Ignacas Zanas – jaunesnysis Tomo Zano brolis, filomatas.

⁵⁹ Perskėlęs parsineštą nuo Gedimino kalno akmenį, I. Zanas radęs brangakmenį (rubino atmainą).

⁶⁰ Į Tuhanovičius.

⁶¹ Kvadratu filomatai paprastai žymėdavo masonų organizacijas; „tetervinais“ vadindavo masonus.

gauti medicininę pažymą, tačiau P. Homolickis⁶², medicinos daktaras, mano paprašytas pažadėjo pats nuvykti pas P. Rektorių ir pranešti jam apie mano sveikatos būklę. Jeigu P. Homolickis to nepadarė, tai apgavo mane sulaužęs pažadą, kurio išsiginti negali; gi jeigu ir juo nebuvo patikėta, tai Universiteto Vyriausybė čia tenesiteikia įžvelgti mano kaltės.

Pabuvus kelias dienas Vilniuje, užuot palengvėjęs, mano sveikata dar labiau pašlijo. Tuo geriausiai galima įsitikinti iš liudijimų, kuriuos Universiteto vadovybė gaus arba pati, arba bet kada pareikalavus iš manęs:

1. Iš P. medicinos daktaro Homolickio, į kurį anksčiau buvau kreipęsis patarimo.
2. Iš P. Karolio Kačkovskio⁶³, kuris per visą ligos laiką teikėsi užsiimti mano gydymu.
3. Iš P. Gryzerio, vaistininko, kuris turi turėti man išrašytus receptus.
4. Iš medicinos ir chirurgijos daktaro Koštulskio, kuriam P. Kačkovskis pavedė tolesnį mano gydymą.

Visi sutartinai paliudys, kad iki rugsėjo mėnesio 14-tos dienos sunkiai sirgdamas, iš Vilniaus išvažiuoti jokių būdu negalėjau. Kaip matyti iš Universiteto Vyriausybės rašto, apie mano buvimą Vilniuje vyresnybė žinojo. Tačiau, nelaimei, tasai, kas P. Rektoriui pranešė netgi mano buto detales, nesiteikė pranešti apie liūdną būklę, kurioje mane matė.

Taigi, tikroji pavėlavimo priežastis buvo liga. Kai tik pasijutau sveikesnis, nuskubėjau į vietą – ne tam, kad išvengčiau policinės valdžios, su kuria, kaip liekantis Universiteto valdžioje, niekada nesitikėjau turėti reikalo ir kurios kaip einantis pareigas nebijau, o veikiau tam, kad galėčiau greičiau imtis darbo, kuriam atsidaviau iš pašaukimo, pareigų, kurias iki šiol vykdžiau, kiek leido mano jėgos, ir kurias vykdyti į nieką nesidairydamas visuomet laikau švenčiausiąja teise.

Siųsdamas šį pasiteisinimą drįstu prašyti, kad man būtų leista gauti algą bent nuo to laiko, kai pradėjau eiti pareigas, tai yra nuo rugsėjo 16 dienos⁶⁴.

ADOMAS MICKEVIČIUS

Vertė Leonardas Vilkas, komentarus parašė Algis Kalėda

JUZEFUI JEŽOVSKIUI

Kaunas, 1820 metų rugsėjo 30 / spalio 12

Jau po truputį atprantat nuo manęs. Vos Jeronimukas praėjusią pusę mėnesio laiškeliu užbaigė. Tegul ant manęs rūstaujantys tyli, bet jums, Ežy, šitai netinka, nebent pasitvirtintų Homero: Ko nekenčia dievai, tas ir žmonėms įgrysta!

Iš pusantro Jeronimuko žodelio sužinau, jog esi dar ne visiškai sveikas; noriu pats iš tavęs išgirsti geresnę naujieną. Ir apie Ščorsus? Be to, per tą laiką turėjo kas nors įvykti Draugijoje. Čia mano bibliotekos projektai sudužo, kadangi piliečiai [dvarininkai] turėjo be to keletą susidėjimų, o prefektas vaikštinėjo nieko neveikdamas.

Rašiau Jeronimukui prašydamas kai kurių knygų. Tu turėjai man atsiųsti kažkokią psichologiją. Nedelsk su ja. Ir Kanto paaiškinimai man labai reikalingi, kadangi daug pasitarnautų suprasti jo mokyklos estetikus. Dabar skaitau Dreveso⁶⁵ *Resultaten*, be galo įdomu ir svarbu.

⁶² Michalas Homolickis (1791–1860) – medikas, Vilniaus universiteto dėstytojas.

⁶³ Karolis Kačkovskis (Kaczkowski, 1797–1867) – gydytojas, vėliau dalyvavęs 1831 m. sukilime.

⁶⁴ Vilniaus universiteto vadovybė dėl vėlavimo įspėjo A. Mickevičių, algą jam sumokėjo nuo rugsėjo 1 d.

⁶⁵ Kalbama apie filosofo G. Dreveso knygą *Filosofuojančio proto pasiekimai...* (*Resultate der philosophierenden Vernunft...*, 1798).

Entuziazmą man sukėlė kelių eilučių išrašai iš Helvecijaus *de l'Esprit*⁶⁶ pirmosios dalies, kadangi pats ilgai galvojau, ką iš ten susijusio su estetika galima būtų ištraukti; dabar pažinau metodą, kaip apie tai mąstyti. Dabar pamačiau grynoje šviesoje visą savo sistemą, pradėtą pirmajame *Pokalbyje apie grožį*⁶⁷, ir sužinojau, iš kokio taško buvo žiūrima į reikalą bei iš kur atsirado mąstymo klaidos, taip pat kam priklauso kai kurios tiesos. – Vėl prašyčiau to paties Helvecijaus.

Jarošas tegul pasako Zavadskiui⁶⁸, kad atsiųstų išrašęs sąskaitą elementarių knygų: Eutropijų – 20, Justinų – 20. *Visuotinės istorijos* (rodos, Sivickio, kurią mačiau pas Zaną) – 8 egzempliorius⁶⁹. Galima būtų tai pasakyti Kalinkevičiui⁷⁰. Jeigu nenorėtų to atlikti, sužinok tų knygų kainą, kad galėčiau anksčiau pinigų paimti.

Universiteto Vadovybė sulaukė man algą už pavėlavimą. Nusiunčiau stiprų paaiškinimą; atsakymo nėra, reikia vėl nuobodžiai rašyti prašymą.

Perskaičiau paskutinį mieliausiojo Šilerio tomą. Kokia *Marija Stiuart*. Tačiau ir visos kitos nuostabios. Susimylėkit, ką nors vokiško! Nes jau nebeturiu ko skaityti geresnėmis valandėlėmis. Visiems broliams ir Piaseckiui⁷¹ duok linkėjimų, pasakyk, kad ir aš tikrai raštais tikiu. Iki šiol negaunu jokių transaktų iš jo širdies kanceliarijos (*vulgo*⁷² laiškų). Argi turėčiau tikėti draugyste? Tesprendžia pats.

Kitą pastą rašau Nupruui. Ryšys jau sutartas; jūs galite laiškus siųsti man, o aš toliau paleisiu. *Verteris*, Klopštokas⁷³, Gėtės *Faustas*, *Valerie*⁷⁴, Heyno⁷⁵ tomas su pirmąja *Eneidų* knyga, su pora verstinių Horacijaus odžių; noriu mokiniams duoti kaip pavyzdį.

Šiandien ketvirtadienis ir graži diena; tuojau einu pasivaikščioti.

*Mintie saldi ir rami, kai aš su tavim, o tu su manimi!*⁷⁶

Vertė Leonardas Vilkas, komentarus parašė Algis Kalėda

JUZEFI JEŻOVSKIUI

Kaunas, 1820 metų spalio 9/21

Ežiui sveikatos ir gyvenimo.

Matau, kad labai myli gyvenimą ir pyksti, kad aš norėjau tave mirusiu paversti. Nusiramink; nežinai kaip brangiai gyvenimas atsieina; gimti reikia skausme, mirti irgi liūdna. Tad geriau gyventi pusiau, kaip tu – teisybė, aristokratiškąją pusę; bet apie aristokratiškumą reikėtų daug kalbėti. Dažnai jį suteikia tam, kas to nevertas. Idealai, mano Ežy, – sapnai ir dūmai, o po jų tuštuma! Toks gamtos dėsni: po kiekvienos palaimos turi būti nemalonumas. Jis kyla iš to, jog iš saldžios būsenos sunku iš karto pereiti į paprastą, tai yra, pagal Zano terminologiją, pereinant iš medaus į vandenį, pakeliui reikia rasti pipirų.

⁶⁶ Kalbama apie filosofo C. A. Helvecijaus (1715–1771) veikalą *Apie protą* (*De l'Esprit*, 1771).

⁶⁷ A. Mickevičiaus referatas „Apie grožį“ („O piękności“), perskaitytas filomatų posėdžiuose 1818 11 01 ir 17 d. Neišlikęs.

⁶⁸ J. Zavadskis turėjo didelį knygyną.

⁶⁹ Istorikų leidiniai, naudoti mokykloje. „Sivickio“ – laiško autoriaus klaida; turėtų būti „Savickio“: kalbama apie S. Savickio (Sawicki) knygą *Visuotinės istorijos iki 1817 m. trumpa chronologinė apybraiža* (*Rys krótkiej chronologii historii powszechniej*, 1818).

⁷⁰ Jokūbas Kalinkevičius (Kalinkiewicz) – Vilniaus universiteto buhalterio pavaduotojas.

⁷¹ A. Mickevičius su lengva ironija pamėgdžioja teisininko K. Piaseckio kalbą.

⁷² „Paprastai, liaudiškai“ (lot.).

⁷³ F. G. Klopštokas (Klopstock, 1724–1803) – vokiečių švietimo epochos poetas.

⁷⁴ Prancūzų rašytojos J. de Krudener romanai *Valerie* (1803).

⁷⁵ Vergilijaus *Raštai* („Opera“), išleisti Ch. G. Heyne'o 1803 m. Leipcige.

⁷⁶ Citata iš I. Krasickio eilėraščio „Minčiai“ („Do myśli“).

Pereinant nuo idealų prie tuštumos – kas gi ten bebus? Blogiau nei pragaras. Todėl arba nėra idealų, arba idealai amžiams. – Bravo! tai pusiau išmintinga. Reikėjo man į filosofinį nirtulį nesileisti. Dabar štai tau pusė lapelio keistybės, kurios pats nesuprantu, tačiau kurią pats jaučiu.

Mano Ežy! kur tu važiuoji? kur tu būsi? Ščorsuose, prie Naugarduko! Būsi rudenį tenai, kur aš būnu vasarą. Tai nebus birželio ir Adomo Ščorsai, bet vis viena malonūs. Sveikata tavo kaip? Parašyk man. Blogas ženklas, kad mano laišakai nėra tokie laukiami, kaip anksčiau.

Norėjau Kauno, nes man atrodo, jog būti linksmam yra labai priešingas man dalykas.

Laiškai nedaro manęs linksmu, bet jie sukelia man malonų mintijimą. Tai gyvenimo, kurį įsivaizduoju, senatvė. – Vėliau parašysiu laišką Vereščakams; Jeronimukas nusiųs jį į Ščorsus, o tu pats nuveši. Tai natūrali mano laiško pabaiga. Rytoj sekmadienis; galvoje nieko neturiu. – Toliau rašysiu apie reikalus. Neleido man kolegos paimiti už ketvirtį algos, bijodami, kad išleidęs pinigų nenumirčiau (kadangi krūtinėje jaučiu dažnai labai stiprų skausmą); šitiek turėtų už mane mokėti! Tad finansai skurdūs, 10 rublių turėjau duoti už mėnesį maitinimo, 6 išleidau kelionei, iš Niemčevskio siuntinio turiu tučtuojau 3 pasiųsti Aleksandru, lieku be grašio. Šio mėnesio viduryje pagal susitarimą tikiuosi gauti maitinimą pas Chlopickius⁷⁷; šitaip sutaupysiu keliasdešimt rublių. Turbūt kartą per mėnesį galėsiu dalimis siuntinėti skolas.

Negaliu nepaminti Silvestro⁷⁸ laiško. Atsiprašinėja dėl baltinių: „Namuose liko vieni marškiniai, nosinė pas poną Pranciškų ir puskojinės; chalatas Tuhanovičiuose, kur gyvenom labai gerai. Apykaklė ir etc.“ Už šį sternišką⁷⁹ intarpą duočiau jam lauktuvių, jeigu būtų arti! Neturiu jam jokios pretenzijos. Skrynelės neturiu per ką pasiųsti; tegul važiuojantiems į Kauną žydams liepia užėiti pas mane. Knygas tegul Jeronimukas ima sau ir greitai išsiuntinėja.

Jei galėsi, parašyk man dar prieš išvažiuodamas.

Broliams ir Piaseckiui linkėjimai.

AD.

Vertė Leonardas Vilkas, komentarus parašė Algis Kalėda

JUZEFI JEŽOVSKIUI

Kaunas, 1820 metų lapkričio 29 / gruodžio 11

Senajam Ežiui sveikinimai.

Ar Ščorsų bulvės, ar alus davė tau tokią ironišką nuotaiką: „ahr ghyveni, ahr neghyveni“ (nasalinė deklamacija⁸⁰). Visų pirmiausia atsakau, jog gyvenu, ir apie tai būtum seniai žinojęs, jeigu ne įvairūs įvairiausi trukdymai, rašymas į namus, Jeronimukui, Nuprui etc. Prieš savaitę pas mus buvo šventė, pašto diena; turėjau iš ryto kelias valandas rašymui tau paskirti, po pietų laukiau apsilankant vienos... pagalvok, kokia gi maloni turėjo būti ta diena. *Quid breves iaculemur magna*⁸¹? Pabudau baisiai sunegalavusiu

⁷⁷ Dirbdamas Kaune A. Mickevičius mokė Juzefą Chlopickį, kilusį iš Vandžiogalos, ir su šia šeima palaikė glaudžius ryšius.

⁷⁸ Silvestras Karnovskis (Karnowski) – poeto brolio Aleksandro draugas.

⁷⁹ Anglų rašytojo L. Sterno (Sterne, 1713–1768) romanuose gausu pašalinių epizodų, lyrinių nukrypimų.

⁸⁰ Imituojamas kalbėjimas pro nosį.

⁸¹ „Kodėl per trumpą [gyvenimą tiek] daug reikalaujame?“ (lot.) – netiksliai cituojamas Horacijus.

virškinimu, rubarburum⁸², o po to dar aršesni antpuoliai į skrandį, vos, kaip pasakė daktaras, išgelbėjo mane nuo karštligės. Pragulėjau kelias dienas, ir laiškas tau pragulėjo.

Šiandien po pietų pamokos; aš grįžau iš pamokų, rašau iš bėdos ir mano nuotaika ne laiškinei – o bijau toliau atidėlioti, kad tavo kaktos dar labiau neraukyčiau.

Domiesi, kaip man vidujai ir išoriškai sekasi? Rašyčiau ilgai, nes tu gal vienas mane geriausiai supranti, bet tokie pranešimai neverti jų skaitymui praleisto laiko. Vis dėlto štai tau trumpai.

Šiomet esu žymiai sveikesnis; mažiau darbo, atsargumas, o gal ir proto būklė daug prie to prisidėjo. Iš pradžių Kaunas buvo siaubingas; jau pamažu pripratau: savimeilę, siekiančią aukštai ir todėl erzinančią, kiek numalšino vilties neįtikimumas.

Mano mintys, nukreiptos kiton, malonesnėn pusėn, nutolino daugelį anksčiau nemalonių dalykų. Mano melancholija nebuvo ūmi sumaištis vaizduotėje kaip anksčiau, o malonus liūdesėlis. Todėl turiu daugiau ramybės, o dėl jos – daugiau sveikatos. Dar viena: moterys visuomet man darydavo didžiuli įspūdį ir domindavo daugiau, nei buvo vertos. Kai kuri nors – ar iš savimeilės, ar norėdama turėti daugiau gerbėjų, ar dėl žaidimo, o gal kitąsyk ir nuoširdžiai – tikriausiai ne estetiniais sumetimais mesdavo į mane akutę arba duodavo kitokį ženklą, – jau man atrodydavo, kad mane myli; tai sukeldavo kažkokį vidinį džiaugsmą, nerimą, geidulius etc. etc.

Tie etcetera visuomet kenkdavo sveikatai, kadangi sukeldavo aistringą būklę. Dabar esu labai fiziškas: už prisirišimo ženklą atsilyginu prisirišimo ženklu, bet labai ramiai, ir grožybės mane tiktai glosto, širdies nepasiekdamos. Grįžtu po romansiško pokalbio ir miegu ramiai. Organizmas, nors ir truputį įsiaudrinęs, nusiramina lengviau nei vaizduotė. Tai tik žaidimas. Štai tau, filosofe, ką apie save sugeba parašyti nefilosofas. Šios žinios tave nudžiugins.

Jei kažkada parašiau, jog kartais slepiu „nerimą“, tas nerimas sukykla, kai rašau jums, kadangi prisimenu savo dabartinę menką būklę ir juodą ateitį. Maniau, kad literatūriniu darbu priversiu atkreipti į mane dėmesį, bet jeigu tai ir pavyks (abejoju), bus sunku. Nes man kaskart sunkiau. Jokių paskatų! (Jų reikia kas dieną ir kas valandą). Visa diena užimta, pagaliau nuobodybė. Aš neturiu tokio kaip tavo lėto ir tikro charakterio, žingsniuojančio savu žingsniu, nei Jeronimuko, išmintingo ir tvirto, nei lengvo ir linksmo Žano arba lengvo ir audringo Jano. Esu mišinys. Galiu šuoliuoti toli, bet nelygiu žingsniu, ir ten, kur aplinkybės varo. Paliktas pats sau, esu labai mažas, štai apie ką man reikia pamiršti, o rašymas jums primena.

Jau skaičiau estetikas, kurias paėmiau; dabar Pölitzo (Pelico) *Antropologiją*⁸³ apmąstau. Iš pradžių supernuobody, toliau naudinga tuo, kad išaiškina daugiausiai taikomą Kanto psichologiją; taigi, toji *Antropologija* nurodė man viską *da capo*⁸⁴ skaityti ypatingai; daugiausiai verti Drevso *Resultaten*. Neseniai gavau Eberhardą⁸⁵, kurį pradėjau. Atvažiavo vos išprašyta *Mesjada*⁸⁶ ir mane, netekusį poetinės kūrybos, mažumą atgaivina. Vis dėlto nieko negaliu padaryti, išskyrus nedidelius rankraščius (odelės, idilijos!), kuriuos išsiunčiau į Vilnių. *Demostenas* tyli, o turėtų pasibaigti.

Prašau, parašyk, ar negalėtum nuvykti pas Vereščakus. Gal gautum Ščorsuose arklius. Aš rašyčiau per tave. Smagiai praleistam kiek laiko, tik nutaisyk drąsų toną.

Bet pasiimk geriausią, kokį turi, žiūroną ir būk tikslus stebėtojas *qua*⁸⁷ moralės filosofas ir *Künstrichteris*⁸⁸, o po to parašyk man apie kiekvieną daiktą! Niekadėjau, pamiršai piešimą! Jei

⁸² Pamėgdžiojanti pilvo garsai.

⁸³ T. y. K. H. L. Pölitzo veikalą „Populiarioji antropologija“ („Populare Anthropology“, 1800).

⁸⁴ Iš pradžių (lot.).

⁸⁵ T. y. J. A. Eberhardo veikalą *Estetikos vadovėlis (Handbuch der Aestetik)*.

⁸⁶ F. Klopstocko poema „Mesijas“.

⁸⁷ Kaip (lot.).

⁸⁸ Meno kritikas (vok.).

sugebėtum nubrėžti [jos] liniją – šie bruožai man parinka, nes reiškia gražią sielą⁸⁹. Pakaks apie tai, nes paštas arti.

Užeik į mano namus ir iškoneveik jaunesnįjį broį, nes, girdžiu, didelis tinginys. Pasiteirauk Rūtoje Šilerio tomelio ir Šalerio⁹⁰, pasirūpink, kad būtų nugabenta į Naugarduką; tu juos pasiimsi su savimi.

Ar bus Tuhanovičiuose <...>⁹¹

Vertė Leonardas Vilkas, komentarus parašė Algis Kalėda

JANUI ČEČIOTUI

Tuhanovičiai, maždaug 1821 m. liepos 25 / rugpjūčio 6

Mylimas mano Janai!

Kodėl gi nerašiau tau kiekvienusyk, kada išgyvenau tiek daug mielių jausmų, veikiu – liūdną ir melancholišką, nes jau tik toks malonumas man beliko? Tačiau juos prisiminsiu, o tai, kas praėjo, galbūt suprantamiau aprašyti gebėsiu. Žinodamas mano padėtį ir mano charakterį, ir tu nors iš dalies patirsi, ką jaučiau aš; nežinau, labai nežinau, ar ir tokio pobūdžio malonumą dar kada nors su manimi kartu jausi.

Vos išvažiavęs iš Vilniaus, iškart to pasigailėjau. Visą kelią buvo nuobodu, atvykau į svetimus namus; nubėgau į kiemą, kuris kadaise buvo mūsų. Jutau gailestį, ir jis man neleido išvysti tų mane supančių nykimo ženklų; oficiną, kurioje gyvenome, radau atlapomis durimis, bet tamsią. Įsivaizduok save mano vietoje. Nieks manęs nepasitiko, negirdėjau tojo „Adomai, Adomai!“ Taip mane širdgėla suspaudė, jog ilgai negalėjau atsidusti. Vaikščiojau po visas kertes, atidariau sandėliuko duris; tuo metu nulipa iš viršaus sena mūsų tarnaitė, kurią tamsoje vos pažinau – tokia ji sunkiai atpažįstama: išblyškusi, su ilgai trukusio skurdo žymėmis. Sušukome, pažinę vienas kitą, paskui drauge verkėme. Ši vargšė pas mus praleido savo gyvenimą, dabar neturi jokių lėšų. Tame namelyje ilgai gyveno, mito ir dirbo; dar ir dabar slankioja po tuščius kambarius. Paskutinį grašį jai būčiau atidavęs, jei tuo metu būčiau turėjęs.

Norėjau ilgiau pabūti pas geruosius Terajevičius⁹²; tačiau negalėjau gyventi atsiskyres, turėjau vaikščioti pusryčių, pietų, vakarienės, po kelias valandas sėdėti su jais, nuobodžiai šnekėtis. Pabėgau į Rūtą, negalėjau ir ten nė dienos išverti; Naugarduke buvo bent mūsų senas kiemas, netoliese kapai, galėjau pasivaikščioti.

Pasimačiau su moteriškėmis, su tąja Johasia, [kadaise] gan mylima, nors niekuo ypatingai neišsiskiriančia būtybe; su liūdesiu įsitikinau, jog visos man atgrasios ir apie moteris jau nebegaliu galvoti, ypač taip arti Tuhanovičių. Dar truputį apie kelionę. Hrynaškevičius⁹³ sakė, kad Putkamer[iai] gyvena tik per mylią... Tiktai už mylios! – Eidamas pasivaikščioti klausinėju, kur koks keliukas veda, norėjau užtikti takelį pas M.⁹⁴ ir bent pažiūrėti ton pusėn! Bet atsilaukiau prieš pagundą ten nuvažiuoti. Jos, regis, ten ir nebuvo.

Iš Rutos važiuoju į Tuhanovičius; tiesiog vartuose sutikau karietą ir iškart pažinau, o veikiu pajaučiau, jog ten buvo M. Nežinau, kas su manimi atsitiko. Prasilenkėme; kažkas subolavo. Nedrįsau nė žodžio pratarti; visai nežinau, kaip aš atvažiauvau. Patyriau, kad buvau susitikęs su M., tai savo sieloje žinojau.

⁸⁹ Greičiausiai kalbama apie Marilę Vereščak.

⁹⁰ T. y. K. A. Schallerio veikalo *Handbuch der deutschen Dicht- und Redekunst...* (1898).

⁹¹ Laiško pabaiga neišlikusi.

⁹² Naugarduko teisėjas, Mickevičių šeimos bičiulis.

⁹³ Kunigas Povilas Hrynaškevičius (Paweł Hrynaskiewicz) – tolimas A. Mickevičiaus motinos giminaitis, nuo 1818 m. – Didžiųjų Šalčininkų klebonas. Netoliese buvo Baltininkai, Putkamerių dvaras.

⁹⁴ Marilę Vereščak.

Gyvenamasis namas čia kitoks, senasis perstatytas; nesugebu atpažinti, kur buvo židiny, kur stovėjo fortepijonas.

Pasaulyje optimizmo dar yra. Baisu pagalvoti, jeigu ją šičia, tose vietose būčiau [vėl] pamatęs.

Tuhanovičiai visada labai primena rojų; Michalas⁹⁵ – šviesi asmenybė, apsiskaitęs ir karščiausias romantikas. Gėrįsi riterių laikais, springdami vienas kitą pertraukinėjame, šnekamės apie svarbius dalykus, susitinkame su įvairiais žmonėmis. Kartais Zanas kaip ir pernai atsilanko; po vakarienės mano sesuo Stypulkovska⁹⁶ su Zanu gieda. Netrukus, pagal Michalo sumanymą, turime [išvykti pasivažinėti]; važiuosime į girią prie Svitezio, į nediduką palivarką⁹⁷, pabūsime keletą dienų, važinėsime po miškus, svajosime. Reikia mylėti tokį žmogų! Tačiau, lyginant su praėjusiais metais, primena ištuštėjusį mūsų kiemą – taip daug prarado! Turiu dar sykį pamatyti – o daugiau šiose vietose niekada nebūsiu. Kiek daug dalykų sužinojau! Mano estetiinė lemtis [požiūriai į meną] jau išspręsti. Šičia pristabdysiu ranką, nes toliau apie tai nedera rašyti.

Lik sveikas, mylimas Janai! Nežinau, ar ilgai čia išbūsiu. Žmonės rinktiniai, kuo labiausiai verti meilės ir pagarbos; tačiau turiu apsimesti esąs ramus, geros nuotaikos. Klausinėja, kodėl aš tylus, nusiminęs. Bijau, kad ir kitų nepaveikčiau; tai mane kamuoja.

Vertė ir komentarus parašė Algis Kalėda

MARIJAI PUTKAMEROVAI

Iš Vilniaus, trečiadienis 1822 birželio 14/26

Iš Jūsų, Ponia, laiško, pasiųsto ponui Henrikui⁹⁸, sužinojome, kad mums išvykus Jūs sirguliuote. Kartojuome tomis aplinkybėmis litaniją, tiek sykių giedotą Baltininkuose, jog derėtų labiau saugoti sveikatą, kuri yra brangi daugeliui žmonių; pono Henrico išprašiau vietos laiške keliems žodeliams. Turiu pasiaiškinti dėl savo nesąžiningumo, už kurį taip greitai buvau nubaustas, nors nejaučiu kaltės. Mano *Baladės*⁹⁹ jau seniai būtų buvusios Baltininkuose, tačiau tik šiandien gavau cenzūros leidimą. Tuosyk siunčiu ponui Laurynui¹⁰⁰ [vieną] egzempliorių, kuris buvo po ranka; o kiti, skirti Poniai ir Tuhanovičiams, dar įrišinėjami, tad iškeliaus greičiausiai po kelių dienų. Tikiuosi, jog dar suras Ponią Baltininkuose.

Dar atsiprašau, kad esu kaltininkas nuobodžios lektūros, mat blogai parinkau Jums knygą skaityti. Dabar sužinojau, jog Gėtės vertėjas į prancūzų kalbą vertime paliko vien tik vardus, daugiau nieko, tai jo kaltė. Esu dėkingas už mandagų *chacun [à] son gout*¹⁰¹, ir jeigu mano brošiūrą ištiks toks pats likimas kaip Gėtę, iš anksto prašau tokio pat atlaidumo.

Ponui Laurynui siunčiu Rulhière (Ruljerą)¹⁰²; kai perskaitys, maloniai prašyčiau kuo greičiau grąžinti, nes yra skolintas. Gavau keletą Lelevelio knygelės egzempliorių, todėl vieną iš jų dovanuju ponui Šambelionui¹⁰³. Taip pat norėčiau netrukus atgauti *Revue Encyclopédique* ir *Dzienniko*¹⁰⁴ numerį. Atleiskite, Ponia, kad įkyriu su tokiomis knygynų smulkmenomis, nieko geresnio neturėdamas pranešti.

⁹⁵ Mykolas Vereščaka – Marilės brolis.

⁹⁶ Teklė Stypulkovska (Stypulkowska) – A. Mickevičiaus pusseserė.

⁹⁷ Veikiausiai į Plužinus; Vereščakų nuosavybė.

⁹⁸ Henrikas Uzlovskis (Uzłowski) – Marilės Vereščak (Putkamerovos) pusbrolis.

⁹⁹ Pirmasis A. Mickevičiaus *Poezijos* rinkinys, populiariai vadinamas *Baladėmis ir romansais*, išleistas 1822 m. birželio pradžioje.

¹⁰⁰ Laurynui (Wawrzyniec) Putkameriui.

¹⁰¹ Kiekvienam pagal jo skonį (pranc.).

¹⁰² Prancūzų istoriko C. C. Rulhière knygą.

¹⁰³ Lauryno Putkamerio tėvui.

¹⁰⁴ Greičiausiai leidinį *Dziennik Wileński* (Vilniaus dienraštis).

Linkiu Jums geros sveikatos ir linksmybės.

ADOMAS MICKEVIČIUS

Iš miesto naujienų: įsaku iš Peterburgo uždraustos *Wiadomości Brukowe*¹⁰⁵.

Vertė ir komentarus parašė Algis Kalėda

JANUI ČEČIOTUI

Kaunas, 1822 m. gruodžio 4/16

Pabaigiau apysaką¹⁰⁶ ir šią (bemiegę!) naktį truputį perrašiau. Tai pirmasis darbas, kurio baigimas visai manęs nedžiugina, nes didesnę dalį jis buvo kalamas *invita Minerva*¹⁰⁷. Turėsite po kelių dienų. Jeigu – pakol ateis *Vėlinės* – būtų galima gauti cenzūros leidimą ir pradėti spausdinti, tai būtų geriausia; jeigu ne – kol kas jūs, Juzefas senasis ir jaunesnysis¹⁰⁸, Tomas ir tu, skaitykite ir darykite pastabas, kur būtų galima pataisyti. Juk *Vėlinės* irgi jau būtų lig šiol, tačiau mane apysaka smaugė, o pirmąją *Vėlinių* dalį taisiau pagal kažkada Borovskio man išsakytas pastabas¹⁰⁹.

Su manimi, beje, kaip ir anksčiau. Esu sveikas, bet dažnai kamuoja splynas¹¹⁰. Šiandien nemiegojau; tai nebuvo kaprizų ar savigraužos pasekmė, o nuobodžio ir pagaliau – kažkokio nerimo, kuris nuo seno apkartino mano gyvenimą ir nuo kurio negelbsti moralės¹¹¹ vaistai.

Jūs būkite sveiki! Atiduok laiškėlį Lachnickiui¹¹². Ten dėkoju už jo gerumą ir prašau magnetinių vaistų vargšei Nielavickos¹¹³ dukteriai; tačiau apie tai nieko neužsimink, prašyk tikrai, kad greitai atrašytų.

Apie savo pirmąjį tomą¹¹⁴ rašiau Ežiui. Tegu Zavadskis, – jei galima lengvai ir be pavojaus gauti cenzūros sutikimą, – rengia antrąjį leidimą; jeigu ne – tegu spausdina taip, kaip yra, su klaidomis¹¹⁵. Pakalbėk apie tai su Malinovskiu¹¹⁶. Jis man žadėjo paimti antrojo tomo korektūrą; primink šį pažadą.

Vertė ir komentarus parašė Algis Kalėda

¹⁰⁵ *Wiadomości Brukowe* (*Grindinio žinios*) – Nenaudėlių draugijos (Towarzystwo Szubrawców) Vilniuje leistas satyrinis savaitraštis (1816 12 16–1822 06 05).

¹⁰⁶ T. y. *Gražiną*.

¹⁰⁷ Čia – „Be įkvėpimo“ (lot.), – Horacijaus „Laiško Pizonams“ („Ad Pisones“) eilutės parafrazė.

¹⁰⁸ T. y. Ježovskis ir Kovalevskis.

¹⁰⁹ Vėliau pavadintą II dalimi; apie poeto mokytojo, Vilniaus universiteto profesoriaus L. Borovskio pastabas medžiagos neišliko.

¹¹⁰ Čia – melancholija, depresija (angl.).

¹¹¹ T. y. „dvasiniai“ vaistai, kūryba, estetišiai išgyvenimai.

¹¹² Ignacas Emanuelis Lachnickis (1793–1826) – vokiečių gydytojo F. A. Mesmerio sukurtos magnetizmo teorijos skleidėjas (pagal ją, gyvi organizmai skleidžia neaiškos kilmės magnetines bangas); leido *Vilniaus magnetišką dienoraštį* (*Pamiętnik Magnetyczny Wileński*, 1816–1818).

¹¹³ Kauno gimnazijos mokytojo žmonos.

¹¹⁴ Pirmasis A. Mickevičiaus *Poezijos* tomas (vad. *Baladės ir romansai*).

¹¹⁵ Antrasis leidimas išėjo be cenzūros žinios.

¹¹⁶ Mikalojus Malinovskis (Malinowski, 1799–1865) – Vilniaus universiteto studentas, filaretas, vėliau – žinomas leidėjas.

Straipsniai apie literatūrą

APIE ROMANTINĘ POEZIJĄ

[Šis straipsnis – pratarmė Mickevičiaus *Eilėraščių* I tomui, išleistam 1822 m. gegužės mėn. pabaigoje ar birželio mėn. pradžioje Vilniuje. Parašytas 1821 m. pabaigoje ar 1822 m. pradžioje.]

Nuo senų senovės menininkai girdi labai išganingą patarimą: parodžius meno kūrinius visuomenei, ramiai ir tyliai laukti išmanių žinovų nuomonės, kuri leistų spręsti, ko yra verti baigti darbai, ir naudingai patartų bei pamokytų, kaip dirbti ateityje. Tačiau jeigu vienas ar kitas, svetimo patyrimo pamokytas, būtų benumatęs, kad jo kūrinys iš anksto gali būti pasmerktas už tai, jog pasirinko tuos, o ne kitus sektinus pavyzdžius, prisišliejo prie tos, o ne prie kitos mokyklos, – tada jis turėtų pasiteisinti, kodėl, rindamasis kūriniai temą, išdrįso eiti prieš tam tikros žiūrovų, klausytojų ar skaitytojų grupės nuomonę. Štai todėl, leisdamas į viešumą šį rinkinuką baladžių ir liaudies dainų¹¹⁷, paprastai priskiriamų romantinei poezijai, į kurią ir šiandien svaido prakeiksmo žodžius daugelis poezijos teisėjų, teoretikų ir net pačių poetų, pajutau reikalą tarti įžanginį žodį, tiesa, ne kaip menininkas, bet vardu tų menininkų, kurių darbo pobūdis prilygo ir mano poetiniams bandymams. Antra vertus, manau, jog būsiu įvykdęs priedermę ir prievolę, kai, užuot neigęs kitos pusės priekaištus, parodysiu aptariamojo dalyko tikrą esmę, kai, užuot gynęs romantinę poeziją, atskleisiu jos pradžią, nusakysiu jos pobūdį bei išvardysiu reikšmingesnius pavyzdžius. Norint įtikinamai parodyti, kaip atsirado poezija, kurią vadiname romantine, kaip ji tobulėjo ir galop susiformavo nelyginant atskira ir išbaigta rūšis, reikia ieškoti ypatingų aplinkybių, kurios jai darė įtaką, tai yra ją kūrė tarp daugybės kitokių aplinkybių, formuojančių kitas poezijos rūšis, ir jas nuo jų skirti. Reikia ieškoti paprastos įvykių priklausomybės ir paprasto pasekmingumo – kaip, pasikeitus tautos jausenai, charakteriui, mąstysenai, kinta pati poezija¹¹⁸, kuri kaip niekas kitas gerai atskleidžia amžiaus susiklosčiusį tautų charakterį. Todėl sumanymas aprašyti pačią romantinę poeziją noromis nenoromis verčia tarti vieną kitą mintį apie kitas jos rūšis arba, tikriaus, šnekant, skatina probėgšmiai peržvelgti visuotinę poezijos istoriją, bent tiek, kiek reikalauja pasirinktas objektas ir leidžia pratarmės apimtis.

Tačiau ne visos tautos vienodai traukia mūsų dėmesį. Pirmiausia ir labiausiai turėtų mums rūpėti senovės graikai¹¹⁹. Ši tauta savo vaizduotės vaisiais, jų atsiradimu bei brendimu privalo turėti bendrų bruožų su kitomis tautomis. Tačiau jeigu graikai šiuo atžvilgiu ir panašūs į kitus, tai vien kūrinių savybėmis, bendromis visiems. Tuo tarpu patys kūriniai, vertinant jų formą ir vaidmenį, kuris jiems buvo suteikiamas, išskiria graikus ir iškelia viršum kitų tautų. Visos tautos savo kūdikystės metais pakankamai turi įvairiausių sakmių. Keliantys nuostabą gamtos reiškiniai, tačiau dar neprieinami nebrandžiam protui, tad ir paaiškinami nemokėsiškai. Jiems paaiškinti prasimanoma slėpiningų jėgų, tai yra dvasių, turinčių žmogaus ar žvėries pavidalą, suasmeninami jausmai bei suasmeninamos aistros, vykstant veiksmai, dažnai parodomi išmone pagražinti netgi tikri įvykiai, – štai kas iš dalies sudaro pasakų pasaulį, bendrą visoms tautomis. Jį kuria jauna, liepsninga, tačiau nebrandi vaizduotė. Jai padeda kalba, iš pradžių paprasčiausiai grubi, juslinė, atitrauktas sąvokas vaizduojanti kaip daiktus. Tačiau tas pasakiškas pasaulis Graikuose buvo platesnis, turtingesnis, įvairesnis, nei kitose tautose, nes graikų vaizduotė buvo gyvesnė ir vaisingesnė nei kur kitur, o graikų kalba viršijo kitas lankstumu, turtingumu, jautrumu.

¹¹⁷ *Eilėraščių* I t. po pratarmės ėjo *Baladės ir romansai* (13 kūrinių) ir „įvairūs eilėraščiai“ (4 kūriniai).

¹¹⁸ Mickevičius čia reiškia savo epochos kritikų požiūrį, kad tos ar kitos tautos poezijos charakteris priklauso nuo tautos charakterio, papročių, politinės santvarkos ir pan.

¹¹⁹ Čia ir toliau originalo *starożytność*, *starożytni* verčiami pažodžiui. Šiuo metu lietuvių literatūrinėje kalboje įprastesnės formos *antika*, *antikiniai*.

Tačiau to negana. Tas pasakiškas pasaulis neilgai trukus tapo margaspalve, neišsenkama ir be galo tinkama tema menui pačia tauriausia to žodžio prasme. Mat laimingai susiklosčius aplinkybėms, Graikijoje vienu metu atsirado daugiau nei kur kitur kūrybinių talentų, kurie, skatinami savo žemės gamtos, jausmais ir vaizduote ieškojo to, kas būtų subtilu, taisyklinga, gražu ir poezijoje, ir muzikoje, šokyje, paveiksle ir kitose meno srityse. Be to, graikai, ilgai buvę laisvi, smagūs, gyvenę visuomenišką gyvenimą, stipriai jaučiantys savo tautinį savitumą, turėdami daugel didžiausių dorybių pavyzdžių, negalėjo nepasiekti aukšto moralumo lygio. Tad kitokius brandino jie sugebėjimus, kurių visuma sudaro moralinį charakterį. Pagaliau pakilus, smalsus, atkaklus graikų protas anksti pradėjo ieškoti tiesos. Protaudami jie be paliovos lavinosi, eidami įvairiais, dažniausiai savitais keliais. Šitaip budo filosofinė dvasia, buvo pratinamasi mąstyti nuosekliai ir giliai, taigi šitaip formavosi, stiprėjo ir rimtėjo jų sąmonė.

Tokiu būdu, kai visi protiniai sugebėjimai buvo tobulinami griežtai harmoningai, kai gyvą vaizduotę tramdė jausmo subtilumas ir proto brandumas, ji galėjo meno kūrinys derinti didingumą ir paprastumą¹²⁰, formos taisyklingumą ir įvairumą, grožį ir aiškumą. Šitaip ugdomas graikų menininko kūrybinis talentas kreipė žvilgsnį į senąjį pasakų pasaulį ir gebėjo neilgai trukus jį naujai perkurti. Jis atmetė viską, kas buvo grubu, nemokšiška, atgrasu, surikiavo įvairialyčius ir sujauktus vaizdinius, juos suderino ir sudėliojo į darnią visumą. Tie į visumą sudėti vaizdiniai, nors ir atitraukti, arba protiniai, visuomet būdavo išreiškiami kaip juslėmis suvokiami daiktai, tačiau tokie tobuli ir išbaigti, kad jų savybės tegalėjo būti suvokiamos ir atskleidžiamos protu, tai yra idealiai. Tuo būdu iš pasakiško pasaulio kilo juslinio pasaulio idealas, tai yra mitologinis pasaulis. Jį sukūrė, kaip esame anksčiau pastebėję, menininko talentas, subrandintas tokiomis sąlygomis, kai buvo harmoningai ugdomos visos protinės galios, jau savo prigimtimi neeilinės.

Šis pasaulis turėjo tikslą ir paskirtį. Mat graikų meistrai, vaizduodami meno kūrinuose iš mitologinio pasaulio paimtus reiškinius, stengėsi kelti ir tobulinti savo tautoje tas visas protines galias ir tuos sugebėjimus, kurie minėtąjį pasaulį arba kūrė, arba darė įtakos jo kūrimui. Kadangi graikų menininko kūrybinis talentas buvo nelyginant vaizduotės, jausmo ir proto pusiausvyros rezultatas, meno kūriniai Graikuose pasižymėjo tam tikru ir sandaros, ir išraiškos darnumu, tas meno bruožas ir tas pobūdis vadinami graikiškuoju, arba klasikiniu stiliumi. Šis stilius viešpatavo Periklio epochoje¹²¹ ir dar šiek tiek Aleksandro Didžiojo laikais¹²².

Tai, ką bendrais bruožais esame pasakę apie menininko talentą ir meno pobūdį Graikuose, iš viso taikoma ir poetiniam talentui, ir poezijai. Mes tepridursime, kad poetas kurdamas visuomet buvo laisvesnis nei kiti menininkai, ir galėjo sėkmingai kalbėti įvairesnėmis priemonėmis bei didesniai žmonių skaičiui. Iš tiesų graikų poetai savo meno didžiausio klestėjimo laikotarpiu visuomet dainavo liaudžiai, jų dainas sudarė tautos jausmai, pažiūros ir prisiminimai, pagražinti išmone ir malonia sandara, tad jos turėjo didelės įtakos tautos charakteriui išlaikyti, stiprinti ir net formuoti.

Vėliau, pasikeitus aplinkybėms, kai tautos jausmai, charakteris ir energija pradėjo silpti, – gal dėl laiko kaitos, gal veikiant svetimšaliams, gal dėl visuomeninių sukrėtimų ar dėl to, kad kraštas neteko reikšmės ir laisvių, – pradėjo menkėti ir poetiniai talentai, o poezija nustojo savo senojo pobūdžio ir aukštos paskirties. Poetai paliko liaudį, jau nieko politikoje nereiškiančią ir niekinamą, ir kėlėsi į patvaldžių rūmus, kur, kaip liudija Ptolomėjų epochos¹²³ pavyzdžiai, kūrė pataikūniškas giesmes arba silpnai, neskoningai,

¹²⁰ Meno istorikas Johanas Joachimas Vinkelmanas (1717–1768), ryžtingas barokinės pompastikos priešas, esmingiausia antikos kūrinių vertybe laikė jų santūrumą, paprastumą ir tylų didingumą. Jo formulė „taurus paprastumas ir tylus didingumas“ („edle Einfalt und stille Grösse“) tuo metu buvo tapusi vedamąja klasicistinio meno idėja, pagal kurią vertino antiką Herderis, Gėtė ir Šileris.

¹²¹ Periklis (apie 495–apie 429 m. pr. m. e.) – Atėnų politikas, demokratų lyderis. Jo laikais Atėnuose suklestėjo teatras, tapyba, skulptūra ir architektūra, buvo, be kita ko, pradėtas statyti Akropolio šventyklų kompleksas.

¹²² Aleksandras III, arba Didysis (356–323 m. pr. m. e.) – Makedonijos karalius, Aristotelio mokinys, garsėjęs savo karo žygiais į Afriką ir Aziją.

¹²³ Ptolomėjai – Egipto valdovai IV–I a. pr. m. e. Jų viešpatavimo metais Aleksandrijoje ir kitur plito graikų kultūra, kuri šiuo metu vadinama helenistine, o XIX a. viduryje buvo vadinama aleksandrine.

ne tiek poetiškai, kiek mokytai, sekė senesniais klasikiniais modeliais. Tuo būdu poezija, kadaise gyvavusi kaip tautos reikmė, tapo eruditų arba dykūnų žaidimu.

Romėnai – antra po graikų garsi senovės tauta, kurios negalima nepaminėti ir poezijos istorijoje. Ši tauta vis dėlto nedaug mus tuo atžvilgiu tedomina, nes jos pirmą kartą papročiai ir gyvenimas nei savo forma, nei kryptimi nebuvo tokie palankūs poezijai. Jeigu lotynų tautos¹²⁴, iš prigimties laukinės ir atšiaurios, ilgą laiką kariavusios ir grobusios, ir turėjo tautinę poeziją, ji tegalėjusi būti grubiai primityvi, dariusi mažą arba nedariusi jokios įtakos tų tautų civilizacijai. Neveikiai, tik tada, kai buvo užmegzti ryšiai su graikais, į romėnų jausmus prabilo graikų poezija. Tai vyko tuo metu, kai buvo žeminama liaudis ir viršų ėmė didžiūnai, kuriems pagrindiniu išprusimo rodikliu tapo graikų kalbos ir literatūros pažinimas. Neilgai trukus ir Romoje atsirado nemaža poetinių talentų, tačiau tokių, kurie tik vertė graikų pavyzdžius arba jais sekė, visiškai išlaikydami graikų poezijos dvasią ir net formą. Net mitologiniai vaizdiniai buvo imami iš graikų nieko nekeičiant arba tik atmiešiami vietiniais mitais. Taigi poezija būdavo skaitoma lotyniškai, tačiau tai buvo lotyniškais žodžiais apvilktą graikų poeziją. Be to, ją teskaitė vien pasiturinčiųjų klasė, be galo menka tautos dalelė. Tuo būdu romėnų tauta iš esmės neturėjo poezijos, nes ji neturėjo tautinės poezijos, kuri, darydama įtaką visos tautos charakteriui ir kultūrai, galėtų atlikti savo tiesioginę paskirtį. Taigi Romoje svetima, iš graikų pasiskolinta kultūra pertraukė natūralią tautinės kultūros raidą, ir graikų poezija užkirto kelią tikrajai romėnų poezijai, kuri, galimas daiktas, dar būtų išaugusi.

Ant Romos imperijos griuvėsių įsikūrusios ir su vietos gyventojais susimaišiusios Šiaurės ordos anksčiau ar vėliau turėjo pažadinti ilgus metus miegančią savo vaizduotę ir surasti savyje jėgų visai naujos rūšies poezijai. Tos visos ordos tikriausiai turėjo savitų jausmų, pažiūrų, mitologinių vaizdinių ir padavimų, tačiau iš jų nekilo poetiniai talentai, kurie taip puikiai kažkada Graikijoje būtų galėję naudotis pasakų pasauliu, veikti papročius, taurinti ir stiprinti nacionalinį charakterį, šitokiam poetinio talento brendimui radosi visokiausių kliūčių. Dėl laukinio arba klajokliško šiaurės tautų gyvenimo būdo, dėl vienos tautų maišymosi su kitomis, dėl tautos tautai perduodamų vaizdinių, pažiūrų, papročių ir kalbos dalykų Šiaurės mitologija, nors ir ugdoma kai kuriose poezijos atžvilgiu turtingesnėse šalyse, vis dėlto niekad nebuvo išbaigta. Mitiniai vaizdiniai nesudarė darnios, dailios ir harmoningos vienovės, arba mitinio pasaulio sistemos: visuomet ten išryškėdavo nedarna, nemokšiškumas, tvarkos, ryšio ir vienovės stoka. Dėl tos pačios priežasties šių tautų kalbos ilgą laiką buvo grubios; jos galėjo turėti drąsių posakių, tačiau jie nebuvo tokie aiškūs ir tikslūs. Kadangi aptariamųjų tautų būklė staiga ir greitai kito visuomet palankia poezijai kryptimi, kol galop šiek tiek stabilizavosi, todėl ir poezija, nuolatos sekdamą permainas, gavo vis tikresnį pavidalą ir pobūdį. Nauji jausmai ir vaizdiniai, būdingi vieniems barbarams, vadinamasis riteriškumas ir su juo susijusi pagarba ir meilė dailiajai lyčiai, svetimas graikams bei romėnams kuo griežčiausias garbės normų paisymas, religinė ekstazė, barbariškųjų tautų, senovės pagonių ir naujųjų laikų krikščionių mitiniai padavimai ir vaizdiniai, vieni su kitais sumišę, – štai kas sudaro viduramžiais romantinį pasaulį, kurio poezija irgi vadinama romantine. Ši poezija buvo pastovaus pobūdžio, kurį vienaip ar kitaip veikė vietinės rūsčių ir pakilių normanų¹²⁵, linksmų minezingerių¹²⁶, jaudrių trubadūrų¹²⁷ įtakos. Išorinė išraiška, arba kalba, būdama šiaurės kalbų ir romėnų kalbos lydinys, vėliau buvo vadinama

¹²⁴ T. y. senieji Ladjumo, Vidurio Italijos, gyventojai. Čia – romėnai.

¹²⁵ Normanai – senieji Jutlandijos ir Skandinavijos pusiasalių gyventojai, geri jūreiviai, užkariavę nemažą Europos kraštų (taip pat ir Airiją, Siciliją, Angliją ir šiaurinę Prancūziją).

¹²⁶ Minezingeriai (iš vok. Minnesänger – meilės dainius) viduramžiais – dvaro poetai, meilės lyrikos kūrėjai ir atlikėjai.

¹²⁷ Trubadūrai (iš sen. provansalų *trobador*) – XI–XIII a. dvaro poetai ir kartu kompozitoriai, kūrę senąją provansalų kalbą (pietų Prancūziją) dainas meilės arba riterių, žygių tematika. Trubadūrais buvo vadinami ir klajojantys poetai.

romaniška¹²⁸, todėl vėliau ir šią poeziją, ir laiko dvasią imta vadinti romantiškomis.

Galutinis germaniškųjų ir skandinaviškųjų tautų susiliejimas su senąja romėnų gentimi, naujojo pasaulio vaizdinių ir jausmų susidūrimas su senovės žmonių vaizdiniais ir jausmais turėjo daryti įtaką žmonių charakteriui, o tuo pačiu – ir poezijos pobūdžiui. Kai buvo geriau susipažinta su graikų bei romėnų klasikiniais pavyzdžiais, mokyti poetai negalėjo jiems likti abejingi ir, visaip jais remdamiesi, sukūrė įvairių mokyklų, įvairių poezijos rūšių. Vieni, imdami temas iš senovės istorijos, norėjo traktuoti jas visiškai ta pačia maniera kaip ir graikai, ir turinio, ir formos atžvilgiu (Trisinas¹²⁹), tačiau, dar nepakankamai apsipratę su klasikine literatūra ir nepakankamai persiėmę senovės dvasia, temokėjo sekti senoviška struktūra, planu, tai yra išorinėm formom. Kiti, taikydami prie nuotaikų epochos, kurioje gyveno, labiau buvo linkę imti temas iš romantiškojo pasaulio, rikiuoti jas į deramą sandarą, tačiau vis dėlto stengdamiesi atskiras dalis bei kalbą formuoti pagal senovinius pavyzdžius (Ariostas¹³⁰). Dar kiti, sakytum, ėjo vidurio keliu, siužetą ir turinį, taigi iš esmės romantiškąją medžiagą, tiksliai pritaikydami klasikinėms formoms, ypač tada, kai reikalas lietė išorinės sandaros ir apdailos proporcijas (Tašas¹³¹).

Tokioje įvairovėje kiekvienas poetas, vertinant meno požiūriu, tiek tepasiekdavo savo tikslą, kiek jam leisdavo talentas ir reikiamas nusiteikimas. Bet jei atgręšime žvilgsnį į žmones, kuriems jie rašė, kuo akivaizdžiausiai paaiškės, kad kūriniai, kuriuose stengtasi išlaikyti graikų dvasią ir formą, negalėjo būti visų mėgstami tokiomis sąlygomis, kai senovės literatūra nebuvo populiari; kad poetai, patraukliai apdainuojantys tautos pramanus, buvo mėgstamiausi ir grindė kelią tiems, kurie į romantiškąjį pasaulį įvedė daugiau tvarkos, harmonijos ir dailumo.

Mūsų išvardytos poezijos rūšys, atsiradusios naujomis ano meto Europos sąlygomis, turėjo būti naujos ir visiškai skirtingos nei senovėje. Iš pradžių jos ėmė tarpti Italijoje, kur greta tautinės poezijos anksčiau ir sėkmingiau pradėta puoselėti senovės mokslai.

Italų kaimynuose, Prancūzijoje, tuo metu tautinė romantiškoji poezija jau buvo bemirštanti. Provanso trubadūrai persikraustė į valdovų dvarus ir ten neilgai trukus prarado tą svarų vardą, kurį buvo įsigiję. Prancūzijoje kunigaikščiai ir galiūnai, greitai perimdami aukštuomenės gyvenimo blizgučius, nedaug berasdavo žavumo kaimiečių bei prastuomenės dainose, labai nesuderinamose su dvaro manieromis. Neilgai trukus sustiprėjus karaliaus valdžiai ir pasilpus feodolinei sistemai, karaliaus dvaras atsидūrė visos tautos dėmesio centre. Viskas ten turėjo taikytis prie etiketo, šiek tiek švelninamo prancūziško lengvapėdiškumo. Privatūs sambūriai mėgdžiojo dvariškių elgesį, kurio esminis bruožas – etiketo formų paisymas, bemaž diplomatiška vaidyba, mandagumas, tiesa, patrauklus, bet ceremoningas, griežtai pritaikytas tai ar kitai vietai bei tiems ar kitiems žmonėms. Greta išorinio aukštuomenės spindesio kartu su mokslo pažanga kilo švietimas. Karštas domėjimasis senove, gaivinęs Italiją, dėl stiprėjančių ryšių persidavė prancūzams. Mokslininkams, o paskui ir kitiems šviesuoliams labiau ėmė rūpėti viskas, kas buvo graikiška ir romėniška: negalima sakyti, kad būtų gilinamasi į šių tautų istoriją ir kad iš jos būtų semiamasi svarbių politikai ar dorovei tiesų, tebuvo stengiamasi sekti graikais ir romėnais. Tuo tarpu sekimas, ano meto prancūzų supratimu, tereikalavo senovės išorinių formų bei tono paisymo.

¹²⁸ Tiksliai perteikiama originalo *język romański*. Šiuo metu romanų kalbomis vadiname prancūzų, italų, ispanų, portugalų, rumunų ir kt. kalbas, susiformavusias buv. Romos imperijos teritorijoje mirusios lotynų kalbos pagrindu.

¹²⁹ Džanas Džordžijus Trisinas (Gian Giorgio Trissino, 1478–1550) – italų vėlyvojo renesanso poetas, atgaivinęs italų XVI a. teatre antikinę tragediją. Ypač didelį pasisekimą turėjo jo *Sofonisba*, kurios siužetas paimtas iš Tito Livijaus, o struktūra paremta Aristotelio *Poetikos* taisyklėmis.

¹³⁰ Lodovikas Ariostas (Lodovico Ariosto, 1474–1533) – didysis italų vėlyvojo renesanso poetas. Jo *Siautulingasis Rolandas* (*L'Orlando furioso*, 1532) – tobiliausias herojinio epo pavyzdys italų renesanso kultūroje.

¹³¹ Torkvatas Tasas (Torquato Tasso, 1544–1595) – paskutinis didysis italų renesanso poetas, *Išvaduotosios Jeruzalės* (*La Gerusalemme liberata*, 1581), epinės poemos apie kryžiaus karą, autorius.

Tokiomis aplinkybėmis kiekvienas, norėjęs įtikti Prancūzijai, tai yra Paryžiui, nenorėdamas pasirodyti pedantas ar keistuolis, turėjo savo raiškų individualų charakterį taikyti prie viešpataujančios mados. Jis privalėjo neduoti valios talentui, tramdyti vaizduotę ir jausmus, nes bet koks įkarščio, staiga susijaudinimo protrūkis žeidavo aukštuomenės padorumą, kur kas labiau linkusį į sąmojingumą bei racionalumą. Turėjo jis pagaliau meno kūrinuose sekti, kaip reikalavo mada, graikais ir romėnais bent tiek, kiek Henrikų bei Liudviko¹³² dvariškiai sekė Katonais¹³³ ir Flaminijais¹³⁴.

Taigi poetai, paklusdami amžiaus polinkiams, kreipė dėmesį ne į žmonių prigimtį bei charakterį, o veikiau į Paryžiaus visuomenės sluoksnių charakterį, taikliai ir sumaniai išjuokė nusizengimus padorumui, papročiams ir madai. Aukštuomenėje viešpataujančią etiketą įvesdami į vaizduotės sferą, jie viskam taikė protingai sudėtas ir dailia forma išreikštas taisykles, pagaliau linksmino reginiais dvarą bei Paryžių. Taip atsirado ir formavosi ir didaktinis žanras. Kadangi ano meto prancūzų kultūra, pasižyminti išoriniu blizgesiu ir kartu aukštesniųjų savybių – blaivaus proto bei sąmojo – brandumu ir tobulumu, visiškai skyrėsi nuo graikų bei viduramžių kultūros, todėl ir prancūzų poetinis pasaulis, sukurtas kitaip susiklosčiusių aplinkybių ir kitoniškai lavinamų protų veiklos, iškilo visiškai nauju pavidalu, be galo skirdamasis nuo mitologinio bei romantiškojo pasaulio. Pirmajame matėme harmoniją ir jausmo, ir vaizduotės, proto pusiausvyrą, antrajame vyravo žemesnės savybės, o pastarajame, tai yra prancūziškajame, kurį galima būtų pavadinti aukštuomenės sambūrių pasauliu, konvencionalių pasauliu¹³⁵, viešpatauja protas, sąmojis ir etiketas.

Todėl jame nebeliko vietos jokiai drąsiai, pakylančiai viršum tikrovės ribų išmonei, jokiems padavimams, pernelyg giminingiems pasakoms. Tad noriau čia ieškota istorinių temų, ir visuomet jos – ar paimtos iš senovės, ar iš viduramžių – buvo derinamos su prancūzų manieromis. Kai šitokioje aplinkoje brendo menininkų talentai, jų augimo jėga bei kryptis ieškojo naujų, savitų kelių. Poezijoje, į kurią čia mes kreipiame ypatingesnę dėmesį, prancūzų vaizduotė, regis, nedrįso žengti nė vieno savarankiško žingsnio, tesistengdama tarnauti kitoms proto galioms. Proto prikelta gyvenimui, didaktiniame žanre ji dailina kiek galėdama didaktikos taisykles ir istorijos faktus, aprašomajame žanre laikosi vieškelio, kurį nutiesė sistemingas mąstymas, ir, visą laiką per daug nenutoldama nuo žemės, piešia jai pakišamus objektus, neatitraukdama žvilgsnio nuo tikrovės, arba, tikriaus šnekant, kopijuoja tų objektų vaizdus, tiesą sakant, išbaigto kolorito, tačiau pernelyg taisyklingos sandaros, pernelyg panašius į savo modelius ir dėl to – negyvus. Jeigu protarpiais ji geba aukščiau pakilti, tai teieško išmonės šalyje medžiagos, iš kurios sąmojis sudėsto šaltas, viena į kitą vis panašėjančias konstrukcijas bei alegorines emblemas¹³⁶.

Lygiai supančiota buvo kita galia, tai yra jausmas. Kalbėdami apie moralumą bei piliečio pareigas, prancūzų poetai tekartojo vien tai, ką iš tiesų jautė graikų poetų širdys, kaip Aleksandrijos retorikai¹³⁷.

¹³² XVI a. Prancūzijoje buvo 3 karaliai Henrikai: Henrikas II (1547–1559), Henrikas III (1574–1589), Henrikas IV (1589–1610). Liudvikas XIV, „Karalius Saulė“, viešpatavo 1643–1715 m. Jo valdymo metai – absoliutinės monarchijos ir kartu prancūzų klasicistinės kultūros klestėjimo epocha.

¹³³ Žinomi du garsūs Katonai: Katonas Vyresnysis (Cato Marais Porcius, 234–149 m. pr. m. e.) – pirmas žymus Romos prozininkas, konservatyvus politikas; ir Katonas Jaunesnysis (Cato Marcus Pordus Uticensis, 95–46 m. pr. m. e.) – respublikonas, iki galo rėmęs Pompėjų kovoje prieš Cezarį, po pralaimėjimo nusižudęs. Tradicinėje istoriografijoje abu Katonai buvo laikomi romėnų pilietiško dorybių įsikūnijimu.

¹³⁴ Žinomi du garsūs Flaminijai: Titas Kvinktijus (Titus Quinctius Flaminus, 227–174 m. pr. m. e.) – karvedys ir politikas, Spartos užkariautojas; ir Gajus Flaminijus (Gaius Flaminus, žuvęs 217 m.) – iš plebėjų kilęs politikas, liaudies tribūnas ir konsulas, žuvęs pūnų karo metu.

¹³⁵ T. y. pasauliu, kur laikomasi nustatytų elgesio ir gyvenimo normų (konvencijų).

¹³⁶ T. y. tam tikras mintis, idėjas reiškiančius ženklus.

¹³⁷ Retorikai – graikų iškalbos (retorikos) mokytojai ir literatūros teoretikai. Helenizmo epochoje (t. y. aleksandrinės mokyklos klestėjimo metu) poetika buvo palyginti menkai plėtojama, formaliai buvo laikomasi senų taisyklių.

kartojo Periklį bei Demosteną¹³⁸. O ten, kur reikėdavo išreikšti subtilesnius širdies jausmus, Liudviko XIV epochos rašytojai visuomet skleidavo romantiškojo sentimentalumo dvasią, tačiau per daug rafinuoto, per daug elegantiško. Abiem atvejais aistringas tonas čia susipina su maksimum bei antitezių¹³⁹ išprotavimais ir sąmoju. Šitokie meno kūriniai, iš esmės prancūziški, turėjo graikišką formą, paveldėtą vis dėlto ne iš senovės menininkų, bet iš teoretikų* ir pakeistą ne vieną kartą. Tragedijoje, pavyzdžiui, sudominimas, kurį graikai grindė ryškiais charakteriais, lyrine patetika bei klasikine išraiška, prancūzų dramaturgijoje priklauso nuo atitinkamai rikiuojamo ir narpliojamo veiksmo. Taigi paprasta graikiškoji sandara buvo pakeista vadinamąja dramine intriga. Jei pagaliau išorinės apdailos, tai yra stiliaus, požiūriu gretinsime klasikinę, romantinę bei prancūziškąją rūšį, o kūrinio problematiką, turinį ir sandarą laikysime poezijos kūnu ir krauju, tai stilių bus galima lyginti su apdaru, ir vėl iškils skirtybės, atitinkančios epochų ir tautų charakterį.

Graikiškasis apgerbas, didingas ir tuo pat metu lengvas bei liaunas, lankstėsi ir klostėsi kuo įvairiausiai pagal menkiausią kūno krustelėjimą: todėl vaizduojamajame mene tokia svarbi kūrinio dalis yra graikiškoji drapiruotė, priimta visų menininkų ir tiek daug išraiškingumo bei grožio suteikianti statuloms bei paveikslams. Graikų kalba, turinti panašių savybių, sudaro svarbią jų poezijos dalį, arba vadinamąjį klasikinį stilių, vertinamą net atskirai nuo paties objekto. Viduramžiai, nepasižymintys geru skoniu, stebino savo charakteringais apdariais. Platūs Škotijos kalniečių¹⁴⁰ apsiaustai, plieninis riterių apdangalas, plunksnos ir giminės spalvos su kryžiaus ženklu ar kaspinu žymi kryžiaus karų epochos didvyrį. Romantiniame poezijos stiliuje irgi viešpatauja drąsa, nors jis ir ne toks lankstus, greta paprastumo – kažkokia jėga ir didybė, posakiuose – blizgesys ir dažni perdėjimai. Pagaliau prancūzų drabužiai, per daug paprasti ir vienodi, lygiai tinka ir didvyriams, ir valstybės patarėjams, ir šokėjams, skirdamiesi tik nereikšmingais gražmožiais. Aukštuomenės sambūrių šokiadieniams tinkamiausi ir dėl to visuotinai priimti, menininkams jie vis dėlto pasirodė nepatogūs. Dramos aktoriai ir oratoriai, apsilvilkę prancūziškus drabužius, turi labai varžyti savo judesius ir išorinį veiksma, kadangi kiekvienas staigesnis mostas, nesusšvelnintas drapiruotės, pasirodys pernelyg aštrus ir raižus. Skulptorius bei tapytojas neišdrįs statulos ar paveikslo aptaisyti prancūziškai, nes po tais apdariais bus paslėptas ir pradingęs bet koks kūno sandaros bei proporcijų grožis. Prancūzų kalba irgi pasižymi tomis pačiomis savybėmis ir tais

¹³⁸ Demostenas (384–322 m. pr. m. e.) – didžiausias IV a. politinis oratorius, demokratų lyderis, bendruomenių nepriklausomybės ir politinės santvarkos išsaugojimo šalininkas.

¹³⁹ Maksima (lot.) – filosofinė, moralinė, etinė mintis, išreikšta trumpu sakiniu, sentencija, aforizmu. Žaidimas „maksimomis“ – žmogaus dvasios definicijomis – buvo gana populiarius salonuose XVIII a., davusiame garsias Larošfuko (La Roche-foucauld, 1613–1680) „Maksimas“ (lietuviškas V. Povilaičio vertimas – Vilnius, 1968). Antitezė (gr.) – stilistinė figura, paremta sąvokų, situacijų, vaizdų priešpastatymu, kontrastu.

* Kornelis, kovodamas prieš Skiuderi [kalbama apie vadinamąjį „ginčą dėl Sido“ (1637–1640), kai pirmo didžiojo prancūzų klasicizmo poeto Pjero Kornelio (1606–1684) tragediją *Sidas* (1636) užsipuolė „Préciosité“ krypties literatai, taip pat ir teoretikas bei poetas Skiuderi (Georges de Scudéry, 1601–1667), kaltindamas *Sido* autorių trijų vienumų nepaisymu. Kornelis, atsakydamas Skiuderi, rėmėsi ne graikų tragedijos kūrėjais, t. y. ne Sofokliu (apie 496–406 m. pr. m. e.) ir ne Euripidu (480–406 m. pr. m. e.), bet Aristotelio (384–322 m. pr. m. e.) *Poetika*. Mickevičius, beje, ne visai tiksliai cituoja Voltero mintį, kuri buvo adresuota tik Skiuderi), dėl tos priežasties net savo straipsniuose niekad necituoja nei Sofoklio, nei Euripido, tačiau *Poetika* taip dažnai ten iškyla į paviršių, kad netekęs kantrybės Volteras komentaruose sušunka: „Ak, kaip jūs nusibodote su savo Aristotelium“ (*A. M. pastaba*).

¹⁴⁰ Romantizmo epochoje Škotija buvo labai populiari. Šis reiškinys sietinas su poeto ir istoriko Džeimso Makfersono (James Macpherson, 1736–1796) kūrybine veikla. Dramaturgo Dž. Homo (J. Home, 1722–1808) įkalbėtas ir Edinburgo universiteto retorikos profesorius H. Blero (H. Blaire, 1718–1800) padedamas, Makfersonas 1760 m. paskelbė *Senovės poezijos, surinktos Škotijos kalnuose ir išverstos iš gėlių kalbos, fragmentus...* (Fragments of Ancient Poetry Collected in the Highlands of Scotland, and Translated from the Gaelic or Erse Language), Rinkinys buvo išleistas kaip VIII a. užrašyto keltų epo vertimas į anglų kalbą. Vėliau buvo išleistos dvi kitos poemos – *Fingalas* (Fingal, an Ancient Epic Poem in Six Books, 1762) ir *Temora* (Temora, an Epic Poem in Eight Books, 1763) – kaip legendinio keltų bardo Osiano, gyvenusio III a., kūrinių vertimai. 1773 m. pasirodė pilnas Makfersono kūrinių leidimas, pavadintas *Osiano giesmės* (*The Works of Ossian*). Makfersono publikacijos sukėlė didelius literatūrinius ginčus, daug kas laikė jas falsifikatais ir reikalavo paskelbti originalius tekstus. Originalai buvo paskelbti tik poetui mirus, 1807 m., iš jo rankraščių, kurie vėliau dingo. Todėl poemų autentiškumo problema tuomet neišaiškinta. Niūri Makfersono poemų melancholija, antgamtinio prado pabrėžimas, neaiški jų simbolika, mitinių herojų ir senovės papročių glorifikavimas suvaidino didžiulį vaidmenį romantizmo raidoje, ypač vokiečių.

pačiais trūkumais. Ja galima išreikšti kiekvieną mintį ir jausmą, jeigu jie nėra per daug drąsūs ir ūmūs, nes visokios nebanalybės per daug režia ausį, kai stinga įvairesnių konstrukcijų bei posakių variantų. Taisyklinga ir aiški tiksliesiems mokslams, lengva ir patogi kasdieniškiems pokalbiams, todėl ir paplitusi, kita vertus, ji dėl savo pernelyg didelio taisyklingumo yra per daug nesavarankiška ir visuomet vienoda, nesvarbu, ar ja prabyla protas, ar širdis.

Tą pačią skirtybę, kokią matėme tarp mitologinio viduramžių ir konvencionalaus pasaulio, matome tarp prancūzų poezijos ir klasikinės bei romantinės poezijos. Graikų giesmės gaivino visuomeniškumo dvasia, romantikų – riteriškumo, Liudviko XIV poetų – dvaras. Pirmieji bylojo į visą apsišvietusią tautą, antrieji – į karius ir į liaudį, paskutiniai turėjo vieną tikslą – linksminti šviesesnįjį luomą. Graikai, formuodami poetinę kalbą, pasiekė aukščiausią tobulumo laipsnį. Romantiniai poetai puošė grubią kalbą drąsia vaizduote ir karštu jausmu. Tuo tarpu prancūzų poezija, nukamuota išorinių puošmenų, neturėjo savito stiliaus, visuomet buvo proziška.

Atėjo eilė tarti žodį Europos poezijos istorijoje Didžiosios Britanijos tautai, savo charakteriu kur kas skirtingesnei nei kitos, atskirtai jūros ir todėl mažiau veikiama svetimų poveikių. Gyvas karingųjų škotų bei saksų¹⁴¹ jausmas ir laki vaizduotė negalėjo nelinkti į poeziją. Tos tautos mitologija labiau nei kur kitur buvo išpuoselėta druidų¹⁴² bei bardų¹⁴³. Nors krikščionybės įvedimas sunaikino tos tautos religinius įsitikinimus, tačiau ne taip lengva čia buvo perkelti – kartu su religija, graikų bei romėnų žemėje sukerojusia¹⁴⁴ ir perdiegta į Angliją, – graikų ir romėnų poeziją. Anglijoje, jos feodalinėje visuomenėje, seni papročiai ir sena pagarba tautiniams poetams išliko grynesnė ir žymiai ilgiau nei kitur. Liaudis, dalyvaujanti ir politiniame gyvenime, ir bemaž nenutrūkstamuose karo žygiuose, mėgo riteriškas giesmes, gaivinamas tautinio jausmo ir taikomas prie vietinių aplinkybių. Galingi kunigaikščiai ir valdantys feodalai matė bardų poezijoje savo protėvių istoriją. Todėl Anglijoje ilgiau nei kitose tautose buvo puoselėjama liaudies poezija, o Škotijoje ji išliko iki šiai dienai.

Šitokiomis Didžiosios Britanijos tautų gyvenimo sąlygomis, šitaip toms tautoms mąstant ir jaučiant, ano meto poetai, taikydami prie visuotinės nuomonės bei paklausos, kartojo ir puoselėjo liaudies dainas. Taip susidarė Čoserio (Chaucer) mokykla¹⁴⁵, ir ta pati dvasia dvelkia iš dramos kūrinių, vėliau dariusių įtaką tautos charakteriui. Didysis Šekspyras, teisingai pavadintas jausmo ir vaizduotės sūnumi, ugdytas vien tautinių literatūros pavyzdžių, paliko savo kūriniuose ryškią individualaus genialumo ir epochos polinkių žymę. Gilus žmogaus širdies žinovas, jis drąsiais ir teisingais štrichais piešė žmogaus prigimtį naujai sukurtame dramatinės poezijos žanre, kurio svarbiausias požymis – aistros ir priedermės kova, vienas iš romantinio pasaulio vaizdinių. Ne taip sėkmingai traktavo Šekspyras siužetus, paimtus iš graikų bei romėnų istorijos, nes dėl menko istorijos bei literatūros pažinimo anuomet buvo neįmanoma tiksliai apibūdinti dviejų senovės tautų charakterį ir dvasią. Šekspyras, pažindamas žmogų, nepažinojo nei graiko, nei romėno, nei anglo.

Tuo tarpu ir Anglijoje gavo pradžią blizgus aukštuomenės sambūrių gyvenimas. Į Sen Džemso rūmus atklydo Versalio etiketas¹⁴⁶, o su juo – prancūziškas skonis. Todėl Čoserio bei Šekspyro mokykla turėjo

¹⁴¹ Saksai – germanų gentis, kartu su anglais ir jutais V a. užkariavusi dabartinės Anglijos teritoriją.

¹⁴² Druidai (lot. druides, iš sen. keltų) – keltų žyniai, išminčiai, burtininkai, sudarę tarpgentinę bendriją, vaidinusią didelį vaidmenį genčių visuomeniniame ir politiniame gyvenime, ypač nuo II a. pr. m. e. iki II m. e. a.

¹⁴³ Bardai (iš sen. keltų) – senovės keltų tautų dainiai (poetai, giesmių atlikėjai). Valijoje (Velse) ir Airijoje šis vardas išliko iki viduramžių, o Škotijoje – net iki XVIII a. Rusų romantinėje poezijoje šis žodis tapo poeto sinonimu.

¹⁴⁴ T. y. kartu su krikščionyste, galutinai suskilusia į Vakarų (Romos katalikų) ir Rytų (pravoslavų) tik 1054 m. Krikščionybė Anglijoje įsigalėjo po Augustino misijos į Kentą (597 m.) ir po Kenterberio vyskupystės įsteigimo (601 m.).

¹⁴⁵ Džefris Čoseris (Georrey Chaucer, 1340–1400) – didžiausias anglų viduramžių poetas. Jo kūryboje ryški ankstyvojo italų renesanso įtaka. Svarbiausias kūrinys – *Kenterberio atsakymai* (*The Canterbury Tales*), kurie suvaidino didžiulį vaidmenį anglų literatūrinės kalbos ir anglų literatūros istorijoje.

¹⁴⁶ Sen Džemsas (St. James) – vieni iš karaliaus rūmų Londone, pastatyti 1190 m., perstatyti po 1532 m. Mickevičius čia turi galvoje prancūzų įtaką anglų visuomenei XVIII a., Liudviko XIV viešpatavimo metais, kai ir buvo pastatytas Versalis.

užleisti vietą galvotajam Popui¹⁴⁷, glotniajam Adisonui¹⁴⁸ ir sąmojingajam Sviftui¹⁴⁹. Tų žymių rašytojų pasekėjai, vis gausesni ir vis prastesni, atvedė anglų poeziją į nuopuolį, iš kurio ji vos ne vos pasikėlė mūsų epochoje, kai atsirado du genijai – Valteris Skotas¹⁵⁰ ir Baironas¹⁵¹. Pirmasis paskyrė savo talentą tautos istorijai, kurdamas klasiškai parašytus romantinio pasaulio liaudiškus romanus, sukūrė liaudiškų poemų ir tapo anglams Ariostu. Baironas, gaivindamas vaizdus jausmu, sukūrė naują poezijos rūšį, kur aistringa dvasia prasiveržia jutiminiais vaizduotės štrichais. Pasakojamajame ir aprašomajame žanre Baironas buvo tuo, kuo Šekspyras draminiame.

Šios įvairios poezijos savybės, kurias mes čia apžvelgėme, rodos, visos aliai vienos suklestėjo vokiečių mokykloje, atsiradusioje vėliausiai. Nuo praėjusio amžiaus vidurio didieji genijai sutvisko ir tuometinėje Vokietijoje. Prieš juos atsivėrė plati veiklos dirva, darbą lengvino neapsakomai greita mokslo ir visos kultūros pažanga vokiečių kraštuose, ypač šiauriniuose. Plintant nuodugniai senovės ir naujųjų kalbų pažinimui, galima buvo naudotis graikų ir italų, prancūzų ir anglų pavyzdžiais. Nereikia tad stebėtis, kad vokiečių poetai, kartais imdami siužetus iš klasikinio, kai kada iš romantinio pasaulio, kartais iš vieno – dvasią ir esmę, iš kitų – formą ir išraišką, ir visa tai derindami pagal individualų charakterį, savo kūrinuose buvo įvairūs ir vieni į kitus nepanašūs. Tačiau vokiečių mokykla turi vieną pastovų bruožą, daugiau ar mažiau išryškėjantį skirtingų poetų kūryboje. Mat vokiečiai, ypač nuo reformacijos laikų, linkę į afektus ir sentimentalumą, galvodami apie žmonių bei visuomenių moralinės padėties pagerinimą, mąstydami gilesnėmis protinėmis kategorijomis, įprato suteikti jausmams ir vaizdiniais kuo atitrauktesnę ir bendresnę formą. Be to, vokiečius gaivino kosmopolitiška dvasia, ne tiek besidomint kuria viena šalimi ar tauta, kiek besirūpinant visa žmonija. Piešiant subtilesnius širdies pojūčius, riteriškas sentimentalumas esti pakeliamas bemaž iki abstraktaus grynumo. Todėl vokiečių poetinį pasaulį galima vadinti idealiuoju, abstrakčiu pasauliu, visai skirtingu nei mitologinis. Jo bruožai ryškiausiai iškyla didžiojo Šilerio kūrinuose.

Iš šios poezijos istorijos, nors ir pernelyg trumpai bei probėgšmiai peržvelgtos, matyti, kad romantinės poezijos rūšis anaipol nėra nauja išmonė, kaip ją kai kas nori laikyti, kad ją – kaip ir kitas – suformavo ypatingi tautų polinkiai, kad tikrai romantiškų kūrinių reikia ieškoti viduramžių poetų kūryboje. Tuo tarpu visi vėlesni kūriniai, vadinami romantiškais dėl esmės arba sandaros, dėl formos arba stiliaus dažniausiai priklauso kitoms poezijos rūšims, kurios viena nuo kitos labai skiriasi. Jeigu, nekreipdami dėmesio į šią įvairovę sudarysime bendresnio pobūdžio klasifikaciją, ji bus savavališka ir netinkama.

Kai kurie rašytojai¹⁵² visoje poezijoje temato klasicizmą ir romantizmą, ir visų rašytojų kūrinius nuo Orfėjo¹⁵³ iki Bairono deda po kairei arba po dešinei, laikydami juos arba klasiškais, arba romantiškais.

¹⁴⁷ Aleksanderis Popas (Alexander Pope, 1688–1744) – anglų poetas ir kritikas. 1711 m. paskelbta jo poema *Apie kritiką* (Essay on Criticism) – eiliuotas traktatas apie klasicistinę poetiką. Popui didžiausi autoritetai – antikos laikų rašytojai, pagrindinis kūrybos (sekimo) kriterijus – išpuoselėtas skonis ir protas. Turbūt iš čia – Mickevičiaus epitetas „galvotasis“ (rozumųjį).

¹⁴⁸ Džozefas Adisonas (Joseph Addison, 1672–1719) – anglų poetas ir prozininkas, eseistiniuose straipsniuose daug rašęs apie šeimos gyvenimą, madas ir skaitytinąs knygas, mokęs kaip sugyventi su žmonėmis, ir t. t. Adisonas propagavo santūrų gyvenimą, saikingą darbo ir pramogų kaitaliojimą, buvo „aukso vidurio“ metodo šalininkas. Turbūt iš čia – Mickevičiaus epitetas „glotnasis“ (wymuskany).

¹⁴⁹ Džonatanas Sviftas (Jonathan Swift, 1667–1745) – anglų satyrikas, daugybės pamfletų autorius. Išgarsėjo romanu *Guliverio kelionės* (1726), brandžiausiu, sudėtingiausiu ir tragiškiausiu savo kūriniu, ne kartą išleistu ir lietuvių kalba.

¹⁵⁰ Valteris Skotas (1771–1832) – vienas iš žymiausių anglų romantikų. 1818 m. gruodžio 27 d. Mickevičius filomatų posėdyje kalbėjo apie V. Skoto poemą *Ežerų valdovė* (The Lady of Lake). Jano Čečio 1822 m. lapkričio 27 d. laiške, kuriame poetas raginamas kuo greičiausiai baigti *Gražinę*, cituojami Valerijono Krasinskio žodžiai, kad Mickevičiaus *Eilėraščių* I t. labai populiarius Varšuvoje ir kad jis čia vadinamas lietuviškuoju Valteriu Skotu.

¹⁵¹ Džordžas Gordonas Baironas (1788–1824) – plačiau žr. straipsnį „Gėtė ir Baironas“ knygoje: Adomas Mickevičius, *Laiškai. Esė. Proza*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998.

¹⁵² Mickevičius čia turi galvoje poetą ir literatūros teoretiką Kazimierą Brodzinskį (1791–1835), romantizmo propaguotoją lenkų literatūroje, ir jo traktatą „Klasicizmas ir romantizmas“ (1818).

¹⁵³ Orfėjas – legendinis graikų dainius ir muzikas.

Tada vienoje pusėje atsiduria *Iliada* greta *Henriados*¹⁵⁴, himnai olimpinų herojų garbei¹⁵⁵ – greta prancūzų odžių Ateičiai, Laikui ir pan. Tuo tarpu kitoje pusėje *Didvyrių knyga*¹⁵⁶ ir *Nibelungai*¹⁵⁷ susitiks su Dantės *Dieviškąja komedija* ir Šilerio giesmėmis. Pagaliau neįmanoma nė atspėti, kur per tą baisųjį teismą būtų nusiųsta daugelis kūrinių kaip *Mesiada*¹⁵⁸, Petrarkos sonetai, „Išvaduotoji Jeruzalė“, Gėtės „Hermanas ir Dorotėja“ bei visa prancūzų poezija. Tokią štai naudą poetikai teatneša bendra ir neapibrėžta klasifikacija. Juk ir detales galima taip pat supainioti, jeigu kritikas, klasifikuodamas poetus, it homeriškasis Nestoras¹⁵⁹, visą minią sustatys padermėm ir šeimom*. Visus vienos padermės rašytojus, pvz., vokiečius, apšauks romantikais, kaip Lesingą¹⁶⁰, taip ir Šilerį, Vilandą¹⁶¹ ir Gėtę, Hagedorną¹⁶² ir Biurgerį¹⁶³: „*Tros Italusve fuat*“¹⁶⁴. Arba vienam rašytojui palieps būti visišku romantiku, pvz., Gėtei, nors jo „Ifigenija Tauridėje“¹⁶⁵, kaip mano žinovai, iš visų naujosios epochos kūrinių artimiausia klasikinei graikų poezijai, nors jo „Tasas“¹⁶⁶ jungia romantinę dvasią su klasikiniu stiliumi, nors tas pats Gėtė bemaž visuose savo kūriniuose kas kartą pasirodo esąs vis kitoniškas ir be galo įvairus.

Visos klasifikacijos ir skubotų išvadų negerovės kyla iš to, kad rašantieji apie poeziją, pasigavę iš vokiečių teoretikų žodžius klasicizmas ir romantizmas, prikeria savo vaizdinius. Todėl jų teiginiai tol nebus pakankamai suprantami, kol minėtieji rašytojai nepradės vartoti techniškų posakių¹⁶⁷ ta prasme, kuri visuotinai priimta, arba nepaaiškina, kokią patys jiems suteikia prasmę. Mat jeigu klasicizmą ir romantizmą taip suvoksime, kaip juos suprato Šlegelis¹⁶⁸, Butervekas¹⁶⁹, Eberhardas¹⁷⁰, kurie pirmieji tuos žodžius įvedė į teoriją ir juos apibrėžė, jeigu romantinės poezijos požymiu laikysime atspindimus viduramžių laiko dvasios, žmonių mąstysenos ir jausenos bruožus, – tada maištas prieš romantizmą – ne

¹⁵⁴ F. M. A. Voltero (1694–1778) poetinė epopėja, kurioje vaizduojami religiniai karai ir Henriko IV karūnavimas. Prancūzų literatūros istoriko G. Lansonio (1857–1934) nuomone, mūsų laikais – tai nepaskaitomas veikalas.

¹⁵⁵ Turima galvoje Pindaro (apie 518–442 m. pr. m. e.) odės antikos laikų olimpiadų nugalėtojams.

¹⁵⁶ *Didvyrių knyga* (Heldenbuch) – XIV–XV a. susiformavęs senų herojinių sagų rinkinys, žinomas iš dviejų nuorašų: Drezdeno (1472) ir Ambrazo, kurį 1504–1506 m. sudarė Hansas Ridas (Ried). *Didvyrių knyga* priklauso ir garsioji „Gudrunos“ poema.

¹⁵⁷ Arba *Giesmė apie Nibelungus* (Nibelungai), – greta *Gudrunos* – žymiausia ir seniausia (XIII a. pradžia) vokiečių viduramžių literatūroje herojinė poema. Jos siužetas paremtas senovės germanų padavimais.

¹⁵⁸ *Mesiada* (Der Messias, 1773) – Fridricho Gotlibo Klopštoko (Friedrich Gottlieb Klopstock, 1724–1803) epopėja, sukurta veikianti Dž. Miltono *Prarastojo rojaus*.

¹⁵⁹ Vienas iš Homero *Iliados* herojų. II giesmės 362–363 eilutėje jis kreipiasi į Agamemnoną šiais žodžiais:

Tu sustatyki karius padermėm ir šeimom, kaip jie yra kilę,

Lai kovoje vienas kitą užstoja ir teikia pagalbą.

(J. RALIO VERTIMAS)

* Tu sustatyki minias padermėm ir šeimom. *Iliada* (A. M. pastaba).

¹⁶⁰ Gottholdas Efraimas Lesingas (Gotthold Efraim Lessing, 1729–1781) – filosofas, žymiausias vokiečių šviečiamojo laikotarpio literatūros atstovas, estetikos bei literatūros teoretikas ir dramaturgas.

¹⁶¹ Christofas Martinas Vilandas (Christoph Martin Wieland, 1733–1813) – šviečiamojo laikotarpio vokiečių poetas, dramaturgas ir vertėjas, didaktinio vokiečių romano pradininkas.

¹⁶² Fridrichas Hagedomas (Friedrich von Hagedorn, 1708–1754) – vokiečių lyrikas ir pasakėtininkas, kūręs šviečiamojo laikotarpio saulėtekįje.

¹⁶³ Gotfridas Augustas Biurgeris (Gottfried August Burger, 1747–1794) – vokiečių poetas, vienas žymiausių „Audros ir veržimosi“ laikotarpio atstovų. Jo „Leonora“, davusi pradžią literatūrinei baladei (Kunstballade) vokiečių literatūroje, pasak A. V. Šlegelio, vienui viena būtų garantavusi Biurgeriui nemirtingumą net ir tuo atveju, jei jis nieko daugiau nebūtų parašęs. Mickevičiaus „Bėgimas“ (Ucieczka) – „Leonoros“ parafrazė. 1822 m. žurnale *Dziennik Wileński* buvo išspausdinta Mickevičiaus žinutė apie Biurgerį – pratarmė A. E. Odyneco išverstai Biurgerio baladei „Laukinis šaulys“.

¹⁶⁴ Parafrazuota citata iš Vergilijaus *Eneidos* (X, 108), kur sakoma: „*Tros Rutulusve fuat*“ („Nepaisant to, ar trojietis, ar rutulas“, lot.).

¹⁶⁵ „Ifigenija Tauridėje“ (Iphigēie auf Tauris, pirmoji redakcija 1779 m.) – Gėtės tragedija, parašyta klasicistine maniera.

¹⁶⁶ „Torkvatas Tasas“ (Torquato Tasso) – Gėtės tragedija.

¹⁶⁷ Originalas: *wyrazów technicznych*. Mickevičiui, matyt, ši samplaika reiškė tai, ką šiuo metu vadiname žodžiu „terminas“.

¹⁶⁸ Augustas Vilhelmas Šlegelis (August Wilhelm Schlegel, 1767–1845) – žymiausias vokiečių romantizmo teoretikas ir kritikas.

¹⁶⁹ Fridrichas Butervekas (Friedrich Bouterwek, 1766–1828) – vokiečių rašytojas, nuosaikus naujųjų literatūrinių krypčių salininkas; išleido *Estetiką* (*Aesthetik*) ir *Poezijos ir iškalbos istoriją* (*Geschichte der Poesie und Beredsamkeit*).

¹⁷⁰ Johanas Augustas Eberhardas (Johann August Eberhard, 1739–1809) – vokiečių filosofas ir estetikas teoretikas, parašė *Estetikos vadovėlį* (*Handbuch der Aesthetik*, 4 tomai, 1803–1805).

tas pat, kas maištas prieš poetus, tai – nelyginant mokslo vyrų karo paskelbimas riteriškoms tautoms¹⁷¹, kurių papročius ir žygdarbius apdainavo poetai.

Be to, kaip dabartiniame Europos gyvenime išliko nemaža riterių epochos pažiūrų ir randa atgarsio nemaža ano meto jausmų, taip ir daugelyje šiuolaikinių įvairių žanrų kūrinių daugiau ar mažiau matyti ir romantizmo bruožų. Jei kas panorėtų visai sunaikinti šį poezijos bruožą, turėtų pirma pakeisti tautų charakterį – o tai ne teoretikų galioje – arba įrodyti, kad romantinio pasaulio vaizdiniai bei jausmai nesiduoda sėkmingai poetiškai traktuojami, o šitai paneigia daugelio puikių romantinių menininkų pavyzdžiai*. Tuo tarpu jeigu atmetame vokiečių teoretikų apibrėžimus ir su romantizmu sutapatiname kokius kitus vaizdinius, jeigu, pvz., jo esme laikome dėsnių laužymą ir velnių įvedimą¹⁷², tada tokio romantizmo priešininkų kaltinimai bus pagrįsti ir nepaneigiami.

Norint išvengti šitokių dviprasmiškų teiginių, geriausia būtų, giriant ar peikiant vieną kurią poezijos rūšį, tučtuojau vardyti rašytojus ir veikalus, taip pat jų privalumus ir trūkumus. Juk kritinis vertinimas negali remtis vien poetinių normų kritika. Kas, pavyzdžiui, pagal Aristotelio *Poetikos* nuotrupas¹⁷³ norėtų spręsti apie Homerą, Ariostą, Klopštoką, Šekspyrą, būtų panašus į teisėją, kuris pagal Solono¹⁷⁴ arba XII lentelių¹⁷⁵ teisynus imtųsi spręsti graiko, italo, vokiečio ar anglo bylą. Tai nereiškia, kad meno kritika neturi tvirtų ir pastovių principų. Kaip moralės srityje vienos normos yra įgimtos kiekvieno doro žmogaus sąžinei bet kurioje epochoje ir tautoje, o kitos – įstatymų leidėjų toms ar kitoms aplinkybėms sudarytos ir kintančios priklausomai nuo epochos dvasios ir papročių raidos, – taip ir vaizduotės pasaulyje yra esminių ir įgimtų meno taisyklių, kurias poetinis instinktas sugeba ir privalo išsaugoti tobuluose bet kurios rūšies kūriniuose. Tuo tarpu kiti kritikos dėsniai, jau sudaryti iš pastabų dėl kūrinių ar ketinami sudaryti, turi kisti ir formotis priklausomai nuo to, kaip kinta mąstymo polinkiai, o kartu ir meno kūrinių pobūdis.

Jeigu turės visa tai galvoje ir visą laiką matys kūrinio ryšį su epocha ir žmonėmis, estetinė kritika išvengs šališko nenuolaidumo, su kuriuo pirštu prikišamai rodomos vienos meno rūšies klaidos. Tuo tarpu kritikams, vertinantiems meną ne tik estetiškai, bet ir istoriškai, filosofškai ir morališkai, vienodai bus vertos dėmesio visokios rūšys, visos jos – žmonių kūrybos vaisius, visose jose matome įvairiapusiškai išlavintą žmogaus protą, o aiškiausiai – tose, kurios skiriamos vien žmogui, vaizduoja jo papročius ir jausmus. Tuo būdu svarbi ir bet kuriuo požiūriu labai įdomi bus tiek visa romantinė poezija, tiek ir ypatinga jos atšaka – liaudies poezija. Beliko mums dar tarti apie ją keletą žodžių: mat platesnį liaudies poezijos, būtent liaudies tautinės poezijos, aprašymą paliekame kitam kartui.

Esame jau minėję, kad viduramžiais žmonėse klajojo sakmės ir giesmės. Jos turėjo būti daugiau ar mažiau vienodos, būdingos visai rūšiai: iš riterių istorijos imami ir išmone pagražinami siužetai, meilės jausmai dailiajai lyčiai, išreiškiami jautrumu arba linksmais pokštais, natūrali ir paprasta kalba, strofomis pritaikyta dainavimui. Į tą bendresnio pobūdžio rūšį įeidavo daugybė įvairiai vadinamų paskirų porūšių: dainos, *sagos*, *lais*, *virelais*, *sirvantois*¹⁷⁶ ir pan., gausiausių ir labiausiai paplitusių grupę sudarė baladės ir

¹⁷¹ T. y. viduramžių tautoms.

* Kritika mato romantizmą ne tik poezijoje, bet ir vaizduojamajame mene. Pvz., italų mokyklos tapyboje madona ir angelų vaizdiniai paimti iš romantinio pasaulio ir išaukštinti iki idealo. (A. M. *pastaba*.)

¹⁷² Tokius kaltinimus romantizmui iškėlė Vilniaus universiteto profesorius Jonas Sniadeckis žurnale *Dziennik Wileński* 1819 m. išspausdintame straipsnyje „Apie klasikinius ir romantinius raštus“.

¹⁷³ Aristotelio *Poetikos* išliko tik dalis.

¹⁷⁴ Solonas – garsus Atėnų įstatymų leidėjas (VII–VI a. pr. m. e.).

¹⁷⁵ Pirmas Romos įstatymų kodeksas, surašytas į 12 akmeninių lentelių V a. pr. m. e.

¹⁷⁶ *Sirvantois* (plg. provansalų *sirventes* – tarnas) – provansalų poezijos žanras, poleminio pobūdžio eilėraščiai, dažniausiai – politinėmis ar socialinėmis temomis, taip pat satyrinio pobūdžio.

romansai¹⁷⁷. Regis Italijoje pirmiausia atsirado baladės vardas (*canzone a ballo*¹⁷⁸), suteikiamas be išimties visoms dainoms, paprastai linksmoms, taip rodo ir pats žodis *ballare* (šokti).

Ispanijoje, kur liaudies poezija labai klestėjo, ji tebuvo žinoma romanso vardu (*romances*). Prancūzai, tiesa, skyrė baladę nuo kitų porūšių, tačiau ne tiek dėl esmės ir charakterio, kiek veikiau dėl strofų ir eilutės struktūros. Todėl daugelis Maro¹⁷⁹ dainų, kurias reikėtų priskirti prie madrigalų¹⁸⁰ ir romansų, buvo vadinama baladėmis, todėl Bualo sako, kad dažnai sąmojingas pašmaikštavimas¹⁸¹ ar ypatingas rimas lemia visus šios poezijos privalumus.

Visai kitokio pobūdžio – aiškaus ir rimto – yra britų baladė. Tai pasakojimas, kurio fabula paimta iš kasdienio gyvenimo arba riterių istorijos. Paprastai jis pagyvinamas romantinio pasaulio antgamtiškumu, jo tonas melancholiškas, stilius santūrus, išraiškos priemonės paprastos ir natūralios. Bardai ir menestreliai nuo škotų ir airių kalnų atnešė tą rūšį į Anglijos lygumas, o tautiniai poetai mėgo rinkti liaudies balades, perdirbinėti arba jų pavyzdžiu kurti panašias. Anglų literatūroje priskaitoma daugiau nei du šimtai tokių rinkinių. Tačiau ilgainiui, kai Londono poezijos dvasia pradėjo kisti ir formotis kita kryptimi, atsirado baladžių, visai kitoniškų nei liaudies, linksmy ir sąmojingų (Kaulis¹⁸², Prajoras¹⁸³), o kartais parodijuojančių senąją baladę (Swiftas). Tačiau šitoks skonis neilgai teisilaikė, iš pradžių Rou¹⁸⁴, o paskui Gejus¹⁸⁵, Deividas Meletas¹⁸⁶, ypač Persis¹⁸⁷ ir Valteris Skotas sugrąžino senajai rimtai škotų baladei buvusį puikumą.

Tokia pat baladės istorija Vokietijoje, kur ši rūšis, patraukusi daugelį poetų, vis dėlto nebuvo taip paplitusi kaip Anglijoje ir susilaukė įvairiausių pobūdžio bei stiliaus permainų. Tik antroje praėjusio amžiaus pusėje (1773) Biurgeris garsiaja „Leonora“ ir daugeliu kitų pavyzdžių sukėlė nemažą būrį pasekėjų. Nuo tada vokiečių literatūra – po anglų – turtingiausia baladžių. Suspindo šios rūšies poezijoje ir šiaip garsūs vardai – Štolbergai¹⁸⁸, Kozegartenas¹⁸⁹, Heltis¹⁹⁰, Gėtė ir Šileris. Bet pastarasis, Buterveko nuomone, truputį nutolo – ypač stiliumi – nuo natūralumo ir paprastumo, būdingo škotų baladėms.

¹⁷⁷ Baladės ir romanso istorija ilga ir sudėtinga. Šios sąvokos įvairiais laikotarpiais reiškė įvairius literatūros žanrus. Romantizmo epochoje įsigalėjo Anglijoje susiformavęs ir nusistovėjęs baladės supratimas kaip siužetinės lyriškai epinės trumpos poemos, sukurios fantastinio, legendinio ar istorinio, o kartais buitinio siužeto pagrindu. Būtina tokios baladės sąlyga – darni strofika. Šitaip suvokiama baladė ėjo į lietuvių literatūrą (S. Valiūno „Birutė“) ir suklestėjo Maironio kūryboje. Romantizmo pasekėjų supratimu, baladė labiau atitinkanti šiaurės tautų dvasią, tuo tarpu romansas būdingas pietiečiams.

¹⁷⁸ *Canzone a ballo* (it.) – šokių daina.

¹⁷⁹ Klemensas Maro (Clement Marot, 1496–1544) – prancūzų poetas, laikomas naujosios prancūzų poezijos pradininku, sukūręs elegantišką, lengvą ir aiškų stilių, kuris pagal jo pavardę buvo vadinamas *marotique* stiliumi.

¹⁸⁰ Madrigalai (iš italų *madrigale*) – XIV a. idilinė lyrika, kartais gana lengvabūdiška, vėliau – neilgi, intymūs, pokštaujamo pobūdžio eilėraščiai. Ilgainiui madrigalais imta vadinti neilgius lyrinis eilėraščius, kuriais kam nors – paprastai moterims – reiškiami komplimentai.

¹⁸¹ Nikola Bualo-Depreo (Nicolas Boileau-Despréaux, 1636–1711) – poetas ir kritikas, prancūzų klasicizmo teoretikas, *Poezijos meno* (*L'Art poétique*) autorius. Bualo poetika pseudoklasikų buvo laikoma tobuliausiu poetinių taisyklių kodeksu. Mickevičius netiksliai cituoja *Poezijos meną*: Bualo nė neužsimena apie baladėse turintį būti „sąmojingą pašmaikštavimą“ (galimas daiktas, Mickevičiaus nuomone, tai turėtų būti humoristinė puanta, sąmojingas eilėraščio užbaigimas). Bualo sako, kad baladė „dažnai sužėri savitu grožiu dėl išradinių rimų“.

¹⁸² Abreheimas Kaulis (Abraham Cowley, 1618–1667) – anglų poetas ir eseistas. Jo poezija, pasižyminti intelektualumu, stiliaus barokiškumu, pranašavo neoklasicizmo epochą.

¹⁸³ Metjus Prajoras (Matthew Prior, 1664–1771) – anglų diplomatas ir poetas, ypač buvo mėgstamos jo kandžios epigramos bei humoristinės baladės.

¹⁸⁴ Nikolas Rou (Nicholas Rowe, 1674–1718) – anglų dramaturgas ir šekspyrologas, prancūzų klasicizmo priešininkas.

¹⁸⁵ Džonas Gejus (John Gay, 1685–1732) – anglų poetas ir dramaturgas. Satyriniuose eilėraščiuose parodijavo pastoralės žanrą. Didelį pasisekimą turėjo „Elgetų opera“ (The Beggar's Opera, 1728) – baladinis kūrinys, vaizduojantis Londono padugnių gyvenimą.

¹⁸⁶ Deividas Meletas (David Mallet, 1698–1765) parafrazuodavo liaudies balades.

¹⁸⁷ Tomas Persis (Thomas Perty, 1729–1811) – anglų poetas, vertėjas (iš portugalų ir kinų kalbų) ir leidėjas. Didelį susidomėjimą sukėlė jo *Senosios anglų poezijos paminklai* (*Reliques of Ancient English Poetry*, 1765), anglų bei škotų baladžių, dainų ir romansų rinkinys, turėjęs didelį poveikį anglų romantinei literatūrai.

¹⁸⁸ Broliai Štolbergai – Fridrichas Leopoldas (Friedrich Leopold Stolberg, 1750–1819) ir Christianas (Christian Stolberg 1748–1821) – vertė antikos kūrinius, paliko ir originalių eilėraščių.

Į balades panašūs romansai (*romance, romanza*) daugiau paplitę Ispanijoje ir Prancūzijoje. Vis dėlto jie tuo skiriasi nuo baladžių, kad jų paskirtis – jausmo atskleidimas, todėl mažiau į juos pakliūva išmonės apie atgamtiškus reiškinius, jų forma paprastai esti dramatiška, o stilius turi pasižymėti kuo didžiausiu naivumu ir paprastumu.

Vertė ir komentarus parašė Jonas Pilypaitis

PUŠKINAS IR LITERATŪRINIS SAJŪDIS RUSIJOJE

[Straipsnis parašytas prancūzų kalba. Jis pasirodė po Puškino mirties Paryžiaus žurnale *Le Globe* 1837 m.]

1815–1830 metai – laimingas poetams laikotarpis. Po didžiojo karo¹⁹¹ Europa, pavargusi nuo mūšių ir kongresų, nuo karinių biuletenių ir diplomatinį protokolų, ėmė tarytum bodėtis liūdna tikrove ir kreipė akis į tai, kas buvo vadinama idealiuoju pasauliu. Tada kaip tik ir atsirado Baironas. Neilgai trukus jis užkariavo fantazijos sferoje tokią padėtį, kokią jau anksčiau Napoleonas buvo užėmęs žemiškoje tikrovėje. Likimas, kuris nesiliovė teikęs Napoleonui pretekstų nuolatiniam karams, maloningai apdovanojo Baironą ilga taika. Jo poetinio viešpatavimo metais nepasitaikė jokie svarbaus įvykio, kuris būtų sudominęs Europą, visa galva pasinėrusią į anglų knygą.

Kaip tik tuo metu jaunas rusas Aleksandras Puškinas buvo bebaigiąs mokslus Carskoje Selo licėjuje. Toje mokykloje, tvarkomoje pagal užsienio pavyzdžius, jaunuolis nesimokė nieko, kas galėtų būti naudinga savo tautos poetui. Jam čia veikiau grėsė pavojus daug ką užmiršti, jis čia buvo beiššvaistąs šeimos tradicijų likučius, gimtojo krašto papročiai darėsi jam svetimi. Vis dėlto Carskoje Selo jaunimas surasdavo priešuodžių svetimųjų kraštų įtakai, skaitydamas poezijos kūrinius, ypač Žukovskį¹⁹². Tas garsus žmogus, iš pradžių sekęs vokiečių rašytojais, vėliau su jais konkuravęs, stengėsi suteikti rusų poezijai tautinį pobūdį, apdainuodamas savo krašto padavimus ir istorinius įvykius. Šitokiu būdu Žukovskis pradėjo formuoti Puškiną, tačiau Baironas per anksti jį pasigrobė iš tos geros mokyklos ir ilgiems metams nusinešė į fantastiškus romantizmo atkampius bei grotas.

Perskaitęs Bairono „Korsarą“, Puškinas pasijuto esąs poetas. Jis sukūrė ir paskelbė vieną po kito gausybę kūrinių, iš kurių žymiausi *Kaukazo belaisvis* ir *Bachčisarajaus fontanas*. Šie du kūriniai pasirodė sukėlė neapsakomą susižavėjimą: eilinius skaitytojus stebino temų bei poetinių formų naujumas, moteris kerėjo jauno poeto jausmo gilumas, jo vaizduotės turtingumas, rašytojų nuostabą kėlė stiliaus jėga, aiškumas ir grakštumas. Puškinas iš karto visur buvo pripažintas pirmuoju savo krašto rašytoju. Ši nesunkiai pelnyta sėkmė, žadinusi jam vis naujų pagyrimų godulį, smarkiai pakenkė jo talento ramiai raidai, nes Puškinas anuo metu tebuvo vaikas, tiesa, kupinas polėkių, tačiau vis tiek vaikas, – moralinė žmogaus vertė šiaurėje bręsta lėčiau nei Vakaruose. Visuomeniškuosiuose podirviuose ten nepalyginamai mažiau fermento nei senojoje Europoje, literatūrinė atmosfera, kuria ten alsuojama, kur kas mažiau prisodrinta aistrų įkrovų. Todėl Puškinas pradėjo kurti per anksti, jis vėjais leido savo talentą, per daug pasitikėjo savo jėgomis, pernelyg anksti iškilo į padanges, kur jam sunku buvo išsilaikyti savo jėgomis, kur jis pakliuvo į Bairono traukos sferą ir sukosi apie tą žvaigždę ir planetą, įeinanti į jos sistemą ir žėrinti jos šviesa. Jo kūrinuose, parašytuose ankstyvąja maniera, iš tiesų viskas baironiška – ir tematika, ir charakteriai, ir idėjos, ir forma. Nepaisant to, Puškinas ne tiek sekė jo kūriniais, kiek buvo veikiamas savo mėgstamo autoriaus kūrinių dvasios. Jis niekad nėra buvęs fanatiškas baironistas, jį veikiau

¹⁸⁹ Liudvigas Teobulas Kozegartenas (Ludwig Theobul Kosegarten, 1758–1818) – prozininkas ir poetas.

¹⁹⁰ Liudvigas Heinrichas Christofas Heltis (Ludwig Heinrich Christoph Holty, 1748–1776) – vokiečių lyrikas.

¹⁹¹ T. y. po Napoleono karų.

¹⁹² Vasilijus Žukovskis (1783–1852) – rusų poetas ir vertėjas.

galėtume pavadinti baironizuojančiuoju. Mat jeigu anglų poeto kūrinių visai nebūtų buvę, Puškinas būtų išgarsėjęs kaip pirmasis epochos poetas.

Šitoks reiškinys pranašavo didelį literatūrinį perversmą Šiaurėje. Nuo šiol salonuose buvo šnekamasi tik apie naujosios poetinės sistemos privalumus arba trūkumus. Kas akimirką Rusijoje galėjo kilti klasicizmo ir romantizmo kova, o ypač svarbu, kad tuo pat metu ten buvo rengiama politinė revoliucija.

Reikia turėti galvoje, kad visi šiame krašte nuolatos daugiau ar mažiau nepatenkinti valdžia, visur ji kaltinama paslapčiomis, apšnekama ir visu balsu. Nepaisant to, visi dirba kaip dirbę įstaigose, visi saugo esamą padėtį, vienu žodžiu, niekas ten nesiliauja tarnavęs valdžiai. Svetimšalis, neperpratęs šios tokios senos, tokios visuotinės ir visuomet taip mažai grėsmingos opozicijos prigimties ir vertės, visur matydamas esamos santvarkos priešus ir niekur nesutikdamas jos gynėjų, pradeda manyti, kad Rusija pribrendusi revoliuciniam sąjūdžiui, kad ji telaukia patogios valandėlės, ženklo.

Šitokia visuomenės mąstysena, šitokia revoliucinga kalbėsena ilgainiui apgavo ir pačius rusus, deja, kaip tik tuos tauriausius. Keli bajorai ir keli kariškiai, laisvės entuziastai, patikėjo, kad visi jų krašto žmonės gaivinami tų pačių jausmų, kad pagaliau atėjo valanda nuversti despotizmą ir jį pakeisti konstitucine monarchija arba respublika. Regždami sąmokslą pinkles slaptose draugijose¹⁹³, tuo pat metu jie stengėsi populiarinti visuomenėje laisvės idėjas asmeniniais kontaktais ir knygomis. Rusijoje rašytojai sudaro savotišką broliją, susijusią visokeriopais ryšiais. Bemaž visi jie – arba pasiturintys žmonės, arba valdininkai. Rašo jie paprastai tik todėl, kad nori įgyti šlovės arba didesnį pripažinimą visuomenėje. Kadangi talentas ten dar nepavirto preke, retai galima išvysti jų profesinės neapykantos protrūkį ar priešišumą dėl piniginių reikalų, bent jau man neteko matyti nė vieno tokio pavyzdžio. Tada rašytojai buvo pamėgę dažnai burtis į krūvą, susitikdavo jie bemaž kasdien, gyveno smagiai, puotaudami, skaitydami vieni kitiems savo kūrinius ir bičiuliškai šnekučiuodamiesi. Tad sąmokslininkams, tarp kurių buvo nemaža žymių rašytojų, nebuvo sunku pasitelkti gausių šalininkų tarp bičiulių Peterburge ir Maskvoje.

Neilgai trukus tarytum kam davus ženklą, visa rusų raštija vieningai perėjo į opozicijos pusę. Tie, kurie neturėjo drąsos pulti valdžią raštais, atsiribojo nuo jos grėsmingu tylėjimu. Reikia pasakyti, kad rusų rašytojai gali didžiuliu tuo, jog tokiomis aplinkybėmis parodė tokią dvasios ištvermę ir nesavanaudiškumą, kokį sunku būtų išvysti šalyse, kur daugiau laisvių ir aukštesnė kultūra. Manau, kad visos tos gausybės pinigų, kuriuos rusų vyriausybė užsienyje skiria supirkinėti būriams paslaugų gynėjų, jai neužtektų nusipirkti ir rusų rašytojų, turinčių šią tokį vardą, vienui vieną pataikaujamą laikrastinį straipsnį, vienui vieną menką pagyrimą, vienui vieną mandagų žodį. Kad šitai teisybė, parodo faktas, jog, vainikuojant imperatorių Nikolajų, Maskvoje nesugebėta rasti nė vieno poeto, kuris sutiktų apdainuoti šias iškilmes, ir plačiosios masės būtų nė nepastebėjusios ceremonijos, jeigu ne užsienio bardas¹⁹⁴, atvykęs iš Paryžiaus užtraukti teisėtą valdovą karštai šlovinančio ditirambo prie rusų imperatoriškosios didybės kojų.

Puškinas, kaip ir visi jo bičiuliai priklausęs opozicijai, paskutiniaisiais Aleksandro viešpatavimo metais paleido į viešumą kelias epigramas, nukreiptas prieš jo asmenį ir jo valdymą, net sukūrė „Odę durklui“¹⁹⁵. Šie lakūs kūriniai klaidžiojo ranka perrašomi nuo Peterburgo iki Odesos. Visur skaitomi, komentuojami, giriami, jie pelnė poetui kur kas didesnį populiarumą nei visi kiti nepalyginamai vertingesni vėliau parašyti jo kūriniai. Be abejonės, žmogui, pasiryžusiam ką nors panašaus parašyti Rusijoje, reikia turėti daugiau drąsos nei tam, kas keltų riaušes Paryžiuje ar Londone. Štai todėl nuo to laiko į Puškiną imta žiūrėti kaip į intelektualinės opozicijos vadą, kaip į politiką, vyriausybei pavojingą asmenybę.

¹⁹³ Rusijoje buvo dvi revoliucinės draugijos: Šiaurės, planavusi konstitucinės monarchijos įvedimą ir baudžios panaikinimą, ir Pietų, norėjusi įvesti demokratinę respubliką ir išdalyti baudžiauninkams dvarininkų žemes be išpirkos.

¹⁹⁴ Pranašų rašytojas Ž. A. Anselotas (J. A. Ancelot).

¹⁹⁵ Т. у. „Дурклас“ (Кинжал).

Imperatorius pareiškė, jog būtina uždrausti jam gyventi sostinėje išsiųsti jį į periferiją. Ši tremtis jam išgelbėjo gyvybę: mat neilgai trukus buvo susektas sąmokslas. Peterburge sukilimas¹⁹⁶ nepasiekė tikslo, pietuose buvo numalšintas, o nelaimingieji revoliucionieriai buvo pakarti arba visiems laikams dingę Sibiro rūdynuose.

Tuo tarpu rodėsi, kad Aleksandro įpėdinis Nikolajus yra švelnesnis ir keičia valdymo sistemą, bent santykius su Puškinu. Jis išsikvietė poetą pas save, suteikė jam atskirą audienciją, ilgai su juo kalbėjosi. Tai buvo labai reikšmingas įvykis! Mat niekas iki šiol nebuvo girdėjęs, kad caras kalbėtųsi su žmogumi, kurį Prancūzijoje vadintų proletaru ir kuris Rusijoje reiškia kur kas mažiau nei pas mus proletaras. Mat Puškinas, nors ir gimęs iš bajorų, administracinėje hierarchijoje neturėjo jokio rango. O žmogus be rango Rusijoje neturi jokios visuomeninės vertės: jį vadina garbės žmogumi¹⁹⁷, neetatine būtybe.

Per tą atmintiną audienciją imperatorius be galo karštai kalbėjo apie poeziją. Tai buvo pirmas atvejis, kad rusų imperatorius kalbėtųsi apie literatūrą su vienu iš savo valdinių! Jis ragino poetą toliau kurti, leido jam net spausdinti viską, ką šis panorėtų, be cenzūros leidimo. Taigi Puškinas gavo teisę laisvai spausdintis, ir istorija neturėtų užmiršti, kad jis pirmas Rusijoje ja naudojosi. Imperatorius Nikolajus šiuo atveju parodė retą įžvalgumą: jis mokėjo įvertinti poetą, atspėjo, jog Puškinas per daug nuovokus, kad imtų piktam naudotis šia ypatinga privilegija, ir per daug kilnus, kad su dėkingumu nelaikytų atmintyje tokios aukštos malonės. Tačiau liberalai nepalankia akimi žvelgė į šį dviejų galiūnų suartėjimą. Pradėta Puškiną kaltinti, kad jis, girdi, išdavė patriotų reikalus, o kadangi amžius ir patyrimas reikalavo iš jo saikingesnių žodžių ir apdairesnių veiksmų, nebuvo praleista proga priskirti tą jo elgsenos pasikeitimą egoistiškiems tikslams.

Apie šį metą buvo paskelbta poema „Čigonai“, o vėliau – „Mazepa“, įžymūs kūriniai, rodantys Puškino talento gebėjimą bręsti: abi šios poemos jau tvirčiau remiasi tikrove. Jų siužetas paprastas, veikėjų charakteriai geriau suprasti ir brandžiai nupiešti, stilius čia jau laisvas nuo bet kokio romantinio nenatūralumo. Deja, baironiška forma it Sauliaus šarvai¹⁹⁸ dar varžė šio jaunojo Dovydo judesius, tačiau buvo matyti, kad netoli tas metas, kai jis juos nusimes.

Šie atspalviai, žymintys menininko perėjimą nuo vienos manieros prie kitos, aiškiai iškyla gražiausiame, originaliausiame, tautiškiausiame jo kūrinyje – *Onegine*. Kurdamas šį romaną, Puškinas skelbė jį dalimis, kaip Baironas *Don Žuaną*. Iš pradžių jis tiksliai sekė anglų poeto pėdomis, tačiau neilgai trukus pabandė eiti savarankiškai ir pagaliau pasiekė originalumo. *Onegine* tema ir veikėjai paimti iš realaus gyvenimo, iš rusų šeimyninės buities. Tačiau poetas turėjo slaptą galią viską taurinti, idealizuoti, joku atveju nepasiduodamas nenatūralumui. Jis gebėjo paprastuose buitinio gyvenimo įvykiuose atrasti tragiškų motyvų arba aukštesnio komizmo scenų.

Puškinas, be to, parašė dramą, kurią rusai labai vertina ir gretina su Šekspyro dramomis. Nepalaikau jų nuomonės, taaau per ilgai čia reikėtų motyvuoti savo teiginį. Užtenka priminti, kad Puškinas buvo dar per daug jaunas, kad galėtų kurti istorinius personažus. Jis tepaliko dramos bandymą, tokį bandymą, kuris kuo aiškiausiai rodo, ką jis būtų gebėjęs padaryti ateityje: *Et tu Shakespeare eris, si fata sinant!*¹⁹⁹

Dramoje *Borisas Godunovas* yra puikių detalių ir net scenų. Visų pirma prologas²⁰⁰ atrodo man toks originalus ir toks pakilus, jog, nė trupučio nedvejodamas, vadinu jį vieninteliu tos rūšies kūriniumi ir negaliu ištverti jam nepaskyręs kelių žodžių.

Mirus carui Ivanui Žiauriamam, arba Rūsčiamam, Borisas Godunovas pasisavino Maskvos sostą, pašalinęs savo pirmtako sūnų. Tačiau neilgai trukus pretendentas, pasivadinęs teisėtu karūnos paveldėtoju, atžygiavo su lenkų armija, užėmė Maskvą ir kiek laiko joje viešpatavo, pasivadinęs

¹⁹⁶ 1825 m. gruodžio mėn. dekabristų sukilimas.

¹⁹⁷ Originale: *homme honoraire*, plg. garbės narys (kokios organizacijos).

¹⁹⁸ T. y. biblinio izraelitų karaliaus Sauliaus šarvai, kurių prieš kovą su Galijotu Dovydas atsisakė.

¹⁹⁹ „Ir tu tapsi Šekspyru, jei leis likimas“ (lot.).

²⁰⁰ Kalbama ne apie prologą, bet apie I v. V sceną.

Dmitrijumi. Šitai sudaro dramos pagrindą. Veiksmas vyksta Godunovo valdymo metais. Prologas pradedamas vienuolyno celėje. Senas vienuolis baigia rašyti buvusio viešpatavimo kroniką. Jis entuziastingai kaip autorius ir rimtai kaip vienuolis samprotauja apie savo darbą. Tuo metu jaunasis novicas²⁰¹, giliai įmigęs prie kronikininko kojų, pradeda blaškytis, kamuojamas kraupaus sapno. Jis pro miegus vardija keistas pavardes, mini įvykius, kurių nė žinoti negalėjo. Galop pabudęs ima pasakoti matęs mūšius, sambrūzdžius, perversmą. Tas jo pasakojimas, kurio prasmės pats nesupranta, papildo vienuolio kroniką, leidžia matyti ateitį ir tampa pranašinguoju visos dramos simboliu. Skaitytojas susivokia, kad tas novicas – tai būsimasis pretendentas – Dmitrijus Apsišaukėlis.

Ši drama, kaip ir viskas, ką Puškinas iki šiol buvo paskelbęs, pilnai neatskleidžia jo talento masto. Tuo metu, apie kurį čia kalbama, jis tebuvo praėjęs vos dalį to kelio, kurį būtų sėkmingai nuėjęs, – tada jam tebuvo trisdešimt metų. Visi, kas jį tuo metu pažinojo, pastebėjo jame didžiulį pasikeitimą. Užuoť godžiai rijęs užsienietiškus romanus ir laikraščius, kurie anksčiau išimtinai rūpėjo, jis dabar mieliau klausėsi liaudies sakmių, liaudies dainų ir skaitė savo krašto istoriją. Jis, rodėsi, išsižada svetimų kraštų, įauga į Rusiją, įleidžia šaknis į gimtinės dirvą. Tuo pat metu ir jo kalbos, kuriose galima buvo įžiūrėti būsimųjų kūrinių daigus, darėsi vis rimtesnės. Jis mėgo kalbėtis apie svarbias religines ir visuomenines problemas, kurių jo tautiečiai, regis, nė matyti nematė. Jame vyko kažkokia vidinė permaina. Kaip žmogus, kaip menininkas, jis, be abejo, buvo savo ankstesnio nusistatymo keitimo stadijoje, tikiau šnekant, artėjo prie jam tebūdingo nusistatymo. Jis liovėsi rašęs eilėraščius, tepaskelbė kelis istorinius veikalus, kuriuos reikėtų laikyti parengiamaisiais darbais. Kam tačiau jis rengėsi? Ar tam, kad vėliau rodytų erudiciją? Ne. Jis su pašaipa žiūrėjo į autorius, neturinčius jokio tikslo, jokių siekių. Ne prie širdies jam buvo Gėtės filosofinis skepticizmas ir meninis santūrumas. Kas dėjosi jo sieloje? Gal tylomis kvėpavo ta dvasia, kuri maitina Manzonio²⁰², Peliko²⁰³ kūrybą ir kuri, rodos, teikia peną Tomo Muro, irgi nutilusio, mintims? Kas gali žinoti, gal jo vaizduotę jaudino įgyvendinimas tokių idėjų, kaip Sen Simono²⁰⁴ ir Furje²⁰⁵? Nežinau. Jo lakiuose eilėraščiuose ir jo kalbose būdavo abiejų šių siekių pėdsakų. Šiaip ar taip, aš tikėjau, kad jo poetinis tylėjimas pranašavo daug gera rusų literatūrai. Aš buvau tikras, kad jis neilgai trukus vėl išeis į sceną kaip naujas žmogus, rodydamas visą jėgą savo talento, subrandinto gyvenimo patyrimo, išlavinto ilgamečių literatūrinių pratybų. Visi, kas jį pažinojo, troško to paties. Vienas pistoleto šūvis sugriovė šias mūsų viltis.

Kulka, pervėrusi Puškino krūtinę, sudavė intelektualiajai Rusijai baisų smūgį. Ji ir dabar turi įžymių rašytojų: jai liko Žukovskis, kilnus, elegantiškas ir jautrus poetas, Krylovas, be galo sumanus, neprilygstamos išraiškos pasakėtininkas, kunigaikštis Viazemskis²⁰⁶, kuris sąmoju išgarsėtų net tarp prancūzų, tačiau niekas nepakeis Puškino. Nė vienam kraštui lemtis nėra lėmusi daugiau kaip vieno žmogaus, kuriame šitokiu mastu būtų susitelkę tiek įvairiausių gabumų, regis, prieštaraujančių vienas kitam. Puškinas, žavėjęs skaitytojus savo poetiniu talentu, stebino klausytojus savo proto guvumu, subtilumu ir skvarbumu. Jis buvo apdovanotas reta atmintimi, sugebėjimu nuodugnai apie viską spręsti, jautriu ir subtiliu skoniu. Kada jį girdėjai kalbant apie valstybės užsienio arba vidaus politiką, galėjai pamanyti, kad tai žmogus, sulaukęs žilo plauko visuomenės tarnyboje ir kas dieną skaitęs parlamentinių diskusijų medžiagą. Savo epigramomis ir pašaipomis jis įsigijo gausybę nedraugų. Jie keršijo visaip jį šmeiždami. Gana arti ir ilgai buvau pažįstamas su šiuo rusų poetu, stebėjau jo charakterį, per daug pasiduodantį įspūdžiams, kartais lengvapėdišką, tačiau visuomet nuoširdų, kilnų ir atvirą. Jo ydos, rodos,

²⁰¹ Taip yra Mickevičiaus tekste. Puškinas tragedijoje operuoja pravoslaviškąja bažnytine terminija.

²⁰² Alesandras Manzoni (Alessandro Manzoni, 1785–1873) – italų romantinis poetas, romanistas ir dramaturgas, išgarsėjęs romanu *Sužadėtiniai* (1827).

²⁰³ Suvijus Pelikas (Silvio Pellico, 1789–1854) – italų romantinis poetas, 15 metų austrų kalintas Spilbergo tvirtovėje.

²⁰⁴ Anri Klodas Sen Simonas (Henri Claude de Saint Simon, 1780–1825) – prancūzų socialistas utopistas.

²⁰⁵ Šarlis Furje (Charles Fourier, 1772–1838) – prancūzų socialistas utopistas.

²⁰⁶ Piotras Viazemskis (1792–1878) – rusų poetas ir kritikas, Mickevičiaus draugas.

buvo susijusios su aplinka, kurioje jis išaugo, o tai, kas jame buvo gera, ėjo iš jo širdies gelmenų. Mirė trisdešimt aštuonerių metų.

PUŠKINO BIČIULIS

Vertė ir komentarus parašė Jonas Pilypaitis

SLAVŲ LITERATŪRA²⁰⁷

XV PASKAITA

[PASKAITA APIE LIETUVIŲ TAUTĄ]

IŠ PASKAITŲ COLLEGE DE FRANCE

VI. ISTORINIAI IR LITERATŪRINIAI TYRINĖJIMAI

(Lietuvių mitologija. Žvilgsnis į lietuvių istoriją. – Ši tauta yra indų tautos atšaka. – Jos įtakos Šiaurėje. – Dabartinio jos neveiklumo priežastis).

1843 m. kovo 24 d.

Ponai!

Slavų mitologijos analizę baigsime svarstymais, paremtais lietuvių mitologija; tuo keliu prieš mus ėjo visi mūsų laikų etnografai ir mitologai, kurie ilgainiui ėmė tyrinėti slavų mitologiją. Tikrai ištyrinėję lietuvių senovę ir tradicijas, jie gali aprėpti slavų religijų visumą. Todėl mažiausiai Europoje pažįstama gentis ir mažiausiai raštų turinti kalba vis dėlto tapo raktu sprendžiant šitiek daug problemų.

Jums pažįstama lietuvių tautos istorija. Nublokšta į Baltijos pakrantes ne vienu atžvilgiu primena Bretaniją. Įsprausta tarp jūros ir upių – Vyslos, Nemuno ir Dauguvos, atskirta girių, miškų ir ežerų grandine nuo suomių ir slavų genčių, ji visą laik išliko svetima šių kaimynų atžvilgiu; ilgus šimtmečius nežinoma, paskum ūmai slavų kraštų užkariautoja ir įstatymdavė, tai Lenkijos sąjungininkė, tai vėl daugelio rusų kunigaikštysčių valdovė, ji saugo savo tradicijas bei kalbą ir, kaip regis, visai neprisimena apie savo santykius su Rusia ir Lenkija. Šiandien jau pripažinta, jog lietuvių kalba yra seniausia iš kalbų, kuriomis kalbama Europos žemyne. Boppas (Bopas), Klaprothas (Klaprotas) ir Bohlenas (Bolenas)²⁰⁸ savo tyrinėjimuose neginčijamai tą tiesą nustatė. Barono Ecksteino (Ekšteino) manymu, tai yra seniausia po sanskrito kalba, mažiausiai paveikta pokyčių. Tačiau ji turi labai nedaug rašto paminklų, todėl lietuvių tradicijos aiškinamos remiantis slavų kalba. Tarp lietuvių sutinkame pirmąją mąstymą, visokių tradicijų dvasią, o norint ją suvokti pasitelkiame slavų kalbą; tokį metodą naudoja jau mūsų cituoti ir aptarti mokslininkai, Hanuschas (Hanušas) ir retykiais Dankowskis (Dankovskis).

Taip neregima, nepažini dievybė, visuotinė indų dvasia Brahma, o lietuvių – Praamžimas pasireiškia ir rodosi savo emanacija kaip Dievai, kas lietuviškai reiškia die-vybes ir ką mums būtų sunku suprasti,

²⁰⁷ Paskaitų kursą „Slavų literatūra“ („Cours de la littérature slave“) A. Mickevičius Paryžiaus Prancūzijos koledže (College de France) pradėjo skaityti 1840 m. gruodžio 22 d., o užbaigė 1844 m. gegužės 28 d. Per paskaitas jis siekė aprėpti daugelio slavų tautų (visų pirma lenkų, rusų, čekų, serbų) literatūrą istoriją, analizavo atskirus reiškinius, išskilesnių autorių kūrybą, nutiesė nemažą gretinamųjų paralelių, parodė šių tautų savitumo prielaidas, aptarė svarbesnius jų istorijos tarpsnius, pateikė žinių apie mitologiją ir senąją religiją. Nesyk, esant progai, A. Mickevičius pateikdavo pavyzdžių ir iš Lietuvos praeities, kultūros, politinio gyvenimo. Įvairiems lietuvių tautos istorijos, kultūros, mitologijos klausimams, lietuvių santykiams su slavais buvo skirta visa XV trečio kurso paskaita, įėjusi į tą kursą ir perskaityta 1843 03 24.

²⁰⁸ F. Bopp (1791–1867) – vokiečių kalbininkas, gretinamosios lingvistikos kūrėjas; H. J. Klaproth (1783–1835) – vokiečių orientalistas, P. Bohlen (1796–1840) – sanskrito žinovas, lyginęs sanskritą ir lietuvių kalbą.

jeigu neturėtume slaviško žodžio *dziej*, *dziać*, tai yra *veikti*. Dankowskis graikų žodį *Zeus* (jį graikai ištaria kaip Dzejs) aiškina žodžiu *dziej*, kurio šaknis yra lenkiškuose žodžiuose *dobrodziej*, *kołodziej*. *Theos*. *Zeus*; *Dziej* – tai dievybė, tapusi veikiančia ir apsireiškiančia pasaulyje esybe. Kaip manau, tai yra geriausias paaiškinimas šių žodžių, kurių reikšmė jau daug svarstyta.

Regimos įvairių pakopų dievybės slavų kalboje turi vardus ir pavadinimus, paaiškinančius jų veiklą ir privalumus; tačiau tik lietuviai išsaugojo jų istoriją, giminytės saitus, jų žygius ir veikalus. Niekur religiniai vaizdiniai nesusiklostė į tokią plačią ir tokią pilną visumą.

Dokumentuose, paliktuose senųjų autorių vakariečių, kurie apie šias gentis rašė, taip pat – gyvose tradicijose aptikta brahmanų mokslo pėdsakų: apie žmogaus sielos prigimtį, apie sielos pomirtinį būvį, apie tinkamiausius būdus išgelbėti sielą; toliau – karingos genties, vandens ir ugnies garbintojų *zend* tradicijos: apie dviejų gaivalų, ugnies ir vandens, kovą, apie pareigas, kurias turi vykdyti saulės sūnūs, grumdamiesi su tamsos gimdytiniais, taip pat – įvairios apeigos, būdingos kaip tik šiai karingai religijai; galų gale buvo atskleistos apeigos bei ceremonijos, skirtos pašventinti (sakralizuoti) kasdienę buitį – tai primena ir paaiškina mums graikų ir romėnų religijas; taigi šioje mitologijoje atrandame indų brahmanizmą, graikų ir romėnų tradicijas, visus prietarus ir visas apeigas, būdingas seniesiems Europos stabmeldžių tikėjimams.

Besidomintiems smulkesne analize siūlome specialiuosius veikalus. Ribosimės atkreipdami atidą į kai kuriuos tikėjimus, būdingus lietuviams, pavyzdžiui, į tikėjimą, pagal kurį sielai pripažįstama amžinoji būtis.

Pasak senosios lietuvių religijos, siela mirus žmogui gali įgyti įvairių pavidalų: ar žvėrių, gyvūnų, ar augalų, kartais žmonių, tai priklauso nuo jos moralinės vertės; tačiau tobuliausiai išsivysčiusi siela keliauja Paukščių taku į dangų, o tų išrinktųjų sielų būtovė yra tarp žvaigždžių, į šiaurę nuo Paukščių tako. Kai žmogus užgema, visada akiratyje pasirodo nauja žvaigždė; ten parkos užmezga jo gyvenimo giją. Kada artėja mirties akimirksnis, valdanti lemtį parka liepia nutraukti darbą; tada verpiančioji parka stabteli, o trečioji – nukerpa giją. (Atkreipiu dėmesį, jog graikų parkų vardai yra grynai slaviški.) Vaikų ir žmonių, kuriems skirta gyventi trumpai, žvaigždės yra labai smulktės ir danguje jos išsilaiko vos keletą metų. Vaikų ir žūstančių staigia mirtimi žmonių žvaigždės vadinamos krintančiomis žvaigždėmis, tuo tarpu dievų ir didvyrių žvaigždės yra pastovios, jos nuolat su jais. Štai tokie ypatumai, kurių nerasi kitose mitologijose; dėl to ir pasakoju apie juos. Pagarba protėviams, pagarba mirusiesiems yra bendra lietuviams kaip ir kitoms senosioms tautoms, tačiau niekur kitur neišliko taip giliai įsišaknijusi ir tokia tyra, tik šioje gentyje.

Dar keliais žodžiais prisiminkime istorines šios tautos tradicijas.

Iš pradžių, tai keista, ji tiki, jog nėra čionykštė, negimė šioje žemėje, kur gyvena, jog yra Lietuvoje svetima ir yra kilusi iš kažkokios nežinomos žemės, plytinčios kažkur rytuose. Padavime sakoma, kad po tvano, kada keletas žmonių stebuklingai išsigelbėjo, seniausieji iš jų apsigyveno Lietuvoje. Stebuklas, nuo kurio prasideda ši gentis, yra toks pats kaip Deukaliono ir Pyrros stebuklas: šokinėdami per pramotės kaulus, tai yra per uolas, pagimdė naują gentį, kuri prisiėmė lietuvių vardą. Jie mano esantys seniausia pasaulio tauta; todėl kitos tautos, jų jaunesnieji broliai, neapkenčia jų, persekioja juos ir engia. Šis padavimas yra išlikęs pasakojimuose ir kronikose. Lietuvos istorija prasideda nuo dviejų mitinių vardų: Brutenio ir Vaidevučio. Brutenis, didis žynys, pirmasis skelbia mokymą apie religijos paslaptis, dievų kilmę ir gamtos slėpinius; Vaidevutis buria tautą, ją valdo ir sukuria savotišką karalystę. Abu šie valdovai, ilgus amžius valdę, įžengė į laužą ir mirė savanoriška mirtimi. Iš Brutenio kilę arkižyniai, aukščiausieji iš žynių, kuriuos viduramžių kronikininkai vadino lietuvių popiežiais, tuo tarpu iš Vaidevučio – karo vadai. Vieni ir kiti turėjo paprotį savanoriškai atimti sau gyvastį, kas irgi primena indų papročius: tai yra brahmanų tradicija. Vadai iš Vaidevučio kartos nešiojosi ginklus, gynė tautą ir nuolatos kovojo.

Tradicijos nebyloja apie liaudį. Viduramžių istorijoje randame liudijimų, jog šioje gentyje iš tiesų egzistavo kastos. Taigi buvo žynių kasta, kuri, slenkant amžiams, sukūrė hierarchinę sistemą, vadinamą

kriviai, kuriems vadovavo Krivė Krivaitis. Nuo brahminų jie skyrėsi tuo, kad anieji būrėsi į kastą tikrąja šio žodžio prasme, o lietuviai žynį ir arkižynį rinkdavo.

Kita kasta, karingoji, vadinosi Viti [Vyčiai – vert. pastaba], arba Vikingai. Šio pavadinimo kilmė nėra aiški. Žodis Viti turbūt atkeliavęs iš Skandinavijos, tačiau skandinavai jį irgi laiko svetimu. Viti greičiausiai buvo labai sena riterių kasta. Jų yra ir tarp skandinavų, ir tarp lietuvių; beje, ryšiai tarp skandinavų ir lietuvių buvo ypač glaudūs, o prūsiškieji lietuviai galop netgi buvo užkariauti skandinavų, ir jų riterių kasta susidėjo vien tik iš skandinavų.

Ši tauta [lietuvių – vert. pastaba] gyveno per amžius, svetimųjų nepažinta, kada apie 1150 metus buvo pašaukta veikti. Gerai nežinome, kodėl ji taip staigiai prabudo ir tapo veikli; kaip tariama, iš savo sodybų ji buvo pajudinta antpuolių iš Vakarų, kryžiuočių riterių arba gal vėliau paakinta totorių antpuolių pavyzdžio; vis dėlto visuose šios tautos poelgiuose akivaizdu, jog veikti ją skatina religijos pradmuo.

Nesyk pasisakėme prieš pažiūras tų mokslininkų, kurie visus barbarų antpuolius aiškino gobšumu, noru praturtėti. Qinetas teisingai pažymi, kad neįmanoma persų žygio prieš graikus, garsiojo Kserkso žygio prieš Peloponeso ir Atėnų tautas paaiškinti, jeigu neatsižvelgsime į religinius jo akstinus; tai juk buvo tam tikra prasme kryžiaus žygis, kurį Ormuzdo išpažinėjai vykdė prieš tautas, kurias jie laikė stabmeldiškėmis. Panašiai kaip totoriai, toji tauta, didžiai grobikiška, per savo žygius negalvojo praturtėti. Totoriai atjodavo iš Azijos gelmių, jau nugalėję turtingas ir civilizuotas tautas; ne dėl grobio jie leisdavosi į Šiaurės girių ir pelkių glūdumas. Atjodavo grobti, naikinti, laikė save dangaus pasiuntiniais, turinčiais nubausti kaltuosius. Sunkiau apčiuopti lietuvių vadų mintį; neabejotina, jog karo belaisvius jie liepdavo sudeginti ant laužo arba prigirdyti, aukodami juos ugnies ir vandens dievybėms. Kaip atrodo, karingosios kastos religiniai vaizdiniai viduramžiais turėjo subręsti, duoti vaisių, ir toji kasta ūmai užsiliepsnojo troškimu išplėsti savus tikėjimus, ar bent – atremti sau priešingas tautas. Tokiu pat būdu paaiškinsime tą milžinišką galią, kuri šiuos žmones gaivino. Jie turėjo nedidelius būrius-draugoves, iš pradžių susidedančius iš keleto tūkstančių lietuvių, o vėliau papildytus slavų liaudies ir kai kurių totorių ordų. Su šiais būriais jie nukariaudavo miestus, rusų respublikas [kunigaikštystes – vert. pastaba], puldinėjo Lenkiją ir totorius, nevengė skverbtis į Azijos stepes. Ringoldas, kelių sričių valdovas, kuriam pakluso daugių daugiausia du šimtai tūkstančių gyventojų, užkariauja jau milžiniškus plotus, o jo įpėdiniai Vytenis ir Gediminas valdo jau visą Šiaurę; orientuodamiesi pagal dangaus šviesulius, keliauja per bekrastes stepes, nusidriekusias tarp Baltijos ir Juodosios jūrų. Trisysk sustoja prie Maskvos mūrų, prasiskverbia pro totorių ordas, ieško perėjos per Perekopą, siaubia Krymo miestus ir, aplenkdami Maskvą, grįžta Lietuvon. Jų ainiai, iki pat Jogailaičių, ėjo protėvių takais ir rodė tą patį nuotykių trokštantį ir savimi pasitikintį charakterį.

Tarp lenkų didžiavyrių nerandame nė vieno nusikaltimo pavyzdžio, žudynių šeimoje, tuo tarpu lietuvių kunigaikščių istorija, atvirkščiai, yra viena išdavysčių ir žudymų tąsa. Tai žiaurūs ir negailestingi žmonės, nejaučią prieraišumo žemei kaip lenkų kunigaikščiai, žmonės, nežinantys tėvynės. Panašūs į vakariečių normanų valdovus, jie visur, kur tik apsistoja, jaučiasi kaip namie; kur tik įbes vėliavą, ten pradeda dinastiją ir istoriją. Užuo primetę savo tautybę, patys noriai priima rusų ar lenkų tautybę, tačiau visur diegia savo galybės ir karingumo vaizdinius.

Tokia karingosios lietuvių kastos istorija. Ši šalis, pasakyčiau, tokia maža žemėlapyje, yra be galo svarbi istorijoje. Karingoji lietuvių kasta savo kunigaikščius įkurdino visoje Šiaurėje: Polocke, Novgorode, Tverėje, Tūloje, Kijeve, Volynėje. Pagaliau ji davė dinastiją Lenkijai. Rusijoje šios karių kastos kunigaikščiai, netrukus nuengti Riurikačių, įsteigė politinę partiją. Valdant Ivanui Rūsčiam jį išnyko drauge su Glinskiu.

Kita vertus, Jogailaičiai aiškiai apibrėžė savo geidžiamos politikos ribas; lenkų idėjoms jie suteikė naują užmojį. Vien tik jie sugebėjo naujoviškos Lenkijos būtį statyti ant naujų pamatų. Tačiau lietuvių tauta iš savo grobio nepraturtėjo, visai nesustiprino savo galybės, o ir toliau užima tą pačią erdvę.

Prūsijoje lietuvių tauta pasitraukia iš arenos, šiandien iš jos beliko vos 400 ar 500 tūkstančių žmonių; gentis, įsiterpusi slavų valdose, susidedanti iš latvių, lietuvių ir kuršių, turi daugią daugiausia du milijonus gyventojų.

Jos buitis, namų gyvenimas labai panašūs į slavų. Tačiau yra tam tikrų skirtumų lyginant abiejų tautų išorės bruožus. Lietuvis yra žemesnis už slavą, jo kakta ne tokia aukšta, akys mažesnės ir ne tokios gyvos, veido išraiška švelnesnė, labiau susitelkusi; pagal išvaizdą lietuvis labiau išbalęs, o galvos forma labai primena indus.

Namų apeigos, papročiai yra bendri ir lietuviams, ir slavams, bet lietuviai juos visus išsaugojo nepažeistus. Niekur kitur kaip šiose tautose nėra taip dievinamas svetingumas. Ir vieni, ir kiti lygiai taip pat myli gamtą, tačiau slavai žavisi veikiau išorinėmis jos apraiškomis. Tuo tarpu lietuviai giliau ir jautriau išgyvena gamtos gyvastingumą. Narbutas pastebi, jog šiai tautai būdinga ypač gerbti gėles. Kiekvienoms religinėms apeigoms, kiekvienai šeimos šventei skirtos gėlės. Yra padavimų ir dainų, kur atsispindi gėlių kilmė bei jų reikšmė.

Be to, dera pažymėti vieną išskirtinę ypatybę, už kurią lietuviai nusipelno ypatingos pagarbos. Milžiniškuose jų liaudies dainų rinkiniuose nerasi nė vienos ne tik kad vulgarios, bet net nepadorios ar pernelyg laisvos, ši kalba nepažysta netgi storžieviškų arba šlykščių posakių. Turinti kažką iš pakilios, sakralinės žynių kalbos, ši kalba atmeta tuos posakius, o juos atstoja atitinkami slavų žodžiai, kurių niekada nevartoja padori lietuvių šeima.

Apibendrinę visa tai ką pasakėme, galime išsiaiškinti šios tautos kilmę ir jos vaidmenį. Kai kurie etnografai mano, kaip jau sakiau, jog visos europiečių gentys kilusios iš Indijos; jog karių gentį tolimoje praeityje atstūmė žynių gentis, kuri, norėdama įdiegti atskirą religinį kultą, apleido šalį ir davė pradžią negausiai, bet šlovingai genčiai – azams. Tųjų azų, arba arijų dalis liko Rytuose, ir valdė to pasaulio kraštus, priėmusi medų, persų, lezgų vardus. Antroji dalis perėjo Vidurio Europą ir ten įsikūrė, pasivadinus lechais bei čekais. Tolimoje šiaurėje kita šios karingosios genties atšaka žinoma Odino sūnų ir vikingų vardais. Iš jų kilo indogermanų giminės didžiūnai, kilmingieji.

Be to, tie patys etnografai randa daug pėdsakų, liudijančių apie indų kastų – šudrų ir net parijų – klajones. Labai gausi čigonų bendruomenė turi daug bendrų bruožų su indų parijais.

O kada prisiminsime, jog religinės Indostano tradicijos tiksliai atliepia lietuvių liaudies tradicijas, kai pastebėsime stulbinančius saitų tarp abiejų kalbų, taip pat egzistuojančias panašias kastas – puikiai organizuotą, išplėtotą lietuvių žynių hierarchiją ir riterių vitingų kastą, tada galėsime prieiti prie išvados, jog lietuviai yra išimtis Šiaurės istorijoje ir jog lietuviai – tai indų kolonija su visa savo sankloda. Iš istorijos pažįstame daug tokių kolonijų. Brahmanai apsistojo prie Nilo ir pradėjo Egipto žynių kastą. Ir graikai, kaip manoma, turėjo atskirą kastą – arba žynių, arba karių, arba liaudies – kolonijas; tuo tarpu lietuviai turi jau ne kokią nors vieną kastą, bet visą indų atskalą su savo žyniais, kariais ir liaudimi.

Šitokiu būdu sudaryta ši bendruomenė, turinti visas sudedamąsias organizmo dalis, geriau nei kokia kita atsispyrė visokiems antpuoliams. Tad dėl to lig šiolei ji išsaugo savas tradicijas, nepaliovė šnekėti sava kalba, kuri pačių Indijos tautų buvo pamiršta ir sutinkama tikrai jų šventose knygose. Taip pat ji išlaikė savuosius bendruomeninio ir šeimyninio gyvenimo papročius.

Kadangi sanskrite galima aptikti kone visų Europos kalbų pradmenų, aišku, jog lietuvių kalba turėjo giminiuotis su įvairiomis Europos kalbomis. Ilgą laiką manyta, kad ji buvo germanų ir slavų žodžių samplaika; pagaliau vis dėlto atpažinta, jog tai pirminis gaivalas, nieko bendra neturintis nei su suomių, nei su slavų, nei su germanų kalbomis. Bet greičiausiai lietuvių kalba turi nemažą panašumų su senąja gotų kalba, kurią karingoji gotų kasta buvo atsinešusi iš Rytų. Ji turi tam tikrų panašumų su slavų kalba, ir – kaip seniausia – tinkama aiškintis filologines slavų problemas. Lietuvių tauta, kaip sakiau, turi raktą aiškinti visų slavų problemas. Ji neturi tautinio išskirtinumo pojūčio, neturi savo valstybingumo, tokių jausmų netgi nepuoselėja; jos kalboje neegzistuoja tautos ir tėvynės samprata. Beveik nieko nežino apie kitų tautų būtį. Rusus vadina gudais, o tas vardas kilęs turbūt iš gotų, tuo tarpu lenkus – lenkais, ir tas

vardas mums atrodo kaip atsineštas iš Azijos; man atrodo, kad indai taip vadina Ceilono gyventojus. Bet vis dėlto ši tauta jau dusyk savo vidiniu gyvenimu šviesiai sublizgėjo istorijoje. Šiaurėje įskiepijo judėjimą, nusitęsęs iki Ivano Rūsčiojo, o Lenkijoje – iki pat paskutiniojo Jogailaičio mirties.

Ši tauta ir per pastarąjį lenkų–rusų karą yra aktyvi ir kyla į kovą prieš Rusiją, į ištis tautinę, žūtbūtinę kovą. Ji sukilo, net neparaginta savo ponų – lenkų.

Kas gi buvo bendra tarp lietuvių ir lenkų, kurių nei istorijos nei kalbos nepažįsta? Kodėl gi lietuvių tauta sukilo prieš rusus? Štai vienas iš klausimų, rėpiančių didžiąją slavų problemą. Nežinome, kodėl lietuvių dainose lenkas visuomet yra kilnus ir narsus riteris, ir kodėl lietuviai visada atstumia gudų įtaką. Reikia giliau įnikti į tautos tradicijas, kad pažintume jos draugiškumo ir nedraugiškumo akstinus; vis dėlto aišku, jog ši tauta yra susijusi su Lenkija vidiniais ryšiais, kažkokia didele paslaptimi, kurios istorija nesugebėjo lig šiolei paaiškinti; tuo tarpu išoriškai – tik katalikų religijos saitais. Ji liko, turėjo likti katalikų tauta; kaipgi šie žmonės galėtų priimti protestantizmą ir paniekinti pagarbą didžiosioms dvasioms, tai yra pagarbą šventiesiems? Tie žmonės, kurie niekada nepaliovė kviesti savo protėvių vėles į prakilnias apeigas? Kaipgi ši tauta galėtų išsižadėti savo tikėjimo tiesiogine neregimojo pasaulio įtaka, kurią kiekvieną akimirką jaučia? Šis tikėjimas yra taip paplitęs, jog paskutinis kronikininkas Narbutas, pasakodamas, pavyzdžiui, apie svitezietes ir undines, retsykais pasakojimą nutraukia, tardamas, jog nenorįs kartoti visiems žinomų dalykų. Jam atrodo, jog šios sakmės – sakytum, primenančios *Tūkstantį ir vieną naktį* – turi būti gerai žinomos kiekvienam lietuviui, kaip, pavyzdžiui, Prancūzijoje yra žinomi aktualūs politiniai įvykiai. Vėlinių šventė – tai garsiausia lietuvių šventė. Visos tos aplinkybės mums įrodo, kodėl ši tauta galinti jausti prieraišumą tik tokiai religijai, kuri neatmeta nė vieno iš didžiųjų klausimų, dominančių visą žmoniją.

Nėra abejonių, prie Gango religiniai vaizdiniai buvo gausiau išplėtoti. Ten susikūrė brahmanizmas; riterių kasta tapo gerokai patvaresnė, o liaudis turėjo paklusti įstatymams. Tarp slavų ši religija išliko gryna, niekada nepatyrė – kaip sakiau – filosofų spekuliacijų nei poetų pramanų iškreipiančio poveikio. Visą religiją slava perkėlė į privatų gyvenimą, į namų gyvenimą, kaimo gyvenimą; lietuviai ją pernešė taip pat ir į politinį gyvenimą.

Slava, regis, aukštesniųjų kastų niekada neturėjo. Ši tauta, nesyk apie tai kalbėjau, negalėjo sukurti politinės bendruomenės; tai buvo atskirų, dalinių sambūrių samplaika. Lietuviai, atvirkščiai, – žynių, karių bei liaudies kastas suliejo vienovėn ir sukūrė labai rišlią visuomeninę politinę organizaciją, prisodrintą gilaus ir išplėtooto religinio gyvenimo.

Kas pažįsta slavų istoriją, supras priežastį, kodėl lietuvių tauta buvo veikli tik retsykais, taip pat priežastį, kodėl visuma šios tautos vėl turėjo grimzti į visišką neveiklumą.

Nesvarstydami šičia visuomeninių bei politinių klausimų, pasakysime tik tiek, jog toji tauta niekada negalėjo aktyviai kištis į karus, krauju užliejusius slavų žemes. Kurį laiką ji veikė, kad į Rusijos ir Lenkijos sostus pasodintų dvi savo kunigaikščių giminės dinastijas. Tačiau kai tik šios dvi dinastijos nutautėjo, lietuvių tauta į juos ėmė žiūrėti kaip į svetimus.

Vėliau ji buvo veikli tik tam, kad parodytų savo palankumą lenkų tautai. Tačiau kaipgi galima reikalauti iš šios tautos pastangų ginant monarchijos, respublikos, vienokios ar kitokios valdymo formos idėją? Lietuvių kalba netgi neturi šių žodžių. Tad ši tauta yra viena iš tų, kurios gyvuoja laukdamas.

Vertė ir komentarus parašė Algis Kalėda